

12374
PROF. A. V. ŠESTAKOV

SUMMAR

NSVL ATAJUGU

RK PEDAGOOGILINE KIRJANDUS

Sissejuhatus.

Meie kodumaa.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit — sotsialismimaa. Maakeral on ainult üks sotsialistlik maa. See on meie kodumaa.

See on kõige suurem maa maailmas. Selle põhjas on igavesed jääd, lõunas aga on suvel nii palav, et valmivad apelsinid ja sidrunid, kasvab tee ja puuvill.

Loodusvarade poolest on meie maa rikkaim maailmas. Kõike, mida eluks vaja on, leidub meie maal.

Iga aastaga on meil ikka enam vilja ja muid kaupu.

Iga aastaga tekib meil ikka enam vabrikuid, tehaseid, koole, teatreid, kinosid.

Ebatavaliselt kiiresti kasvavad vanad linnad, ehitatakse uusi.

Ikka paremini, jõukamalt, lõbusamini elavad töötajad Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidus.

Kusagil mujal maailmas ei leidu sellist sõprust rahvaste vahel kui NSV Liidus. Kuueteistkümnes nõukogude liiduvabariigis elab umbes 50 eri rahvust, 193 miljonit inimest. Kõik nad on ühinenud ühiseks vennalikuks liiduks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks ehk lühendatult — NSVL. Kõik rahvused NSV Liidus töötavad ühiseks hüvanguks. NSV Liidus ei ole parasiite — kapitaliste ja mõisnikke — nagu teistes maades. NSV Liidus ei ole inimese ekspluateerimist inimese poolt. Meie kõik töötame enda tarvis, mitte aga parasiitidele.

Mahajäänud maast meie kodumaa on saanud kõige eesrindlikumaks ning võimsamaks.

Seepärast me armastame nii väga oma suurt isamaad, oleme nii väga uhked NSV Liidule — sotsialismimaale.

Teed sotsialismile on näidanud meile suur Kommunistlik (bolševikkude) Partei. See juhtis meie isade ja emade võitlust, tööliste ja talupoegade võitlust, kui nad kukutasid tsaari, mõisnike ja kapitalistide võimu. Kommunistliku Partei juhtimisel oleme loonud tööliste ja talupoegade võimu, oleme üles ehitanud sotsialismi.

Mida õpetab see raamat. Ta jutustab teile, kuidas elasid inimesed vanasti, kuidas võitlesid NSV Liidu rahvad oma kurnajate ja vaenlastega, kuidas nad saavutasid selle, et meie isamaa sai sotsialismimaaks. Sellest raamatust saate teada ka teiste maade rahvaste elust ja võitlusist.

Seda kõike nimetataksegi ajalooks.

Meie armastame oma isamaad ja peame hästi tundma ta kuulsusrikast ajalugu. Kes tunneb ajalugu, see saab paremini aru ka praegusest elust, võitleb südikamalt meie maa vaenlaste vastu ja sotsialismi kindlustamise eest.

I. Meie isamaa kauges minevikus.

Kuidas elasid inimesed kauges minevikus.

Kust saame teateid inimese elu kohta kauges minevikus. Ükskord lapsed kaevasid jõekaldal auku. Leidsid maa seest imelikke luid ja kivi. Nad viisid oma leiu õpetajale kooli.

„Teie, lapsed,“ ütles õpetaja, „leidsite väga huvitavaid asju. Need on ennemuistsete suurte elajate luud. Kunagi väga ammu need loomad elasid meie maal. Nüüd on nad välja surnud. Kivi on aga relv, millega inimesed, kes elasid kauges minevikus, surmasid metsloomi.“

Õpetaja sidus kivi kepi külge, ja nii saadi raske haamer.

Õpetaja jutustas lastele, et üle kogu NSV Liidu õpetlased toimetavad kaevamisi ja otsustavad leidude järgi, kuidas elasid inimesed kõige kaugemas minevikus.

Esiajalooliste inimeste elu. Ligi pool miljonit aastat tagasi oli peaaegu kogu meie maa kaetud paksu jääkihiga.

Möödusid sajandid sajandite järel ja jää hakkas aegamööda sulama. Sulamine algas lõuna poolt. Lõunas ilmusidki esimesed inimesed.

Nende elu oli väga raske. Ümber ringi liikusid metsloomad — hiiglamammudid, karud. Inimesed leidsid nende eest varju koobastes ja muldonnides. Toiduks tarvitasid inimesed juuri, marju, tapetud loomade liha, kehakatteks tarvitati nende loomade nahku, keda neil õnnestus surmata. Jahil käisid inimesed üheskoos,

„Vaat säärased haamid olid ürginimestel,“ ütles õpetaja.

ja neil õnnestus tappa isegi nii tugevat looma nagu mammut. Jahisaak tarvitati ära ühiselt.

Möödusid veel sajandid. Inimesed õppisid ise tuld hankima, valmistama kivist, puust ja luust riistu. Leiutati vibud, nooled. Aegamööda inimesed õppisid kodustama metsloomi ja hakkasid tegelema karjapidamisega. Möödusid taas aastatuhanded ja inimesed õppisid külvama kasulikke viljataimi — tehti algust põlluharimisega. Elamuiks ehitati osmikuid, onne, telkvankreid, kuna kehatet hakati valmistama loomanahkadest ja linadest.

Kaua aega inimesed kasutasid kivi- ning luuriistu. Möödus palju aastatuhandeid, enne kui õpiti tundma maake ja sulatama vaske ning teisi metalle.

Neil kaugeil aegadel oli inimestel kõik ühine, nii tööriistad kui ka hangitav toit. Kõik olid võrdsed oma raskest tööelus.

Sugukonnast rüigini.

Sugukonnad ja suguharud. Üksikult oli võimatu suuri metsloomi küttida, võrkudega kalu püüda ja metsi põldudeks üles harida. Seepärast vanasti sugulased ei läinud lahku, vaid elasid kõik koos sugukondades, mõnikord kokku mitusada inimest. Kõik oli neil ühine. Tööriistu kasutati ühiselt. Jahil ja kalapüügil käidi koos, maad hariti ühisel jõul. Jahi- ja viljasaak jagati omavahel. Kari oli ühine. Töid juhatasid valitavad vanemad. Ühised asjad otsustati sugukonna üldisel koosolekul. Sugukond kaitses oma liikmeid. Kui võõras tappis sugukonna liikme, siis sugulased tasusid kätte tapetu eest. Üksikute sugukondade vahel tekkisid sageli sõjad põldude, karjamaade, metsade ja kalastamiskohtade pärast.

Mitu naabersugukonda moodustasid suguharu. Suguharus oli mitu tuhat inimest. Kõik ühe suguharu liikmed

kõnelesid ühte ja sama keelt, neil olid ühised kombed. Suguharul oli valitav juht.

Palju sajandeid inimesed elasid sugukondade ja suguharudena. Aegamööda hakkasid sugukonnad jagunema perekondadeks. Suuremad ja tugevamad perekonnad hakkasid veidihaaval enda kätte võtma maid, osa karjast, soetasid oma majapidamisi ega jaganud enam oma saaki teistega. Nad võtsid ka vange ja sundisid neid oma töid tegema. Nii tekkis suguharus ebavõrdsus. Tööriistade ja hangitavate saaduste ühisomanduse asemel tekkis eromandus. Ühtedel sugukonnaliikmetel oli varandust rohkem kui teistel. Tekkisid rikkad ja vaesed.

Rikkad ja sõjakate ning tugevate suguharude sõjajuhid tungisid naabrite kallale, võtsid inimesi vangi ja tegid neist õigusetu orjad. Suguharude juhid ja rikkad said rohkem orje kui teised sõjamehed.

Need, kellel kogunes enam orje, said veel rikkamaks. Rikkad juhid koondasid endi ümber sõjameeste salku, toitsid neid, hoolitsesid nende ülalpidamise eest ja varustasid neid relvadega. Nende salkadega juhid tegid uusi kallaletunge. Pärast selliseid kallaletunge jätsid nad röövitud saagi ja vangid endale ja oma sõjameestele.

Mitte ainult orje, vaid ka oma suguharu liikmeid sundisid juhid ja rikkad endile tööd tegema ja võtsid neilt ära osa nende saagist. Nii tekkisid suguharus kurnajad — rikkad — ja kurnatavad — kehvikud.

Riik. Väike kogu rikkaid inimesi hakkas end elatama suure hulga töötavate vaevast, rõhus ja röövis neid. Juhid sundisid orje ja oma suguharu teisi liikmeid oma sõjasalkade abil sõnakuulmisele. Nad muutusid täielikeks isandaiks oma suguharudes. Selliseid suguharude juhte nimetati vürstideks, tsaarideks, khaanideks. Et hoida rahvast sõnakuulmises, vürstid, khaanid ja tsaarid suurendasid

oma sõjasalku, asutasid oma kohtud ja seadsid sisse mitmesugused karistused.

Ei rahulduvad ainult oma suguharu valitsemisega, vaid alistati ka nõrgemad naabersuguharud. Nii tekkisid riigid.

Vanimad riigid meie maal.

Esimesed riigid Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Kõige vanemad riigid meie maal tekkisid Taga-Kaukaasia lõunaosas. See oli umbes 3000 aastat tagasi. Taga-Kaukaasia esimene riik oli Urartu. Ararati piirkonnas Vani järve juures. Selle valitsejad võimutsesid gruusia suguharude üle. Neil oli palju orje, kes ehtasid neile losse, kaevasid kanaleid kuninga põldude ja aedade niisutamiseks.

See oli praeguse Gruusia esivanemate riik.

Urartu kuningad pidasid alalisi sõdu naaberriikidega. Sõjad olid väga metsikud. See selgub kirjast, mis orjad on ühe Urartu kuninga käsul kaljusse raiunud:

„Kuuskümmend neli tuhat inimest osalt surmasin, osalt viisin ära elusalt.“

Niisamasugused riigid olid ka Kesk-Aasias. Need olid praeguste uzbekkide, tadžikkide ja turkmeenide esivanemate riigid. Nende valitsejad sõdisid samuti alatasa oma naabritega.

Vanimais Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia riikides oli palju linnu. Kaitseks vaenlaste vastu ehitati linnade ümber kõrged kivimüürid. Osavad meistrid ja orjad ehtasid rikastele maju, laoruume kaupadele ja hooneid äridele. Linnades elas palju käsitöölisi, toimus elav kaubandus.

Linnade elanikud leiutasid tähestiku ja õppisid lugema ning kirjutama. Nii oli Gruusias enam kui 2000 aastat tagasi leiutatud tähestik. Linnades ilmusid esimesed õpetlased, hakkasid arenema teadused ja kunst.

Vanal ajal Siberis ja Ida-Euroopas elanud rahvad. Lõuna-Siberis ja Musta mere ääres elasid ammust ajast rohkearvulised rändkarjapidajate suguharud. Oma kuningate juhtimisel nad rändasid steppides ühest paigast teise suurte looma- ja hobusekarjadega, otsides paremaid rohumaid. Umbes 2500 aastat tagasi tõusid neist suguharudest eriti võimukaiks rändavad sküüdid. Sküütide kuningate võimu all oli palju rändlikke ja paiklikke põlularijaid suguharusid ja orje.

Enam kui 2500 aastat tagasi saabus Musta mere põhjakallastele laevadel ümberasujaid Kreekast. Kreeklased ehtasid siia mõned linnad ja alustasid laiaulatuslikku kaubandust sküütidega. Nad ostsid sküütidelt kariloomi, vilja, kalu ja saatsid üle mere Kreekasse. Aegade jooksul kreeka linnad laienesid ja ühinesid terviklikuks riigiks.

Ori raudus.

Rikkad kreeka valitsejad ja kaupmehed ise ei töötanud. Kõiki nende töid tegid orjad, enamasti vangivõetud sküüdid. 2000 aastat tagasi sküüdid-orjad korraldasid ülestõusu oma rõhujate vastu ori Savmaki juhtimisel ja võtsid võimu endi kätte. Kuid orjade ülestõus suruti maha kreeka vägede poolt, kes saabusid mere tagant.

Meie ajaarvamise IV sajandil tungisid kreeka linnade peale rändavate hunnide tugevad salgad ja purustasid need. Hunnide julm valitseja Attila tuli V sajandil Musta mere äärsetest steppidest, läks sõjakäiguga Lääne-Euroopa rahvaste peale ja võitis paljusid. Kuid pärast Attila surma lagunes tema riik Aasiast tulnud teiste rändrah-

vaste surve all. VI sajandil tekkis hunnide valduste asemel Volga kaldail rändavate kasaaride ja Volga keskjooksul — bulgaaride riik.

Palju aastaid sõdisid kasaaride ja bulgaaridega nende naabruses asuvad slaavlaste suguharud.

Slaavlased.

Slaavlased ja nende naabrid. Viisteist sajandit tagasi asusid slaavi suguharud Läänemere rannikuil, Dnepri ja Doonau kallastel, Oka ja Volga ülemjooksul. Ida-Euroopas elavaist slaavlasist kujunes hiljem kolm suurt rahvast: venelased, ukrainlased ja valgevenelased.

Idas olid nende naabreiks volgäärsed suguharud — praeguste m a r i, m o r d v a ja teiste rahvaste esivanemad, ja kaugemal — bulgaaride ja kasaaride riigid. Lõunas slaavlased pidasid sõdu Musta mere ääres asuvate stepide rändrahvastega. Sõdu pidasid nad ka rikka ning tolle aja kohta kultuurse Bütsantsi riigiga (seal, kus praegu on Türgimaa). Kreeka meistrid ehtasid suurepäraseid hooned, losse ja kirikuid. Kreeklasil oli kirjanikke, muusikamehi ja kunstnikke. Nad mõistsid toota ilusaid siidriideid, sööginõusid ning esemeid kullast ja hõbedast.

Bütsantsis oli palju hästirelvastatud sõdureid. Kuid vahvad ning mehised slaavlased, sellest hoolimata, et olid maha jäänud, võitsid sageli kreeklaste sõjaväge. IX sajandi keskel nad võitlesid edukalt kreeklastega ja ründasid isegi Bütsantsi pealinna Tsargradi.

Läänes tuli slaavlasil sõdida germaani suguharudega ja varjaagidega.

Slaavlaste elatusviisid. Muistsete slaavlaste elatusviis oli küttimine ja metsmesilaste mee kogumine. Hiljem sai nende peamiseks elatusviisiks põlluharimine. Slaavlased

tegid alet ja külvasid vilja tuhaga segunenud mulda. Sel viisil saadi head saaki, kuid 3—4 aasta pärast oli maa välja kurnatud ja tuli teha uut alet. Stepimaadel tehti muld kohedaks kõblastega ja külvati siis seeme maha, kuid ka sel viisil maa lõpetas saagi andmise 4—5 aasta pärast. Tuli maha jätta vanad põllud ja üles harida uusi. Selline põllutöö puudulike riistadega ei olnud jõukohane ühele perekonnale. Seepärast töötati ühiselt, kogu sugukonnaga. Kui ilmusid raudotstega sahad, siis hakati adra ette rakendada hobust. Karja sõnnik läks väetamiseks. Väikeselt põllutükilt, mille üksik perekond suutis üles harida, sai ülalpidamist mitu aastat järjestikku. Seega hakkas kaduma tarvidus maad ühiselt harida. Ülesharitud ja väetatud põldu hakati pidama üksiku perekonna eraomandiks. Sugukonna ja suguharu vanemad haarasid suured maalalad endi kätte ja sundisid oma orje neid harima. Samadel põldudel töötasid vabad, kuid vaesunud mitmesuguste sugukondade liikmed. Atrade ja hobuste omanikud andsid atra ja hobust tarvitada, võttes selle eest osa saagist, millest nad rikastusid. Endine võrdsus kadus, sugukonna liikmete hulgas tekkisid kurnajad ja kurnatavad, rikkad maaomanikud ja vaesed töötegijad. IX sajandil olid slaavlaste keskel juba bojaarid, maaomanikud ja rikkad, samuti vürstid — suguharude valitsejad. Vürstid ja bojaarid kauplesid kreeklastega ja teiste naabritega, müües vilja, mett ja vaha, kuid kõige enam kaubeldi orjadega, keda vürsti või bojaari družina olid vangi võtnud. Kaubavahetus toimus kindlustatud paikades, kaubateede, enamasti suurte jõgede ääres. IX sajandiks oli slaavlasil mitu linna. Tähtsamad neist olid Kiiev ja Novgorod.

II. Kiievi riik.

Kiievi vürstiriigi tekkimine.

Varjaagide vallutused. IX sajandil vallutati põhjaislaavlased varjaagide röövsalkade poolt, kes tulid Läänemere tagant. Varjaagide pealik asus Novgorodi, ja siit tema družiina tegi kallaletunge naabersuguharudele, röövides neilt karusnahku, mett ja vaha ning viies vangi inimesi. Röövitud saagi ja vangid vedasid varjaagid kreeklastele müügiks. Selleks tuli sõita lootsikuil mööda jõgesid ja järvi, vahel ka lootsikuid mööda maad lohistada kuni Dneprini. Dnepril takistasid sõitu kärestikud, s. o. suured kivid, mis sulustasid jõe. Siin jällegi tuli kaubad lossida ja lootsikud ühes kaupadega maad mööda edasi tassida. Ümbruskonnas rändavad sõjakad petšeneegid kasutasid seda ja tungisid siin sageli möödasõitvate kaupmeeste kallale. Dneprist jõuti Musta merre, kus kalda läheduses sõites saabuti Bütsantsi. Seda teed nimetati „tee varjaagide juurest kreeklasteni“.

Novgorodi ümbruses elavad slaavlased sageli tõusid üles varjaagide vastu ja kihutasid nad mõnikord mere taha. Kuid mitte kauaks. Varjaagid tulid tagasi tugevama sõjaväega ja kindlustasid taas oma võimu slaavlaste üle.

Vürstid Rjurik ja Oleg. IX sajandi lõpul, nagu jutustavad vanad üleskirjutused, oli Novgorodis varjaagisoost vürst Rjurik. Alistatud slaavlased maksid talle maksu. Pärast Rjuriku surma sai vürstiks sõjakas Oleg. Ta ei jäänud püsima Novgorodi, vaid sõitis Dneprit mööda alla kuni Kiievini, vallutas selle ja tegi oma pealinnaks.

X sajandi algusest peale slaavlaste Kiievi vürstiriiki nimetatakse **K i i e v i V e n e k s**.

Vürst Oleg.

Oleg koondas oma võimu alla paljud slaavi suguharud ja pani neile peale rasked maksud. Osa slaavi vürste hävitati, osa alistus Olegile ja hakkas temaga koos röövima slaavlasist elanikkonda. Võitjad varjaagid segunesid varsti slaavlastega ja omandasid nende keele.

Vürst Oleg avaldas energilist tegevust. Tema ajal kindlustati Kiievit tugevasti. Riigi piiridele püstitati valvekindlustused kaitseks rändrahvaste vastu. Vanade pärimuste järgi läks Oleg suure sõjaväega, osalt lootsikuil, osalt ratsa, sõjaretkele Bütsantsi vastu. Ta rüüstas Tsargradi ümbrust ja hakkas linna piirama. Kreeka keiser (nii nimetati kreeklaste peavalitsejat) andis Olegile suure lunatasa: palju kulda, kalleid riideid, veini ja orje. 911. aastal kreeklased sõlmisid Olegiga kaubalepingu.

Oleg kindlustas tugevasti Kiievi Venet. Ta koondas oma valitsuse alla eraldatud slaavi suguharud ja vürstkonnad. Kiievi Venet hakati arvestama nii Bütsantsis kui ka lääne naaberriikides.

Vürst Igor. Pärast Olegi surma sai vürstiks Rjuriku poeg Igor. Tema ajal Kiievi Vene laiendamine jätkus. Igor pidas palju sõdu nagu Olegki. Tema ajal toimusid sõjakäigud Kaukaasiasse ja Bütsantsi. Kreeklased andsid Igorile suure ja hinnalise lunamaksu. Kokkuleppel kreeklastega ta kohustus kaitsma Bütsantsi rändrahvaste pealetungide vastu.

Igal sügisel kogus Igor elanikkonnalt maksu — käis „rahvast mööda“, mille järgi seda maksu kogumist nimetatigi „poljudjeks“. Vürsti ja družiina tulekuks panid külaelanikud valmis karusnahad, mee, vaha, vilja. Poljudje oli elanikkonnale raskeks kohustuseks.

Kord vürst Igor kogus makse slaavlaste suguharult drevljanidelt, kes elutsesid Dnepri paremal kaldal. Drevljanid andsid talle kõik, mis ta nõudis. Igor lahkus, kuid talle paistis kogutust vähe olevat. Ta ilmus tagasi ja nõu-

dis maksu teiskordselt. Drevljanid ütlesid: „Kui hunt harjub karja käima, siis ta murrab kogu karja. Tapame ta.“ Nad purustasid vürsti družiina, tema enese aga sidusid jalgupidi maapinna ligi painutatud puude latvade külge, ja kui nad puud lahti lasksid, rebisid need vürsti tükkideks.

Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav.

Vürstinna Olga. Pärast Igori surma hakkas valitsema ta naine Olga. Ta maksis drevljanidele oma mehe surma eest kurjalt kätte. Olga družiina piiras drevljanide pealinna ümber. Terve aasta ta seisis oma sõjaväega linna seinte ees, kuid ei suutnud linna vallutada. Siis ta, nagu räägib rahvajutt, võttis appi kavaluse. Ta nõudis drevljanidelt üsna kerget maksu — kolm tuvi ja kolm varblast igast majast. Drevljanid olid sellise maksuga nõus. Olga käsul seoti tuvide ja varblaste jalgade külge tõrvaga immutatud takutuustid, mis süüdati põlema, ja linnud lasti lendu. Tuvid ja varblased lendasid linna, igauks oma pessa, ja kohe algas kogu linnas tulikahju. Olga sõjavägi tormas põlevasse linna ja tappis hulga linna kaitsjaid. Olga määras drevljanidele raske maksu. Kuid varsti pärast seda ta kinnitas kõigile suguharudele kindlad maksumäärad ning seega korrapärasust maksukogumise. Vürstinna Olga käis Bütsantsis kreeklastelt riigivalitsemist õppimas ning tutvus seal kreeka usundiga.

Slaavlastel oli sel ajal veel endine usund. Nad ei mõistnud loodusnähtusi ning kartsid neid. Torm hävitas nende elamud. Äikesest süttisid majad ja puud. Päike kõrvetas külvid. Inimesed pidasid jumalateks päikest, tuult ja äikest. Nad valmistasid puust ja kivist nende kujud ning tõid neile ohvriks loomi, mõnikord ka lapsi ja vange. Sel

teel nad tahtsid lepitada omaendi väljamõeldud julmi jumalaid.

Olgale meeldis väga, kuidas kreeka papid kõikjal jutlustasid, et tsaarivõim on püha. Olga nägi, et kreeka usk on ülihea vahend selleks, et tugevdada vürsti võimu ja liita killustatud slaavlaste suguharud üheks riigiks.

Seepärast ta ise võttis vastu kreeka usu — ristiusu — ja manitses seda tegema ka oma poega Svjatoslavi. Aga

Vürst oma družiinaga.

Svjatoslav keeldus. Tema arvas, et slaavlasti ühendada ja tugevat riiki luua saab ainult relva abil.

Vürst Svjatoslav. Pärast Olgat sai Kiievi vürstiks Svjatoslav. Ta veetis kogu oma elu sõjaretkedel. Sõjakäikudel ta magas maa peal lõkketule juures lahtise taeva all, mahalaotatud vaibal, sadul pea all. Sõi Svjatoslav, mis kätte juhtus — sütel küpsetatud hobuseliha, metsloomaliha. Väljendades kartmatust, hoiatas ta vaenlasi oma pealetungist ja saatis teate: „Tulen teie peale.“

Svjatoslav alistas paljud suguharud Oka jõe piirkonnis, riisus paljaks bulgaaride linnad Volga ääres, võitis tšerkessid Kubanimaal ning purustas kasaaride riigi. Sest ajast alates lakkas üldse olemast kasaaride riik. Kiievi vürstiriik aga kindlustus ja tugevnes. Kiievi vürsti võimu all oli nüüd kogu Musta mere rannik.

Pärast Svjatoslav alustas sõda bulgaarlastega, kes asusid Doonau aladel. Ta vallutas neilt hulga linna ja kavatses oma pealinna Kiievit Doonau äärde tuua. Kaval Bütsantsi keiser, kartes sellist tugevat ning sõjakat naabrit nagu Svjatoslav, juhtis Kiievi kallale rändrahva petšeenegid, kes asusid tol ajal Musta mere äärseis steppides. Sel ajal kui Svjatoslav tõrjus Kiievi juurest petšeeneege, leppisid bulgaarlased kreeklastega kokku ühiseks võitluseks Svjatoslavi vastu. Uues sõjas bulgaarlaste ja kreeklastega Svjatoslav kaotas. Tagasiteel Kiievisse ta sattus Dnepri kärestiku piirkonnas varitsevatele petšeenegidele ja ta sõjavägi purustati. Võitluses langes ka Svjatoslav ise. Petšeenegide vürst valmistas ta kolbast karika ja jõi sellest pidustustel.

Kiievi vürstid panevad maksma uue usu ja seadused.

Vürst Vladimiri sõjaretked. Svjatoslavi poeg Vladimir, omandanud Kiievi vürstiriigi pärast pikka heitlust oma vendadega, asus oma isa eeskujul sõjaretkele törksate alamate vastu. Ta rahustas ülestõusnud slaavi suguharud põhjas ja riisus paljaks bulgaaride linnad Volgamaal. Pärast seda siirdus Vladimir oma družiinaga Poolasse ja vallutas mitu linna. Vladimir alistas slaavlaste Polotski vürstiriigi ja mõningate leedu suguharude maad, kes olid slaavlaste naabrid läänes, Balti mere ääres. Nõnda

tugevnes ning kindlustus Kiievi vürstiriik Vladimiri ajal. Bütsants hakkas teda veel enam arvestama. Vladimir aitas Bütsantsil lämmatada Kreeka sõjaväe vastuhaku. Selle abi eest andis Bütsantsi keiser talle oma õe naiseks. Vladimir otsustas ristiusu vastu võtta. Tema arvas, et kreeka usku siirdumine ja sugulus Bütsantsi keisriga kindlustavad tema vürstlikku võimu.

Ristiusu maksmapanek. 988. aastal Vladimir purustas kõik slaavlaste endiste paganlike jumalate kujud Kiievis. Kiievlased aeti vette, Dneprisse. Bütsantsist kohale toodud kreeka papid lugesid vees seisvale rahvale oma palveid. Seda nimetati ristimiseks.

Rahvas tõstis korduvalt mässu uue usu vastu, kuid kõik need mässud lämmatati vürsti družina poolt.

Ristiusk oli omal ajal, võrreldes paganlusega, samm edasi Venemaa arengus. Koos ristiusuga levisid slaavlaste hulgas kreeka kultuur ja haridus. Bütsantsi meistrid õpetasid slaavlaste maju ja kirikuid ehitama ja kaunistama. Õpetatud kreeka mungad olid loonud slaavi tähestiku. Seda hakatigi tarvitama Kiievi riigis. Vürst andis kreeka pappidele ja munkadele raha ja maad. Mungad kirjutasid slaavi keeles vaimulikke raamatuid, tõlkides neid kreeka keelest. Samuti märkisid nad üles kõik tähtsamad sündmused. Seesuguseid ülestähendusi tehti aastast aastasse ja neid nimetati ajaraamatuiks (letopis). Neist ajaraamatuist võib leida palju andmeid idaslaavlaste ja naabermaade ajaloo kohta. Sellest ajast pajatavad meile ka rahvalaulud ja lugulaulud — б о л и н а d. Neis leiame hulga jutustusi slaavi vägimeeste uljusest ja nende võitlusest Kiievi riigi kallale kippunud rändrahvastega.

Vürst Jaroslav Tark. Pärast Vladimiri surma sai Kiievi vürstiks Jaroslav, keda nimetati Targaks.

Jaroslavi ajal koostati esimene Kiievi riigi seaduste kogu — „Vene õigus“. „Vene õiguses“ on antud reeglid,

kuidas kaitsta orjapidajate, maaomanike ja kaupmeeste õigusi.

Rahva ürgjõulised ülestõusud Kiievi vürstiriigis.

Kuidas vürstid ja bojaarid valitsesid Kiievi vürstiriiki. Kiievi vürstil oli suur družiina — sõjavägi, mis koosnes bojaaridest ja teenijaist. Vürsti sugulased ja bojaarid valitsesid linnade ja maade üle vürsti ülesandel. Mõnel bojaaridest oli suur hulk maad ja nad võistlesid rikkuse poolest vürstidega.

Vürst, tema sõjavägi, bojaarid, papid ja mungad — kõik nad elasid orjade ja vabade talupoegade — smerdide — töö arvel. V a b a d e l t a l u p o e g a d e l oli vähe maad, nad omasid väikest majapidamist ja olid vabad, s. o. nad polnud pärisorjuses. Esimeste Kiievi vürstide ajal nad maksid neile ainult maksu, mille kogumiseks vürstid käisidki „rahvast mööda“.

Kiievis ja teistes linnades elutsesid käsitöölised, kaupmehed ja linnakehvikud. Kaupmehed kauplesid talupoegade ja käsitöolistega, muretsesid kaupu vürstidele, bojaaridele ja nende sõjaväele. Kaupmehed hoidsid käsitöölisi endist sõltuvuses. Suurkaupmehed kauplesid teiste maadega.

Vabad käsitöölised ehtasid maju, kirikuid, sildu, õmblesid riideid, valmistasid nõusid ja relvi. Nad töötlesid sulatusahjudes maaki ja tootsid rauda. Linnades ja külades töötasid sepad.

Linnade elanike omavalitsus teostus linnaelanike üldise koosoleku — vetše — kaudu. V e t š e valis rikaste ning tähtsate inimeste hulgast linna ülemuskonna. Vetše nõusolekuta ei saanud vürst koguda sõjaväge ega sõda alustada. Seepärast ta pidi paljus kuulama vetše sõna. Vürstid püüdsid võimu linnade üle endi kättesse kiskuda ja

tarvitasid külades karistamatult vägivalda vabade talupoegade kallal.

Vürstid ja bojaarid pärisorjastasid vabu talupoegi. XI sajandil suurendasid vürstid ja bojaarid tugevasti rahva rõhumist. Nad andsid rahvale oma seadused, mõistsid kohut ja karistasid süüdlasi. Nii Jaroslav Targa ajal võeti bojaari tapmise eest süüdlaselt 80 grivnat (ehk 16 kg hõbedat), kuid vabatalupoja tapmise eest ainult 5 grivnat.

Vürstid ja bojaarid omastasid maid ja kuulutasid need oma valdusteks. Vägivaldselt äravõetud maal elutsevaid vabu talupoegi sunniti töötama vürsti ja bojaari põldudel, sildu ja kindlustusi ehitama. Järk-järgult vabad talupojad muudeti sõltuvaiks, s. o. pärisorjadeks. Talupojad vastasid neile uutele korraldustele uute ülestõusudega vürstide ja bojaaride vastu.

Ürgjõulised ülestõusud vürstide ja bojaaride vastu linnades. XI ja XII sajandil oli Kiievis, Novgorodis ja teistes linnades palju ülestõuse. Vürstid ja bojaarid oma družiinadega lämmatasid need ülestõusud eriliste raskusteta, sest need vastuhakud olid ürgjõulised, teadvusetud. 1113. aastal tõusis Kiievis rõhutud linnarahvas vürstivalitsuse, kaupmeeste-liigkasuvõtjate ja rikka Kiievi Koopakloostri vastu. Linnarahvast toetasid vabad talupojad. Siis kokkunud bojaarid ja kaupmehed ruttasid kutsuma endile vürstiks *V l a d i m i r M o n o m a h h i*. Vladimir lämmatas selle ülestõusu. Kartes uusi ülestõuse ta mõnevõrra kergendas võlgade maksmist liigkasuvõtjaile ja teostas väiksemaid parandusi osa talupoegkonna seisundis.

Vladimir Monomahh oli hästi tuntud Bütsantsis ja Euroopas. Tolle aja kohta ta oli haritud inimene. Ta ema oli Bütsantsi keisri tütar, õde — abielus Saksa keisriga. Ta ise oli abielus Inglise kuninga tütreaga. Vladimir Monomahh oli viimne tugev Kiievi vürst.

Novgorodimaa.

Kiievi vürstiriigi killunemine. XII sajandil jagunes Kiievi vürstiriik Vladimir Monomahhi poegade, pojapogade ja sugulaste vahel. Nende vahel käisid vahetpidamata sõjad vürstiriikide ja linnade pärast. Neis sõdades vürstid riisusid halastamatult vabu talupoegi ja linlasi, sundides neid oma sõjaretkedest osa võtma. Vürstid omavahel õiendasid arveid julmalt. Võidetuil nad torkasid silmad peast, suretasid neid vanglais näljaga. Üksikud vürstid rikastusid ja muutusid sõltumatuks peamisest suurvürstist Kiievis. Nõnda rikastusid ja tugevnesid XII sajandil Kiievist lääne pool Galiitsia-Volõõnia vürstiriik, põhja pool Suzdali-Rostovi riik ja Novgorodimaa. Kiievi maa-ala laostus rändrahva polovetside pealetungide tõttu lõunast. Võitlusest nendega XII sajandi lõpul on meie ajani säilinud muistne kunstiteos „Jutustus Igori polgust“.

Veel rohkem vaesus Kiievi maa-ala vürstide ja bojaaride röövimisest-riisumisest. Talupojad ei suutnud taluda nende vägivalda ja siirdusid Dneprilt kuhugi kaugemale — Oka ja Volga jõgede piirkonda. Algas ka Kiievi kaubanduse langus. Kaupmehed hakkasid Euroopast Aiasse sõitma teisi teid kaudu, möödudes Kiievist. Kiiev hakkas minetama pealinna tähtsust. XIII sajandi alguseks Kiiev oli tühjenenud. Esimesele kohale välismaaga kauplemises tõusis Novgorod.

Novgorodimaa valitsus. Novgorod asetses teel Läänemere juurde, mille kallastel olid rikkad Saksa ja Rootsi linnad. Novgorodi kaupmehed ja bojaarid arendasid tähelepandavat kaubandust oma naabritega — sakslaste ja rootslastega. Nad said neilt riideid, relvi ja muid tooteid, mida nad ise ei osanud valmistada, ja vastu müüsid neile karusnahku ja põllundussaadusi. Et saada välismaise

kaubanduse jaoks karusnahku, vallutasid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed maid põhjas ja idas ja sundisid kohalikku jahindusest elatuvat rahvastikku oma jahisaaki neile andma. Novgorodist sai sel kombel väga suure maa-ala pealinn. Novgorodis oli mitu tuhat maja. Samal ajal kui Kiievi tähtsus langes, rikastusid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed alistatud rahvaste riisumisest ja kauplemisest välismaalastega.

Kogu Novgorodimaa valitsusajaks ajasid bojaarid, rikkad kaupmehed ja papid. Nemad kutsusid novgorodlasi üldkoosolekule — vetšele, kuid küsimused otsustati nõnda, kuidas soovisid rikkad ning võimsad bojaarid. Vetšel valitav Novgorodi linnaülem — *possadnik* — oli alati suurte bojaaride hulgast. Novgorodi vürsti õigused olid piiratud. See kord määrati lõplikult pärast suurt ülestõusu Novgorodis 1136. aastal. Siis tõusis bojaaride ja kaupmeeste vastu kogu Novgorodi rahvas. Vürst ja bojaarid põgenesid Novgorodist. Novgorodlased võtsid vürstilt ja ta družiinalt maad ja õiguse maa omandamiseks. Vürsti juures pidi alati olema vetše poolt valitav possadnik. Ilma possadniku nõusolekuta vürst ei võinud alustada sõda, kohut mõista, tagandada ja määrata ametnikke. Seda rahva võidu vilja vürsti üle kasutasid needsamad kõikvõimsad Novgorodi bojaarid. Nende võimutsemise vastu tõusid korduvalt Novgorodi elanikud, ümberkaudsete külade vabad talupojad ja alistatud suguharud. 1209. aastal ülestõusnud novgorodlased süüdistasid bojaare üle jõu käivate maksude nõudmises ja vabade talupoegade rõhumises. Paljude bojaaride ja kaupmeeste majad riisuti paljaks, paljud rõhujatest pagendati Novgorodimaalt. Kuid ürgjõulisest mässust kaugemale need ülestõusud ei läinud. Rahvas ei suutnud murda bojaaride ja kaupmeeste võimu, sest ta polnud teadlik ega organiseeritud.

Novgorodlaste võitlus rootslaste ja sakslastega. XIII sajandi alguses teostasid Novgorodimaale pealetungi rootslased. Oma kallaletungidele lähtusid nad Läänemere ja Neeva jõe äärest, kus praegu asetseb Leningrad. Novgorodlased purustasid rootslaste väed Neeva jõel. Rootslaste võitja vürst Aleksander, kes juhtis novgorodlasi, nimetati selle võidu eest Nevskiks.

1242. aastal püüdsid Novgorodi maad vallutada ka sakslased-rüütlid. Nad ilmusid XII sajandil Läänemere kallastele. Sakslased ehtasid siin oma kindlusi ja linnu. Nad sundisid elanikele peale oma usku, hävitasid nende vabaduse, muutsid nad pärisorjadeks.

Sakslased-rüütlid tungisid tugeva sõjaväega Novgorodi aladele, rüüstasid linnu ja ähvardasid rüüstata ka Novgorodi. Vürst Aleksander Nevski kogus oma sõjaväe ja lõi sakslastega otsustava lahingu Peipsi jääl. Võitlus oli väga visa — jää värvus verest punaseks. Selles Jäälahingus sakslased ei pidanud vastu vahvate Novgorodi sõdurite pealetungile ja põgenesid. Aleksander Nevski jälitas vaenlast kuni oma maade piirini. Sel kombel novgorodlased tõrjusid vaenlase lõplikult tagasi ning kaitsesid oma maad sakslaste-rüütlite vastu.

Suzdali Vene.

Rostovi-Suzdalimaa. Juba kaugetest aegadest saadik elasid Volga ja Oka jõgede vahel mordvalased, merjalased, vepslased ja teised suguharud. Siin elasid ka slaavlased. X sajandiks olid sel maal ka juba slaavlaste linnad Rostov ja Suzdal.

Rändrahvaste poolt rüüstatud Kiievi vürstiriigi lõunapoolsetest osadest tulid siia slaavlased-põldurid, kes põgenesid vürstide ja bojaaride vägivalla eest. Kuid ka siin

haarasid vürstid ja bojaarid maad endi kätte ja panid rahva endi heaks töötama.

Esiotsa ei tõmmanud Rostovi-Suzdalimaa endale Kiievi riigi vürstide suuremat tähelepanu. Kuid asi muutus XII sajandil, kui see kauge piirimaa asustus. Vladimir Monomahhi poeg Jüri Dolgoruki tuli Kiievist tugeva družiinaga siia ja kindlustas siin oma võimu, alista-des endale üksikute bojaaride ja pisivürstide valdused. Tema poolt alistatud valduste hulgas oli ka asula Moskva.

Veel tugevamini kindlustas end Rostovi-Suzdali Venes Jüri Dolgoruki poeg Andrei Bogoljubski. Tema sõdis Novgorodiga, bulgaaridega Volgamail ja mordva suguharudega. Seejärel ta vallutas Kiievi ja sai peaaegu kogu Kiievi riigi määratute valduste suurvürstiks.

Vladimiri-Suzdali vürstiriik. Oma pealinnaks tegi Andrei Bogoljubski Vladimiri linna Kljazma jõel. Sest ajast alates hakati tema riiki nimetama Vladimir-Suzdali vürstiriigiks. Andrei Bogoljubski püüdis alistada oma võimule kõiki kohalikke vürste ja bojaare.

Andrei Bogoljubski isevalitsusega rahulolematud bojaarid moodustasid vandenõu ja tapsid vürsti. Andrei Bogoljubski asemel sai vürstiks Vsevolod. Ta võttis tõrkuvailt bojaaridelt nende külad ja maad ja karistas rängalt neid, kes püüdsid endid iseseisvaiks vürstideks kuulutada.

Vsevolod korraldas mitu sõjaretke Novgorodi vastu. Valitavaile ametikohtadele Novgorodis õnnestus tal lasta valida enda poolehoidjaid.

Vsevolod laiendas oma võimu ka Kiievile. Ta sõdis bulgaaride ja mordvalastega Volgal. Tema poeg Jüri asutas Nižni-Novgorodi linna (praegune Gorki). Kuid Vsevolodil ei õnnestunud luua kindlat võimu teiste väiksemate vürstide ja bojaaride üle. Pärast tema surma Vladimiri-Suzdali vürstiriik pudenes uuesti väikesteks valdusteks.

Iga vürst ja bojaar püüdis elada omaette ega alistunud suurvürstile. Killunenud väikesed vürstiriigid olid omavahel vaenus.

Ühtset, tugevat riiki ei olnud. Iga rikas maaomanik püüdis hankida endale võimalikult rohkem maid ja võimu. Vürstid sõdisid üksteisega vahetpidamata. Kestvad sõjaretked laostasid talupoegkonna. Kui XIII sajandil Vene vürstiriikidele kallale tungisid maadevallutajad mongolid, ei leidnud nad siin tõelist ühendatud vastupanu. Vladimiri-Suzdalimaa oli killunenud väikesteks osadeks ega suutnud säilitada oma sõltumatust.

III. Ida-Euroopa mongoli vallutajate võimu all.

Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike.

Mongolid XII sajandil. Mongolid olid karjakasvataja-rändrahvas. Nad elasid seal, kus praegu asetseb Mongoolia rahvavabariik.

XII sajandil mongolid jagunesid suurteks sõjakateks suguharudeks khaanidega eesotsas. Khaanidel oli palju veiseid ja karjamaid. Khaanidele alluvad suguharud maksid neile maksu. Khaanid sõdisid üksteisega ja oma naabritega maksude ja karjamaade pärast.

Batu-khaan.

XIII sajandi alguses tõusis teiste mongoli khaanide hulgast esile andekas väejuht Tšingis-khaan. Ta kogus endale mitmesugustest suguharudest määratu suure sõjaväe ja alistas idapoolsed türgi-mongoli rahvad.

Nagu tormi-iil tormas Tšingis-khaani ratsavägi vaenlaste kallale. Puust kindluste seinad põletas Tšingis-khaan savist granaatidega, mis olid

täidetud naftaga. Kivimüürid lõhkus ta suurte masinate abil. Miski ei suutnud ta pealetungi peatada.

Tšingis-khaan vallutab Kesk-Aasia ja Kaukaasia. Alistanud Põhja-Hiina, liikus Tšingis-khaan oma vägedega

Kesk-Aasiasse ja vallutas selle. Kesk-Aasiast, piki Kaspia mere lõunakallast, tungis Tšingis-khaani sõjavägi Kaukaasiasse ja vallutas Armeenia ja Gruusia. Gruusias leidsid mongolid tugevat vastupanu. Gruusia oli tol ajal vägevam riik kui Armeenia. Grusiinlased võitlesid vahvasti, kuid mongolid purustasid nende väe ja panid Gruusiale ja Armeeniale raske maksu peale. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia rahvad jäid sadadeks aastateks mongolite võimu alla.

Batu-khaan ja Vene vürstiriikide vallutamine. Alistanud kõik Kaukaasia rahvad, purustas mongolite armee 1224. aastal Kalka jõel slaavlaste vürstide ja polovetside ühendatud väed. Rikkaliku saagiga tõmbusid mongolid Aasiasse tagasi.

Kaheteistkümne aasta pärast ilmusid mongolid uuesti Volgamaadele. Nende eesotsas seisis nüüd **Batu-khaan** — surnud Tšingis-khaani pojapoeg. Seekord mongolid tungisid venelaste kallale ida poolt. Batu-khaan hävitas Volga bulgaaride riigi ja alistas mordvalased, seejärel purustas üksikult Vene vürstide sõjaväed, vallutas 1240. aastal Kiievi ja siirdus edasi Lääne-Euroopa kallale. Leidnud tšehhidelt vastupanu, Batu-khaan pöördus tagasi ja asutas Volga alamjooksul oma riigi — Kuld-hordi, pealinnaga Sarai. See oli rikas linn kivilosside, aedade ja rahapajaga. Kuld-hordi khaan hakkas valitsema vallutatud maid. Vürstid jäid oma kohtadele, kuid olid allutatud khaanile.

Tatarlased-mongolid kogusid rahvalt khaanile maksu. Maksu kogumiseks olid linnadesse määratud khaani asemikud oma sõjaväeosadega. Maksu kogumisel ei säästetud kedagi:

„... kellel raha ei ole, sellelt ta lapse võtab;
kellel last ei ole, sellelt ta naise võtab;
kellel naist ei ole, selle koos peaga võtab“

(s. o. võtab vangi ja müüb orjaks). Nõnda räägib rahvalaul. Papid ja mungad ei maksnud maksu. Papid ja mungad olid khaani poolt maksust vabastatud. See-eest nad palusid kirikuis khaanivõimu eest ja sisendasid rahvale, et ta peab sellele alistuma.

Et aga tatarlaste-maksunõudjate vastu ühtsoodu puhkesid ülestõusud, siis andsid Kuld-hordi khaanid pärast-pole maksukogumise üle vene vürstidele endile. Alistanud Vene vürstiriigid, Batu-khaan laastas ka palju U k r a i n a ja V a l g e - V e n e maid.

Nõnda algas tatari ike ehk, õigemini, tatari-mongoli ike.

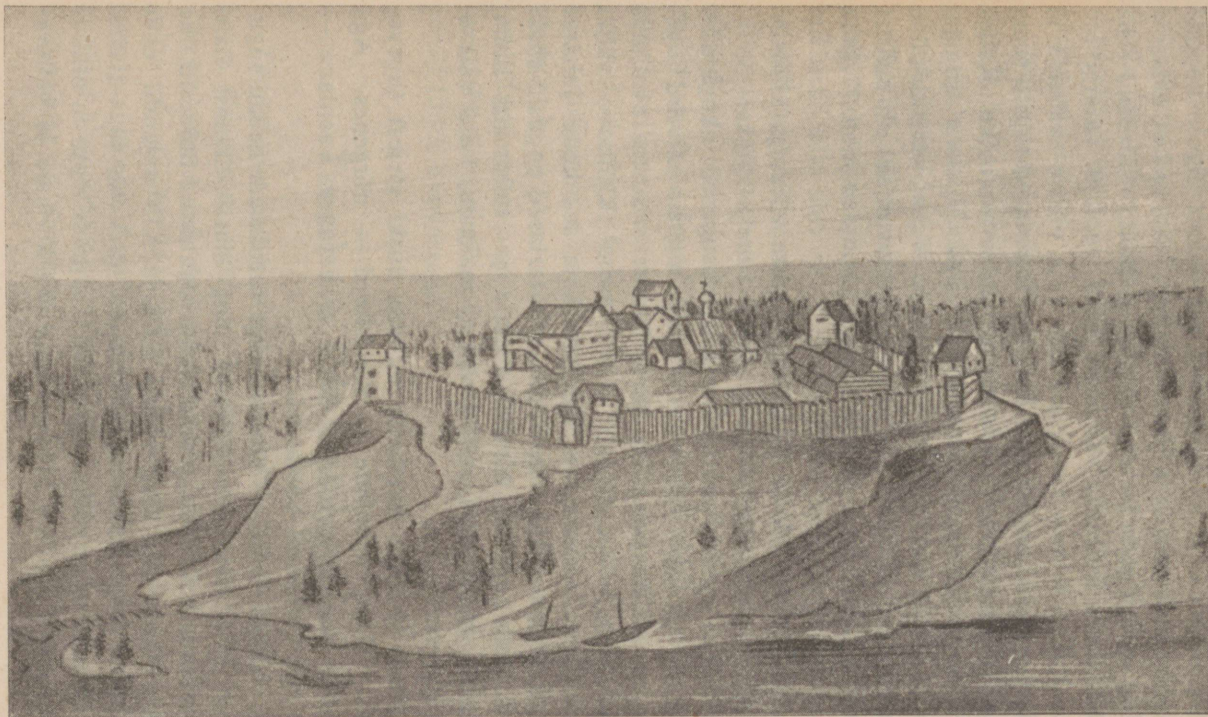
Moskva ja esimesed Moskva vürstid.

Moskva. Künkal, kus praegu asetseb Kreml, oli XII sajandil asula Moskva. Esmakordselt mainitakse Moskvat vanades dokumentides 1147. aastal. 1156. aastal Moskva ümbritseti puuseinaga.

Batu-khaani tatarlased-mongolid süütasid Moskva ja ta kindlustuste puuseinad. Elanikud osalt hukkusid, osalt põgenesid ümbruskonna metsadesse. Kuid aegamööda rahvas kogunes uuesti Moskva ümber ja hakkas maad harima.

XIV sajandi alguseks sai Moskva väikese vürstiriigi pealinnaks. Moskva asetses Vene vürstiriikide keskuses, mis asjaolu aitas Moskva vürstidel ühendada tema ümber teisi vürstiriike. Moskva oli ümbritsetud metsadega, mis kergendas ta võitlust vaenlastega, eriti tatarlastega. Asetsedes soodsail veetedel, Moskva andis vürstidele võimaluse võtta kõrget tolli kõigilt kaupadelt, mida veeti Moskva jõge mööda.

Ivan Kalita. Eriti tugevnes Moskva vürst Ivani (1328—1341) ajal, kellele anti nimeks „Kalita“, s. o. rahakott. Kinkide ja meelitustega Kalita võitis oma käskija — Kuld-

Moskva XII sajandil.

hordi khaani — poolehoiu ning sai temalt õiguse koguda khaanile maksu kõigilt Vene maadelt. Osa sellest maksust Kalita varjas enda ja oma vürstiriigi jaoks. Kogutud raha eest ta ostis külasid, valdu ja isegi terveid vürstkondi. Ivan Kalita laimas tatarlaste ees oma vürste-naabreid ja ässitas tatari khaani nende kallale. Tatarlased tapsid tema pealekaebusel vürste ja laastasid nende vürstiriike. Kalita liitis need laastatud vürstiriigid oma Moskva riigiga. Khaan tõstis Kalita vanemaks teiste Vene vürstide üle, kuulutas ta „suurvürstiks“. Valitsema asumisel oli Kalital ainult 4 linna; oma lastele ta aga pärandas juba 97 küla ja linna.

Nõnda kogus Ivan Kalita igasuguste võtetega killustatud Vene vürstiriigid Moskva ümber üheks riigiks.

Kalita järeltulijad olid niisamasugused „kogujad“. XIV sajandi lõpul Moskva vürstiriik muutus niivõrd tugevaks, et Kalita pojapoeg vürst Dimitri otsustas avalikult tatari ikke vastu astuda. 1380. aastal Kulikovo väljal Doni ääres ta purustas tatarlaste sõjaväe, keda juhatas khaan Mamai. Kahe aasta pärast tatarlased kogusid siiski uued jõud, tungisid Moskva kallale ja vallutasid linna, sundides moskvalasi endile maksu maksma, kuid väiksemat kui varem.

Noor Moskva vürstiriik muutus siiski järjest tugevamaks. Vana vaenlane — Kuld-hord — nõrgenes. Aga Moskva riigi läänepiiridel ilmus uus tugev vaenlane — Poolaga ühinenud Leedu riik.

Leedu ja Poola — Moskva riigi vaenlased. Leedu suguharud olid slaavlaste naabrid ning elasid läänes, Balti mere ääres. XIII sajandiks leedu suguharud ühinesid ühe vürsti võimu alla ning võtsid XIII ja XIV sajandil endi valdusse Valge-Vene, osalt Ukraina ja Vene maa-alasid. Leedu muutus suureks riigiks. XIV sajandi lõpul ta nihkus juba hoopis ligidale Moskva suurvürstkonnale ja vallutas

Smolenski linna. Leedu vürst Jagailo, abielludes Poola kuningannaga, sai Poola ja Leedu kuningaks. Leedu ja Poola liitumine muutis need mõlemad riigid väga tugevaks. Nad hakkasid nüüd veel rohkem ahistama Moskva suurvürstiriiki.

Ukrainlaste, valgevenelaste ja venelaste elu oma vürstide ja bojaaride all oli väga raske. Veel raskemaks muutus nende elu Poola ja Leedu vallutajate võimu all, kes pärisorjastasid kõik talupojad.

Panid (nõnda nimetati poola mõisnikke) sundisid talupoegi vahetama oma kreeka õigeusku katoliku usu vastu, mis usku olid nad ise. Eriti tungivalt nõudsid poola panid usuvahetust Ukrainas. Linnades ei lubanud panid ukrainlastel ja valgevenelastel teotseda kaubanduse ja käsitöö alal. Kogu linnade elu juhtimise hoidsid panid endi kätes. Panid unistasid kogu Moskva vürstiriigi alistamisest. Kuid nende kallale tungisid saksa rüütlid, kes olid jäänud peatuma Läänemere kallastele. Ühel ja samal ajal sakslastega võitlemiseks ja Moskvaga sõdimiseks ei jätkunud jõudu. Alles pärast seda, kui Leedu ja Poola ühendatud jõududega purustasid sakslased, suurendasid nad kallale-tunge Moskva riigile. Et Moskvast võitu saada, sõlmisid panid liidu tatarlastega.

Tamerlan ja Kuld-hordi langus.

Tamerlan. Samal ajal kui noor Moskva vürstiriik, ühinedes ühe vürsti võimu alla, kasvas ja tugevnes, vana Tšingis-khaani riik järjest nõrgenes. Hiina vabanes mongolite võimu alt. Mongolite riik ise aga killunes üha rohkem ja rohkem. Ainult aeg-ajalt ilmusid mongolite hulgas üksikud khaanid-maadevallutajad. Üheks sellistest maadevallutajaist oli Tamerlan.

Tamerlan sündis Kesk-Aasias 1336. aastal. Sirgunud noormeheks, asus ta jõugu ülijulgete meeste etteotsa ning andis end kord ühe, kord teise valitseja teenistusse. Esimest korda äratas ta tähelepanu rahva ülestõusu lämmatamisel Samarkandis (Kesk-Aasias). Karmilt karistanud ülestõusnuid, Tamerlan kuulutas end varsti khaaniks-valitsejaks ja tegi Samarkandi oma pealinnaks.

Tamerlan vallutas rea naaberriike. 1395. aastal ta purustas Kuld-hordi khaani Tohtamõši ja aitas seega Moskvale kiiremini vabaneda tatarlaste ikkest. Moskva vürstid kasutasid Kuld-hordi nõrgenemist ja juhtisid oma jõud Leedu ja Poola vastu. XIV sajandi lõpus Tamerlan purustas Gruusia pealinna Tbilisi ja võttis Gruusia vürsti vangiks.

Tamerlan oli tige ning julm. Peale ühe linna vallutamist mattis ta elusalt neli tuhat inimest. Ühe teise linna vallutamise järel käskis ta oma sõjameestel muretseda talle 70000 elaniku pead ning neist püstitada torni.

Igalt maalt, mis Tamerlan alistas, tõi ta Kesk-Aasiasse parimaid meistreid-käsitöölisi. Oma pealinna Samarkandi, mille kaunistamise eest ta väga hoolitses, tõi ta ligi 150000 seesugust meistrit. Tamerlan ehitas linnas ja väljaspool linna hulga losse. Nende seinad olid kaunistatud maalingutega, mis kujutasid ta sõjaretki. Tamerlani mošee Samarkandis üllatab veel tänapäevalgi oma suursugususe ja iluga.

Uzbekid Kesk-Aasias. Pärast Tamerlani surma 1405. aastal tema poolt vallutatud riigid muutusid järk-järgult jälle iseseisvaiks.

XV sajandil vallutasid Kesk-Aasia rändrahvas uzbekid, kes varem elasid praeguse Kazahstani maa-alal. Uzbekid kinnitusid kindlalt Kesk-Aasias. Uzbeki khaanid asuvad **H o r e z m i** ja **B u h h a a r a** riikide etteotsa.

IV. Vene rahvusriigi loomine.

Vene riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp.

Novgorodi liidendamine ja Vene riigi vabastamine tatari khaani võimu alt. Võitluseks tatarlaste ja leedu-poola panidega püüdsid Moskva vürstid laiendada oma maa-alasid ja kindlustada oma võimu kõigi Vene maade üle. Seda saavutaski Ivan III. Ta sai suurvürstiks 1462. aastal. Kuid ta oli veel siiski Kuld-hordi, kuigi juba nõrgestatud, khaani võimu all. Ivan pettis khaani, veendes teda truualamlikkuses, kuid ise tasahilju püüdis koguda jõudu ja vabaneda tatarlastele alluvusest. Ivan III ühendas oma valitsuse alla Moskva naabruses asetsevad vürstiriigid — Tveri, Rjazani ja teised. Kõik need vürstiriigid olid ühe vürsti võimu alla ühendamise vastu ning sõlmisid tatarlaste ja Leeduga Moskva-vastase liidu. Kuid Ivan III saavutas selle, et Vene riik muutus tema ajal tugevaks ning ühtseks Vene rahvusriigiks. Eraldatuks jäi ainult Novgorod.

XV sajandi lõpul Ivan III üritas sõjaretke Novgorodi vastu. Novgorodi bojaarid sõlmisid Leeduga liidu. Kuid see ei päästnud neid. Ivan III purustas Novgorodi sõjaväed ning Novgorod muutus samuti ühtse Vene riigi osaks. Seks ajaks oli Kuld-hord jagunenud kolmeks khaani-riigiks: Kaasani, Astrahani ja Krimmi khaani-riik. Kuld-hordist eraldus ka Siberi riik Irtõši jõgikonnas. Moskva vürstid aina võitsid sellest Kuld-hordi lagunemisest. Nüüd polnud Kuld-hord tugevnenud Vene riigile enam hirmuäratav.

Valinud soodsa momendi, teatas Ivan III Kuld-hordi khaanile, et ta ei tunnusta enam khaani võimu Moskva üle. Siis läks khaan sõjaretkele Ivan III vastu. Vastaste sõjaväed kohtusid Ugra jõel, kuid kumbki neist ei julge-

nud astuda otsustavasse lahingusse. Nii nad seisid teineteise vastas mitu kuud. Algasid külmad. Khaanil polnud toitu ratsaväele, pealegi sai ta sel ajal teateid rahutustest Kuld-hordis — ning pöördus tagasi. Ivan III osutus sel

Välismaa kaupmehed lossivad oma kaupu Novgorodi sadamas.

kombel „võitjaks“. See oli 1480. aastal. Nõnda lõppes tatari-mongoli ike, mis oli kestnud üle kaheksa aasta.

Varsti Kuld-hord nõrgenes lõplikult ning lagunes.

Ivan III sõda Leedu ja Poolaga. 1500. aastal algas Ivan III ja Poola-Leedu kuninga vahel äge sõda. Poola-Leedu sõjaväed purustati täielikult ning nende ülemjuhataja sattus Vene vägede kätte vangi. Kuningas sõlmis

balti-saksa rüütlitega liidu. Sakslased esiotsa löid Ivan III sõjaväge, kuid varsti asusid tema väed pealetungile, võitsid sakslasi ning rüüstasid nende maad.

Sõda lõppes vaherahuga kuueks aastaks. Ivan III-ndale jäid panidelt võidetud Vene ja Valge-Vene maad.

Ivan III ajal Vene riigi maa-ala suurenes kolm korda.

Ivan III — „kogu Venemaa valitseja“. Peale Bütsantsi vallutamist türklaste poolt 1453. aastal Ivan III abiellus Bütsantsi printsessi Sofia Palaiologosega.

Ivan III seletas nüüd, et ta on Bütsantsi keisrite järeltulija. Ivan III muutis Bütsantsi vana riigivapi (kahe peaga kotka) Vene riigi vapiks. Ivan hakkas end nimetama tsaariks ning „kogu Venemaa valitsejaks“.

Vene riigi vapp
Ivan III ajal.

Ivan hakkas hoogsalt Moskvat kaunistama. Ta kutsus välismaalt Moskvasse itaalia käsitöölisi, tehnikuid ja kunstnikke. Väikese Moskva Kremli Ivan III ehitas ümber suureks kivist kindluseks Moskvas seninägematute ehitustega. Kremli müürid ja tornid, ehitatud itaallaste poolt, tuletavad veel nüüdki elavalt meelde Ivan III aegu.

Ivan tõi Kremli paleesse toredad Bütsantsi keisrite õuekombed.

Kuid Moskva vürsti võimu suurenemine tõi kaasa ka laiade talupojamasside suurema rõhumise bojaaride poolt.

Kuidas rõhuti talupoegi Vene riigis XV sajandil.

Teoorjus ja obrok (kruntrent). Igall pool Vene riigis olid vürstide, bojaaride ja kloostrite maaomandid. Maade

omanikud elasid oma perekondade, teenijate ja kaitsevägega talupoegadest eraldatud mõisades, mis olid piiratud kõrge taraga. Igasse külge isanda elukohast ulatusid külad. Talupojad elutsesid madalates suitsuonnides, mis olid

Vürsti õu.

põrandata, akendeta ja korstnata. Maad harisid talupojad puuadraga.

Maatükid, mida talupojad harisid ja millest nad elatusid, ei olnud nüüd enam talupoegade, vaid vürstide, bojaaride ja kloostrite omad. Selle maa eest pidid talupojad nüüd omanikule tegema kõik, mida tema neilt nõudis.

Nad kündsid isanda maad, peksid ja jahvatasid isanda vilja, niitsid ja vedasid isanda mõisa heina, ehtasid häraste hooned, häärberid, sillad, kaevasid tiigid ja kraavid.

Kuid seda kõike oli vürstidele, bojaaridele ja kloostri-tele veel vähe. Neile näis, et talupojad siiski künnavad veel endile palju, isandale aga vähe. Maaomanikud hakkasid osa talupoegade kasutuses seisvat maad ära võtma. Nad nõudsid, et talupojad veel enam töotaksid isandate põllul. Kõiki neid töid nimetati *t e o o r j u s e k s*.

Peale teorjuse pidid talupojad oma isandaile andma veel oma majapidamise saadusi: teravilja, koduloomi, kanu, mune, piima, võid ja muud. Seda nimetati *o b r o - k i k s* (kruntrendiks). Kes talupoegadest ei täitnud teorjust või obrokinorme, seda karistasid isandad valjult: peksid keppidega poolsurnuks, panid vangi.

Talupoegade kinnistamine maa külge (sunnismaisus). Talupoeg võis lahkuda oma isanda juurest, kuid ta pidi jätma talle oma talu ja hooned ning tasuma kõik võlad, mida polnud vähe. Talupojal tuli otsida teist isandat, kes lubaks teda oma maale. Uue isanda juures olid niisama-sugused maakasutamise tingimused nagu endiselgi. Orjustest polnud talupojal kuhugi pääsu, vahest ainult põgene-mine maadele, kus polnud isandaid. Aga seesuguseid vabu maid leidis üha vähem ja vähem.

Maaomanikele polnud sugugi kasulik, et talupojad lahkusid nende maadelt, millal aga soovisid. Bojaarid ja kloostrid hakkasid talupoegade teiste maaomanike juurde siirdumist lubama ainult pärast suviste tööde lõppu. Ivan III andis 1497. aastal seaduse, mille järgi talupoeg võis ühe isanda juurest teise juurde siirduda ainult jüri-päeval, hilissügisel.

Nõnda tugevnes talupoegade kinnistumine isandate maa külge. Isandal oli õigus oma talupoegade üle kohut mõista ning sõnakuulmatuse puhul neid keppidega peksta.

Peale bojaaride ja kloostrite maaomandite tekkisid Ivan III ajal veel sõjaväes teenijate, vürstide ja bojaaride

teenijate hulgast võrsunud mõisnike-aadlike maaomandid. Sõjaretkedest osavõtu ja piiride kaitse eest nad said vürstilt tasu maade ja neil elutsevate talupoegade näol. Sissetulekutest nendest maadest, mida harisid talupojad ning mis olid allutatud mõisniku võimule, mõisnik pidi toitma ennast ja oma perekonda, muretsema endale sõjavarustuse ja hobuse ning viima sõjaretkele määratud arvu sõdureid. Vürst paigutas enda teenistuses olijaid tema poolt vallutatud maaosadele. Niisuguseid maid nimetati mõisadeks, nende valdajaid aga — mõisnikeks. Nad valdasid neid maid niikaua, kui olid vürsti teenistuses. Bojaarid aga valdasid maid pärimise korras — isalt pojale, ning nende maaomandeid nimetati pärusmõisadeks ehk „pärusmaadeks“.

V. Vene riigi laienemine.

Ivan IV ja Volga-äärsete tatarlaste purustamine.

Tsaar-isevalitseja. Ivan III pojapoeg, tulevane tsaar Ivan IV, Julm, kaotas varakult isa. Bojaarid mürgitasid ta ema ning haarasid tervelt kümneks aastaks võimu endi kätte. Ivan kasvas isemeelsete bojaaride keskel, kes solvasid teda ja arendasid temas kõiki halbu iseloomujooni.

1547. aastal kuulutas 17-aastane Ivan, esimesena Moskva valitsejaist, end tsaariks-isevalitsejaks ning hakkas valitsema riiki piiramatu võimuga, mitte arvestades bojaare.

Ivan IV pidas väga tähtsaks, et inimesed tema riigis saaksid haridust raamatute lugemisega, mis ülistavad tsaarivõimu. Ivan IV kasutas selleks otstarbeks Läänes leiutatud trükikunsti ning asutas Moskvas trükikoja. Siin trükiti raamatuid tema erilisel järelevalvel. Esimeseks vene trükkijaks selles trükikojas oli Ivan Fedorov.

Tsaar Ivan Julm (1530—1584).

Kaasani ja Astrahani vallutamine. Kindlustades oma jõudu ja võimu, jätkas Ivan IV oma vanaisa Ivan III ja isa Vassili III, kes tagasi võitis Leedult Smolenski, vallutuspoliitikat. Ivan IV otsustas esmalt vallutada tatarlaste khaaniriigid Volgal. 1552.

Ivan Fedorov trükikojas.

1552. aasta sügisel asus Ivan IV suure sõjaväe ja määratu hulga suurtükkidega piirama Kaasani — Kaasani khaaniriigi pealinna.

Piiramine kestis kogu sügise. Tatarlased võitlesid meeleheitliku vahvuse ja visadusega. Tsaar laskis õhku salajase maa-aluse käigu Kaasanist vee juurde ning Kaasani elanikud pidid jooma rois-

kunud vett lompidest ja kaevudest. Kaasanlased jätkasid oma linna kaitsmist. Puhkuseta, päevad ja ööd nad võitlesid piirajatega.

Tsaar käskis müüride alla õõnsused kaevata, kuhu paigutati vaadid püssirohuga, ning müürid purustati. Linnavärvavais ja murdude kohal müüris tekkis metsik võitlus. Lahingust võtsid osa ka tatari naised ja lapsed, kaitstes end vaenlase vastu. Kuid Kaasani kaitsjate jõud

rauges. Ivan IV sõjavägi — seda oli kuni 150 tuhat meest — võitis tatarlased. Kaasan rüüstati ja põletati maha.

Kaasanisse asustati ümber hulk Moskva teenijaid ja kaupmehi; tatarlastel aga lubati elada ainult linnaäärses alevikus. Võidetud maad jaotati mõisnikele. Kõikjale Kaasani khaaniriigis ehitati kindlusi, kuhu asetati Moskva sõjaväeosi. Kindlusi ehitama sunniti väevõimuga kõiki Kaasani khaaniriigi elanikke: tatarlasi, mordvalasi, marisid, tšuvašše, baškiire. Kaasani alistamise järel langesid nad kõik Ivan IV valitsuse alla.

1556. aastal vallutasid Ivan IV väed Astrahani linna Volga ääres, noga itatarlaste pealinna. Kogu Volga veetee oli nüüd Vene tsaari kätes.

Pärast seda vallutas Ivan IV Kaukaasia kirdeosa ja ehitas Tereki jõe äärde mitu kindlust. Tšerkessi ja kabardiini vürstid hakkasid tsaari teenistusse astuma.

Vene riik hakkas muutuma paljude rahvuste riigiks, s. o. mitmest rahvusest koosnevaks.

Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad.

Opritsnina. Vallutanud tatarlaste maad Volgal ja kindlustunud Põhja-Kaukaasias, alustas Ivan IV sõda Baltimaade sakslaste, Poola, Leedu ja rootslastega. Ivan IV tahtis tungida Balti mere kallastele ning astuda suhtlemisse Lääne-Euroopa rahvastega. Rootslased ja sakslased ei lasknud läbi Moskvasse siirduvaid välismaa meistreid ning takistasid kogu jõuga Vene kaubandust.

Pärast esimesi kaotusi sõjas Ivan avastas suurte bojaaride-pärusmõisaomanike reetmise. Need reetjad siirdusid poolakate ja leedulaste teenistusse. Tsaar Ivan vihkas bojaare, kes istusid oma pärusmõisades nagu väikesed

tsaarikesed ja püüdsid tema isevalitsuslikku võimu piirata. Ivan IV hakkas rikkaid ning mõjukaid bojaare asumisele saatma ja hukkama. Võitlus bojaaridega oli Ivan IV-ndale tarvilik selleks, et lõplikult murda kõiki neid väikesi tsaarikesi ja kindlustada ainuvalitsust. Võitluseks bojaaridega Ivan IV moodustas mõisnikest erilise, mitme tuhandest mehest koosneva jõugu ja nimetas nad „opritšnikuteks“.

Opritšnik, luud käes ja koerapea sadula küljes.

Opritšnikuil oli oma eriline vorm. Opritšniku sadula külge oli kinnitatud koerapea ja luud. Need olid ta ametimärgid, mis pidid tähendama: tsaari vaenlased välja nuhkida, jälitada ja äraandjad-bojaarid välja pühkida.

Ivan IV ja ta opritšnikud hukkasid hulga bojaare. Hukatute maad Ivan jagas opritšnikuile ja teistele mõisnikele. Sel teel kindlustas Ivan Julm isevalitsuslikku võimu Vene riigis, kaotades bojaaride eesõigused.

Seega ta nagu lõpetas Ivan Kalita poolt alustatud eraldatud osastis-vürstiriikide kogumist ühte, tugevasse riiki.

Talupojad ja kasakad. Ivan IV ajal muutus talupoegade seisund väga viletsaks. Tema valitsemise lõpu poole keelati talupoegadel isegi jüripäeval oma isandate juurest lahkumine. Sellest ajast pärinebki kõnekäänd: „Vaat sulle, vanaemake, ka jüripäev!“

Mõisnike ja opritšnikute riisumise ja vägivalla eest põgenesid talupojad Vene riigi keskusest stepidesse ta lõunarajamaadel ja asustasid neid. Hulk põgenenud talupoegi asus Doni ja Dnepri aladele. Varsti kasvasid siin asulad, millede elanikke nimetati k a s a k a t e k s.

Sõda Baltimaade pärast. Ivan Julm sõdis 24 aastat, et vallutada Baltimaid, kuid sõda lõppes ebaõnnestumisega. Poolakad ja leedulased haarasid Baltimaid endi valdusse ning võtsid Ivan Julmalt tema poolt sõja alguses võidetud Valge-Vene maa-alad.

Rootslased võtsid talt Soome lahe kaldad. Soodus mere-tee kaubavahetuseks välismaaga oli uuesti kaotatud.

Ivan Julmal tuli kaubandust välismaiste riikidega teostada ainult ebasoodsa, aastas mitmeks kuuks kinnikülmava Valge mere kaudu. Selle tee avastas juhuslikult üks ing-

Jermak.

lise kapten. Ta tahtis Põhja-Jäämere kaudu Indiasse jõuda, kuid torm ajas ta laeva Dvina suudmesse, kus pärast asutati sadamalinn Arhangelsk.

Siberi riigi vallutamine. XVI sajandi lõpul liideti Vene riigiga Lääne-Siberi maa-alad. Siberi riigis elasid tatarlased ja teised Siberi rahvad. Nende üle valitses khaan Kutšum. Rikkad maadeomanikud Uuralis — kaupmehed Strogonovid — saatsid 1581. aastal khaan Kutšumi vastu väikese palgasõdureist-kasakaist moodustatud väesalga, kes oli hästi varustatud tulirelvadega. Kasakate väeosa Jermaki juhatusel purustas mitmekordselt suurema khaan Kutšumi sõjaväe, kes oli varustatud ambude ja nooltega.

Ivan Julm tasus Jermakile ta teenete eest täieliku sõjalisel varustuse ja kasukaga enda õlgadelt, tema kasakaile aga rikkalike kinkidega. Kutšumil aga õnnestus pärastpoole purustada Jermaki väesalka. Jermak ise hukkus Irtõši jões Kutšumi sõdurite öise pealetungi ajal. Kutšum taastas uuesti oma valitsuse Siberi riigis, kuid mitte kauaks. Moskvast saadetud vojevoodid oma sõjavägedega alistasisid mõne aasta pärast Siberi riigi lõplikult.

Vene valdused suurenesid Ivan IV ajal mitmekordselt. Tema riik muutus üheks suurimaks kogu maailmas.

VI. Talupoegade sõjad ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil.

Esimene talupoegade sõda Vene riigis.

Tsaar Boris Godunov ja talupoegade ülestõusude algus. Ivan IV suri 1584. aastal. Mitte palju aega enne oma surma ta tappis raevuhoos kepilöögiga kulmule oma vanema poja Ivani. Järele jäi veel kaks poega — nõrgamõistuslik Fjodor ja väike Dimitri. Tsaariks sai nõrgamõistuslik Fjodor Ivanovitš. Fjodori ajal juhtis valitsust tsaari naisevend Boris Godunov, endine Ivan Julma opritšnik. Väike Dimitri, kes elas oma emaga Uglitši linnas, suri või surmati Godunovi pooldajate poolt.

1598. aastal, pärast Fjodori surma, sai tsaariks Boris Godunov.

Talupoegade seisund muutus Godunovi ajal palju halvemaks. Talupojad põgenesid mõisnike juurest Ukrainasse ja Donile. Maal oli kolm aastat järgemööda viljaikaldus. Algas kohutav nälg. Talupojad sõid aganaid, kasse, koeri, mindi isegi kuni inimesesöömiseni. Algasid mitmesugused taudid; teedel vedeles laipu; polnud kedagi, kes oleks neid matnud. Mitmel pool tõusid talupojad üles ja rüüstasid endi rõhujaid — bojaare ja mõisnikke. Rahvarahutused algasid ka linnades.

Poola panide esimene katse Vene riiki orjastada. Vene riigi vanad vaenlased poola panid otsustasid kasutada soodsat momenti — rahutusi Venes — ja teda orjastada. Selle eesmärgiga lasksid nad lendu kuulduse, et Ivan Julma poeg Dimitri üldse ei surnud Uglitšis, vaid põgenes Boris Godunovi eest Poolasse. Poolakad otsisid kohase mehe ning saatsid ta tsareevitš Dimitrina sõjaväeosa-dega Moskvasse. See Vale-Dimitri pidi tõukama Boris

Godunovi tsaaritroonilt ning ise tema asemel tsaariks hakkama. Ukrainas liitusid Vale-Dimitriga bojaaridega mittehululevad Doni ja Dnepri kasakad.

Tsaar Boris Godunov suri sel ajal, aga tsaari sõjaväed ei avaldanud Vale-Dimitrile vastupanu. Vale-Dimitri jõudis takistamatult Moskvani ja sõitis pidulikult linna nagu tõeline tsaar. Surnud tsarevitš Dimitri ema oli bojaaride poolt ära ostetud ja tunnustas kogu rahva ees isehakanud tsarevitši oma pojaks. Vale-Dimitri sai tsaariks.

Poolakad röömutsesid — nende plaan õnnestus: Moskvas istus tsaarina nende käsilane. Vale-Dimitri abiellus poolatar Marina Mniszekiga ja andis tema isa valdusse hulga maid. Moskva tulnud poolakad said paremaid ametikohti, hakkasid vägivalda tarvitama ja rahvast röövima. Vale-Dimitri halvustas avalikult vanu vene kombeid.

Rahva hulgas algasid rahutused poolakate ja uue tsaari vastu.

Rahvas hakkas poolakaid peksma. Bojaarid, kasutades rahutusi, moodustasid Vale-Dimitri vastu salanõu ning tapsid ta. Isehakanud tsaari laip põletati tuleriidal, tuhk topiti suurtükki ja tulistati sinnapoole, kust Vale-Dimitri oli tulnud.

Tsaariks sai suurte pärusmõisade omanik, vanast aadli-soost bojaar Vassili Šuiski, kelle valimise Moskva Punasel väljakul korraldasid bojaarid ja rikkad kaupmehed rahva ülestõusu ajal poolakate vastu.

Talupoegade juht — Ivan Bolotnikov. Šuiski valitsuse ajal talupoegade rahutused jätkusid. Neile ilmus tol ajal energiline eestvedaja — Ivan Bolotnikov. Bolotnikov oli varem ühe bojaari pärisori ning põgenes tema juurest. Ta oli olnud Türgis ja Itaalias ning palju näinud. Bolotnikovi kui andeka väejuhi juurde tulid salkadena talupojad, väikesed teenijad, kasakad. Oma sõjaväega, mille ta kogus Lõunas, Bolotnikov suundus 1606. aastal Moskva poole, et

kukutada bojaaride tsaar Vassili Šuiski ja panna troonile teine, „hea“ tsaar.

Teel ülestõusjad linnades ja külades võtsid kinni tsaari ülemaid, hukkasid bojaare ja mõisnikke, rüüstasid nende mõisu, hävitasid rikaste kaupmeeste maju. Bolotnikovi sõjaväega liitus ka väikemõisnike väesalku, kes polnud rahul bojaaride omavoliga ja bojaaride tsaari Šuiskiga.

Talupojad teel Bolotnikovi sõjaväkke.

Bolotnikov piiras Moskva ümber. Mõisnikud, kes olid ühinenud Bolotnikoviga, taipasid varsti, et tema võit viib mõisnike võimu nõrgenemisele. Lahingu ajal Moskva all mõisnike väeosad reetsid Bolotnikovi ja läksid bojaaride ja tsaar Šuiski poole üle. Bolotnikovi armee kaotas.

Valmistudes uueks pealetungiks Moskvale, Bolotnikov taganes esiotsa Kaluga ja pärast Tuula ümbrusse. Šuiski piiras Bolotnikovi suure sõjaväega Tuulas ümber. Ülestõus-

nute armee kaitses end mehiselt, kuid kaotas lahingus. See oli ka arusaadav. Talupoegadel polnud tol ajal seesugust liitlast ning juhtijat, nagu seda on töölisklass. Ka talupojad ise polnud teadlikud. Nad sõdisid mitte tsarismi ja mõisnike korra vastu, vaid paha tsaari ja pahade mõisnike vastu ning „hea“ tsaari ja „heade“ mõisnike eest.

1607. aastal vangistatud Ivan Bolotnikovil bojaarid torkasid silmad peast ning uputasid ta pärast jääaugus. Võidetud talupoegkonna seisund muutus veel halvemaks: Šuiski andis uued ukaasid, mis kitsendasid pärisorjadedalupoegade vabadust. Nüüd võis mõisnik tervelt 15 aasta jooksul taga otsida ning tagasi nõuda tema juurest ära-
karanud talupoegi. Ülestõusud jätkusid.

Võitlus Poola maadevallutajatega.

Poola maadevallutajad ja nende Moskvast väljakihutamine. Poola panid tegid pärast esimest ebaõnnestunud katset Venemaad orjastada veel teise katse. Poola panid lükkasid esile uue trooninõudleja. Lasti lahti jutt, et Moskvas tapeti ekslikult hoopis teine inimene, kuna Vale-Dimitri pääsis. Uue Vale-Dimitriga läks koos kümne tuhande meheline Poola sõjavägi. Vale-Dimitri ligines sõjaväega Moskvale ja asus Moskva-eelses Tušino külas laagrisse, nõudes, et Šuiski loovutaks talle trooni. Šuiski kutsus endale rootslased appi. Rootslased, kasutades Moskva valitsuse nõrkust, vallutasid Novgorodi. Samal ajal tungis Poola kuningas Sigismund sõjaväega Smolenski alla, purustas Moskva sõjaväeosad ja vallutas Smolenski. Vaenlased rebisid Venemaad tükikaupa.

Moskva aadlikud tõukasid Šuiski troonilt ning sundisid ta kloostriisse astuma. Samal ajal tapeti Vale-Dimitri II. Rahvarahutused aga jätkusid. Moskva bojaarid ei suutnud

ülestdõusjatega hakkama saada. Siis Moskva bojaarid, et päästa oma seisukorda, valisid Šuiski asemele tsaariks kuningas Sigismundi poja — Poola printsi Vladislavi. „Parem teenida kuningapoega, kui olla tapetud omaenda orjade poolt,“ ütlesid bojaarid. 1610. aasta sügisel marssis Poola sõjavägi bojaaride toetusel Moskvasse ja võttis Kremli enda valdusse. Poola panid röövisid palju vara Moskva tsaaride kassast. Vallutajad võtsid endile mõisu, jagasid endi pooldajatele maid ning rõhusid ja röövisid vene rahvast.

Poole aasta pärast, 1611. aasta kevadel, tõusid moskvälased poolakate-rõhujate vastu. Moskva tänavaile ehitati barrikaadid laudadest, kastidest ja palkidest. Nende tagant moskvalased tulistasid poolakaid. Majade katustelt nad tabasid neid kuulide ja kividega. Poolakad hakkasid linna süütama. Suurem osa Moskvast põles maani maha. Poolakad kindlustasid endid Kremli müüride varjus. 1611. aasta sügisel tõusis vene rahvas poolakate-vallutajate vastu.

Moskvas püsivate poolakate vastu üritatud sõjaretke etteotsa asus Nižni-Novgorodi lihakaupmees K o z m a M i n i n. Tema poolt linnadest kogutud rahaga varustati suur malev. Sõjaväe-ülemaks valiti kogenud väejuht v ü r s t P o ž a r s k i. Osa talupoegade väesalku, kes võitlesid mõisnikega, liitus maakaitseväega. Ja see otsustas asja. Väeosa ligines Moskvale ja piiras poolakad Kremlis sisse. 1612. aastal Kreml vallutati ja poolakad põgenesid Moskvast. Poolakad olid sunnitud lahkuma ka kõigist nende poolt vallutatud maadest, kuid Smolensk jäi nende kätte. Alles viis aastat pärast sõda rootslased andsid Vene- maale Novgorodi tagasi, kuid kogu Soome lahe rannik koos Vene linnadega jäi Rootsi alla.

Võitluses Poola maadevallutajatega tõusis vene rahva hulgast palju sangareid. Üks selliseid sangareid oli talupoeg Ivan Sussanin. Moskva suunas liikuv Poola väeosa

sundis teda teed näitama. Oma elu ohverdades juhtis Sussanin väeosa metsatihnikusse. Poolakad tapsid Sussanini, kuid Poola väeosa ei pääsnud metsast õigele teele ja hukkus.

1613. aastal kutsuti Moskvasse kokku mõisnike, kaup-

Minin kutsub rahvast võitlusse poolakate vastu.

meeste ja kasakate esindajad. Nad valisid tsaariks Mihhaili Romanovite bojaarisuguvõsast.

Talurahvaliikumise purustamine. Uus tsaar alustas halastamatut võitlust veel mitte lakanud rahvaliikumisega. Suur hulk relvastatud ärakaranud talupoegade ja kasakate

salku luusis Moskva ümber ja kogu maal. Tsaar saatis sõjavägesid ja vojevoode ülestõusust osavõtjate ja nende salkade karistamiseks. Moskvast hakkasid uuesti töötama prikaasid (tsaari kantseleid) kirjutajate ja abikirjutajatega, uuesti, nagu varemgi, hakkas rahvas ägama vojevoodide ja prikaaside ametnike all.

Tsaar Mihhail jagas helde käega mõisu ja suurt palka mõisnikele.

Tsaar Mihhail kaitses hästi enda valijate mõisnike huve.

Zemski sobor 1649. aastal.

Ex bibl. univ. T

Linlaste ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil.

Ülestõusud linnades. Pärast tsaar Mihhail Romanovi surma sai Vene tsaariks ta poeg Aleksei. Tema korraldusel

1646. aastal pandi soolale raske riigimaks. See maks suurendas rahva meelepaha. Kartes ülestõusu, tsaar käskis selle maksu kaotada. Kuid asi seisis mitte ainult selles maksus. Kui see kaotati, tõusis Moskva rahvas siiski oma rõhujate vastu. 1648. aastal tõstis rahvas Moskvas „mässu“, nagu tol ajal nimetati rahva ülestõuse. Rahvas mäletas

Käsitöölised kaubaplatsil oma tooteid müümas.

väga hästi tsaarisulaste ja -ametnike poolt sooritatud ülekohut. Rahvas nõudis tsaarilt nende hulgast tähtsamate väljaandmist areveteõiidamiseks.

Tsaar lubas ülestõusnute palve täita. Kuid rahvast hakati nuutidega peksma ja hobuste jalgade alla tallama. Siis rahvahulk purustas vihatuimate bojaaride ja tsaarisulaste maju, kelledest mõned tapeti. Tsaari sõjavägi

lämmatas ülestõusu. Samuti suruti maha ülestõusud ka teistes linnades samal 1648. aastal. Pärast neid ülestõuse tsaar kutsus Moskvasse kokku bojaaride, mõisnike ja kaupmeeste esindajad — Zemski sobor'i (maakogu). 1649. aastal nad määrasid mõisnikele õiguse üles otsida ja tagasi nõuda nende juurest põgenenud talupoegi kogu nende elu kestel. Talupojad olid lõplikult sunnismaisiks muudetud. Kõik talupoegade külad ja majad olid üles kirjutatud. Peitu pugeda oli talupoegadel nüüd väga raske. Käsitöölistel ja väikekaupmeestel oli samal ajal keelatud ilma loata ühest linnast teise ümberasumine.

Linnades elasid käsitöölised eeslinnades, mida nimetati nende elanike elukutsete järgi: Parkalid, Pottsepad, Püssimeistrid. Seesuguseid eeslinna oli eriti palju Moskvas — suurimas linnas riigis. Moskva eeslinnades seisid kõverates kitsastes põiktänavates väikesed kahe-kolme pisikese aknakesega majad.

Käsitöölised teenisid vähe. Nende elu oli raske — neid riisusid vojevoodid ja kaupmehed.

Käsitööliste ja linnakehvikute ülestõusud jätkusid. Eriti suure ulatuse võttis seesugune ülestõus Pihkvas ja Novgorodis 1650. aastal. Linnakehvikute ülestõusuga liitusid ka talupojad. Selle ülestõusu mahasurumiseks tuli tsaar Alekseil saata suur sõjavägi.

Linnakehvikute ülestõusud tekkisid ka järgmistel aastatel. Nii tekkis suur ülestõus Moskvas 1662. aastal. Selle ülestõusu ajal tsaari sõjaväed tapsid ja uputasid Moskva jõkke mitu tuhat ülestõusjat.

Baškiiria ülestõus. Samal aastal tõusis üles Baškiiria rahvas Uuralis, kes oli vallutatud tsaar Ivan IV poolt varsti peale Kaasani alistamist. Baškiiridega ühinesid tatarlased. Ülestõusjad vallutasid relvavoori, muretsesid püssirohtu. Nad võitlesid Moskva vägedega kolm aastat. Nad piirasid tsaari kindlusi, kuid purustati lõpuks ometi.

Ukraina võitlus Poola valitsusega ja tema ühendamine Venemaaga.

Bogdan Chmielnicki ja ukraina talupoegade sõda poola panidega. XIII—XIV sajandist saadik oli Ukraina poolaleedu panide ikke all. Need muutsid kõik talupojad lõplikult pärisorjadeks. Vähimategi eksimuste eest karistasid panid surmaga oma pärisorje. Mõningate poolakate majade juures seisis alalised võllad. Poolakad sundisid väevõimuga ukrainlasi nende usku astuma.

Panide orjuses ägasid talupojad ka Poolas endas ja Valge-Venes. Pärisorjad põgenesid panide juurest Dneprile, kus nad ehtasid kärestike taga väikese kindluse, mille nad nimetasid Zaporozškaja Setš'iks ja endid z a p o r o ž i k a s a k a t e k s. Teistes maakohtades, Ukraina linnades ja külades elutsesid l i n n a k a s a k a d. Mõlemad kasakad jagunesid oma jõukuse poolest rikasteks ja vaesteks. Kasakad ühinesid polkudeks. Nende peaaegu valiti kasakate poolt. Teda nimetati h e t m a n i k s.

Talupojad ja kasakad tõusid sageli poolakate valitsuse vastu.

Maade röövimise ja rõhumise pärast polnud poolakatega rahul ka rikkad kasakad.

1648. aastal tekkis suur kasakate ja talupoegade ülestõus poolakate vastu, mille etteotsa asus rikas linnakasakas Bogdan Chmielnicki.

Tema mehed, rietatud kerjaste ja munkadena, käisid Ukraina külasid mööda ja kutsusid talupoegi üles võitluseks panidega. Varsti ühinesid kogu Ukrainas ja Valge-Venes talupojad ülestõusuks. Algas panide mõisade rüüstamine. Poola panid olid sunnitud killustama oma jõude võitluseks Chmielnicki ja ülestõusnud talupoegadega. Chmielnickil õnnestus poolakate sõjavägesid purustada ja nende peaaegu kõik vangid võtta.

Kuuldused Chmielnicki võitudest levisid kiiresti kogu Ukrainas, Valge-Venes ja Poolas. Talupojad voolasid massiliselt Chmielnicki juurde. Üheks väljapaistvaimaks talupoegade juhiks oli Maksim Krivonos. Kuid Chmielnicki ei soovinud talupoegadele vabadust anda. Ta ise oli mõisnik ning tal olid oma pärisorjad. Chmielnicki astus poolakatega läbirääkimistesse ja sõlmis nendega kokkuleppe, mille järgi kasakad said Poolalt suuri järeleandmisi. Poolakad tõotasid neile palka maksta, neid hästi relvadega varustada ning jätta neile nende vabadused.

Poola panid petsid Chmielnickit ning keeldusid oma lubadusi täitmast. Seepeale Chmielnicki alustas uuesti poolakatega sõda.

Ukraina ühendamine Venemaaga. Sõja lõppu polnud näha. Poolakad laastasid Ukrainat. Et pääseda raskest seisukorrast, leppis Chmielnicki 1654. aastal kokku omausulise Moskva tsaari Alekseiga Ukraina vastuvõtmiseks Vene alamlusse. Kasakate vanemad said õigused, mida nad varem püüdisid Poolalt. Ukraina talupoegkond vabanes panide orjusest. Keegi ei sundinud neile enam peale võõrast usku. Ukraina ühendamise Venemaaga aga ei vabastanud Ukraina töötavat rahvast oma vanemate ja hetmanite rõhumisest.

Chmielnicki toetuseks tsaar astus Poolaga sõtta. Sõda lõppes kõigi Dnepri vasemal kaldal asetsevate maade ja Kiievi linna Venemaaga ühendamisega.

Razini sõda bojaaride ja mõisnikega.

Doni kasakad. Lõunasse — Doni ja ta harujõgede maaladele — tekkisid ärakaranud talupoegadest suured Doni kasakate külad — staniitsad.

XVII sajandi keskel polnud Doni kasakail võrdsust. Ühed kasakad haarasid paremad maad, soetasid majapida-

mise, kauplesid, muutusid jõukaiks ehk täisperemeesteks. Teised jäid vaeseiks, kehvikuiks. Kehvikuil tuli minna sõltumusse rikaste kasakate juurde või elatuda röövimisest. Tsaari vojevoodid püüdsid põgenikke ja tõid nad mõisnikele tagasi. Kehvikuil kogunes palju viha Moskva mõisnike vastu. Kehvikud ühendas ülestõusuks kasakas Stepan Timofejevitš Razin.

Razin ja ta võitlus bojaaride ja mõisnikega. Keegi välismaalane, kes viibis tol ajal Vene riigis, kirjutas Razinist nõnda: „Tema kuju on majesteetlik, hoiak suursugune, näoilme uhke, kõrget kasvu, nägu tähniline. Tal oli omadus sisendada hirmu ja armastust.“

Stepan kogus enda ümber hulga kehvikuid. Ta valiti atamaniks, s. o. peaülemaks. Raziniga liitus hulk kasakaid ja teisi, keda oli vallanud kibestus tsaari vojevoodide ja mõisnike vastu.

1670. aasta kevadel tungis Razin seitsme tuhande mehega Volga-äärse Tsaritsõni (praegu Stalingrad) kallale ja vallutas linna. Siin läks tema poole üle ka tsaari sõjavägi — streletsid. Pärast Razin liikus Astrahani alla ja vallutas selle linna kahepäevase piiramise järel. Kasakad tapsid rikkad kaupmehed, bojaarid ja tsaariülemad. Astrahani vojevoodi Razin kukutas kellatornist alla. Razinlased määrasid Astrahanis oma valitsejad kasakate hulgast.

Astrahanist saadud sõjavarustusega liikus Razin Volgat mööda ülespoole. Ta vallutas linnad, karistas tsaari vojevooide ja prikaaside ametnikke. Razini saadikud läksid talupoegade sekka ja kutsusid neid ülestõusjate ridadesse.

Razini õhutusel talupojad tõusid üles, tapsid oma mõisnikke, põletasid mõisu, ühinesid tervete salkadena Razini sõjaväega. Volgamaa rahvad — tšuvašid, tatarlased, mordvalased, marid — astusid välja koos vene talupoegadega. Ei seganud ka see, et nad rääkisid erinevaid keeli. Tsaari ja mõisnike vihkamine liitis nad üheks pereks.

Talupoegade liikumise purustamine ja Razini hukkamine. Tsaar ja mõisnikud kogusid sõjaväe ja polgud välismaistest palgasõdureist ning saatsid need Razini vastu.

Stepan Timofejevitš Razini hukkamine.

Razinil oli raske võita neid hästirelvastatud jõude. Simbirski linna all astus ta nendega lahingusse. Razin sai haavata. Tema armee purustati. Väikese väesalgaga õnnestus

Razinil põgeneda Donile. Rikkad Doni kasakad vangistasid Razini ja andsid ta tsaarile välja. Tsaar otsustas Razini kohta: „Hukata kurja surmaga.“

1671. aastal Stepan Razin hukati Moskvas.

Karmilt nuhtles tsaar Aleksei ka ülestdusnud talupoegi. Tuhanded neist raiuti tükkiideks, peksti nuutidega surnuks, tõmmati võllasse. Talupoegade ülestdõus oli lammatatud.

Razini ülestdõusu puhul, nagu omal ajal Bolotnikovi ülestdõusulgi, polnud talupoegadel seesugust ustavat liitlast, nagu seda on organiseeritud töölisklass. Ei jätkunud ka arusaamist ülestdõusu eesmärkidest: mõisnikke põletada ja rüüstata nad oskasid, kuid missugune uus kord on tarvis üles ehitada, kuhu viia ettevõte — sellest nad ei saanud aru.

Selles seisis nende nõrkus.

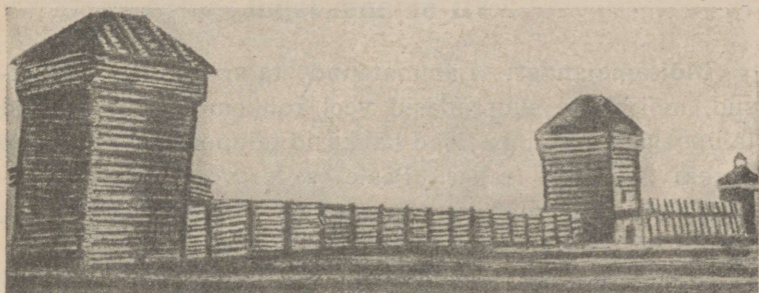
Ida-Siberi rahvaste alistamine.

Ida-Siberi alistamine. Kasakate salgad tungisid Sibe- risse paatidel jõgesid mööda, vedades paadid maad mööda ühest jõest teise. Kasakas Semjon Dežnev tungis väikese salgaga esimesena merd mööda Aasia ja Ameerika vahe- lise väinani. Tema järgi on nimetatud Aasia äärmisim ida- neem (Dežnevi neem).

Kasakate järel liikusid Siberi sisemusse Moskva voje- voodid, kes asusid värskelt ehitatavatesse linnadesse ning juhtisid sealt kasakate salku. Kasakail võimaldasid koha- likke elanikke võita tulirelvad, mida paljud Siberi rahvad ei tundnud. Tervenisti sada aastat vältas Ida-Siberi rah- vaste alistamine Vene tsaari võimule. XVII sajandi lõpuks oli selle võimu all peaaegu kogu Siber. Siinsed rahvad — hakassid, oiroodid, burjaat-mongolid, evenkad ja jakuudid maksid nüüd Vene tsaarile maksu — jassaaki.

Siberi rahvaste rõhumine. Kogu Siberi alale ehitati väikesi puukindlusi. Neis asusid vojevoodid sõjaväega. Kindlustest vojevoodid käisid kohalikul rahvastikult maksu kogumas.

Vojevoodid sundisid kohalikku rahvastikku kindluste ligiduses maad harima ja toitsid kogutud viljaga oma väesalku. Siberisse sunniti ümber asuma ka vene talupoegi või meelitati neid sinna mitmesuguste soodustustega.

Jakutski kindlus, ehitatud venelaste poolt Siberis XVII sajandil.

Kohalikke vürstikesi vojevoodid ostsid ära, et nende abiga oleks kergem rahvastikku koorida. Vojevoodid müüsid sageli inimesi kohaliku rahva hulgast orjadeks Kesk-Aasiasse. Vojevoodid saatsid kasakaid uute rahvaste vallutamisele. Kasakas Habarov tungis a. 1651 oma družiinaga Amuuri jõeni. Oma teel ta põletas kõik talle vastupanu avaldanud külad; elanikud põgenesid metsadesse laiali.

Koos tsaari vojevoodide ja sõjaväega liikusid vene kaupmehed, papid ja mungad. Kaupmehed jootsid Siberi rahvaid viinaga ning said nii purjus inimestelt tühise tasu eest parimaid karusnahku. Papid ja mungad võtsid kohalikest elanikest maad, ehtasid kirikuid ja kloostreid ning

koorisid kohalikku rahvast, sundides inimesi end ristida laskma ning neile kinke andma.

Tsaarivalitsuse võim lasus raske ikkena alistatud Siberi rahvastel. Nad tõusid korduvalt üles, tapsid vägivallatarvitajaid, põletasid kindlusi ja linnu. Kuid vojevoodid ja kaupmehed kogusid uued sõjalised jõud ning karistasid vastuhakkajaid julmalt.

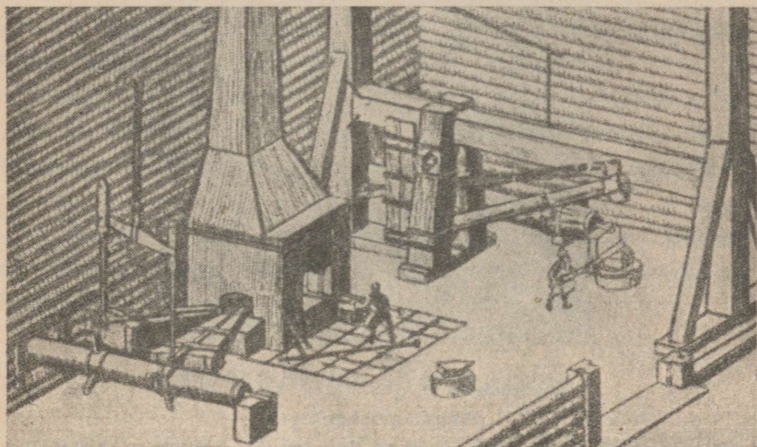
Majandus ja halduslik kord Venes XVII sajandi lõpul.

Mõisamajandus. Lämmatanud talupoegade ülestõusud, mõisnikud suurendasid veel rohkem pärisorjastatud talupoegade rõhumist. Nad hakkasid talupoegadelt nõudma obroki tasumist rahas. Peale selle võtsid nad talupoegadelt üha rohkem tangu, jahu, võid, mune, kanu, oinaid, villast ja linast riidet. Hulga igasugust vara tarvitasid mõisnikud ise ära, suure hulga sellest aga müüsid nad ka mujale. Sadade koormate viisi veeti mõisadest linnade turgudele vilja, linu, rasva ja nahku. Osa kaupa müüdi sisemaal, osa veeti välismaale. Mõisnikud olid väga huvitatud sellest, et põllundus annaks neile võimalikult suurt sissetulekut. Nõnda mõisnikud rikastusid talupoegade riisumise arvel.

Tööstus ja kaubandus. Tehaseid ja vabrikuid oli Venes XVII sajandi lõpul üsna vähe. Neid alles hakkas Venes tekkima. Tsaar Aleksei ajal laiendati suurtükitehast, kus meistrid valasid suurtükke ja kirikukelli. Kaširi ja Tuula linnades töötasid raua- ja relvatehased, olid väikesed maagikaevandused ja töökojad, kus töötasid käsitöölised-meistrid ja pärisorjad-talupojad. Meistreid-spetsialiste telliti välismaalt. Metallurgiatööstuses haamer ja väikeste sulatusahjude, kus sulatati maaki, lõõtsad pandi liikvele veejõu abil. Vesi voolas renni mööda ja

ajas ratast ringi nagu vesiveskites. Ratta külge olid kinnitatud mehhanismid, mis tõmbasid lõõtsa ja tõstsid ning langetasid haamrit.

Kõik tehaste hooned olid puust. Peale suurtükitehase oli Moskvast ainult üks kivist vabrikuhoone — manufaktuur, kus pärisorjad-kudujad valmistasid käsitsi kangaid tsaari õukonnale.

Tehas veejõul töötavate lõõtsade ja puuhaamriga.

Olid veel potasevabrikud Volgamaal ja soolakojad Põhja-Venemaal ja Uuralis.

Vene kaubandus kasvas pärast Ukraina ühendamist ja Siberi alistamist suurel määral. Kaubandus käis kogu riigis. Kaubad veeti kaugemale maadele suvel jõgesid mööda pargastega ja talvel regedega.

Kümned inglise ja hollandi laevad tõid Venesse välismaisi kaupu ja vedasid Arhangeliski kaudu Venest välismaale metsamaterjali, karusnahku, nahku, potast, vaiku, vilja, vaha, mett ja kalamarja. Igal aastal Venemaa vedas välismaale kaupu enam kui 15 miljoni kuldrubla väärtuses.

Hollandlased ja inglased püüdsid kogu Vene kaubandust endi kätes hoida. Et olla oma kaubanduses sõltumatu, oli Venemaal tarvis omada oma laevastikku ja soodsamaid meresadamaid, kui seda oli mitmeks kuuks aastas kinnikülma Arhangel'sk. Niisugused sadamad leidsid Mustal

Välismaised palgasõdurid Venemaal
püsside-musketitega.

ja Balti merel, kuid Must meri oli tol ajal Krimmi tatarlaste ja türklaste käes ja Balti mere kallaste üle valitsesid rootslased.

Riigi valitsemine. Vene riigis juhtis kõiki asju tsaar — autokraatlik valitseja. Tema asus Moskvas, Kremliis. Tsaaril olid nõuandjad — bojaarid, keda ta aeg-ajalt kokku kutsus. Bojaaride nõukogu tsaari juures nimetati bojaaride duumaks. Kõik küsimused tsaar otsustas oma äranägemise järgi, aga tähtsamais asjus pidas ta bojaari-dega nõu.

Tsaar valitses riiki oma kantseleide kaudu, mida nimetati prikaasideks. Prikaaside ülemaiks olid tsaari poolt määratud bojaarid. Prikaase oli üle 50 ja nad töötasid

ilma igasuguse korrata. Prikaasides istusid kirjutajad ja abikirjutajad. Need kirjutasid pabereid, võtsid vastu palvekirju. Kuid kirjutajate ja abikirjutajate juurde ei võinud tulla ilma altkäemaksuta. Iga palve esitaja tõi neile mingi kingi: kes kala, kes nõõritäie rõngaskringleid, kes pardi.

Riik oli jaotatud mitmeks suureks maakonnaks. Maakondi valitsesid vojevoodid. Vojevoodid määrati bojaaride ja mõisnike hulgast. Nemad nõudsid samuti altkäemakse nagu prikaaside ametnikudki Moskvast.

Peale alalise sõjaväe — streletside ja maakaitseväelaste — asutas tsaar Aleksei palgalised väeosad hästi relvastatud välismaalastest. Kuid seesugust sõjaväge oli vähe.

Bojaaride duuma ja prikaasid töötasid väga korraldust. Kogu riigivalitsemine vajab hädapärast otsustavat ümberkorraldamist.

Kultuur Venes XVII sajandil.

Kultuur. Kogu elukorraldus tookordsel Venemaal oli mahajäänud, kuid kõige halvem oli lugu kirjaoskusega. Määratu suure riigi rahvastik oli peaaegu üldiselt kirjaoskamatu. Isegi riigi pealinnas Moskvast oli koole ja kirjaoskajaid väga vähe.

Moskvasse tekkis üksikuid haritud inimesi mõisnike hulgast, kes olid viibinud välismaal. Nemad elasid nii, nagu elasid rikkad inimesed Lääne-Euroopas, oskasid hästi võõrkeeli ja armastasid lugeda teaduslikke raamatuid. Seesuguseid inimesi polnud kuigi palju. Nende sidemeile välismaalastega bojaarid ja tsaari ametnikud vaatasid viltu.

Ainult tsaari ja tema ligidasi bojaare ravisid välismaa arstid-doktorid. Vene arste siis veel polnud. Rahvas tar-

vitas soolapuhujate abi. Need arstisid palvetega, posimis-
tega, veega, suitsutasid haigeid, jootsid neile mitmesugu-
seid rohte, millest haiged rohkem surid kui paranesid.

Teatreid siis polnud. Alles tsaar Aleksei jaoks ehitati
esimene teater, kus ettekanne kestis mõnikord terve päeva.
Aga õhtul tsaar läks sauna, et „pattu“ maha pesta, sest
näidendi vaatamist peeti patuks.

Papid õpetasid rahvast tsaari, bojaaride ja mõisnike
sõna kuulma. „Kõik võim on jumalast,“ ütlesid papid,
„jumal kannatas ja ka teil käskis kannatada.“

Kes ei tunnustanud kiriku õpetust ja luges keelatud
raamatuid, see põletati elusalt tuleriidal.

Eluviisid ja kombed. Bojaarid ja kaupmehed kandsid
suuri habemeid ja pikki kuubi. Bojaaride, aadlike ja rikaste
kaupmeeste naised katsid nägu tiheda looriga. Neil oli
keelatud kohata ja kõnelda võõraste meestega. Lihtrahvas
ei arvestanud neid endi rõhujate kombeid. Linlaste, käsi-
töölise ja pärisoriste talupoegade naised olid märksa
vabamad.

Tsaar ja mõisnikud pidasid kiriku ja pappide abiga
Venemaa rahvaid pimeduses ja teadmatuses. Nad jootsid
neid viinaga kõrtsides, et seda kergem oleks udustada
nende päid pettusega.

Venemaa vajas tõsiseid ümberkorraldusi. Vastasel
korral ta võis jääda ebakultuuriliseks ning mahajäänud
maaks. Tsaariks-uuendajaks, kes kindlustas Vene mõisnike
ja kaupmeeste riigi, sai tsaar Peeter I.

Peeter I (1672—1725).

XVIII sajandi Venemaa – mõisnike ja kaupmeeste impeerium.

Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud.

Sõda türklastega ja Peeter I reis välismaale. Päris XVII sajandi lõpul sai Vene tsaariks Aleksei poeg — Peeter I. Troonile astumise järel hakkas tark ning toimekas tsaar peatselt uut korda sisse seadma. Ta lakkas täiesti arvestamast bojaaride nõukogu ja hakkas väga sõbrustama

Moskvas elutsevate välismaalastega. Ta võttis neid enda teenistusse ja asutas välismaa eeskujul uued sõjaväed, kõrvaldades streletsid kui vana aja jõu.

1695. aastal alustas Peeter I sõda Türgiga, et rajada teed Mustale merele. Ta ehitas Donil 29 laevast koosneva laevastiku ja tungis välismaalaste poolt väljaõpetatud sõjaväega Türgi kindluse Azovi kallale ja vallutas selle.

Peeter I regulaarväe soldatid.

Selle sõja kestel Peeter I veendus veel enam tarviduses kogu elu riigis ümber korraldada ja eurooplastelt omandada nende sõjandus- ja merendustehnikat.

Peeter sõitis välismaale. Lääne-Euroopas olid tol ajal eesmisteks riikideks Holland ja Inglismaa. Hollandis töötas ta kirvega käes laevatehastes. Inglismaal ta õppis täiuslikult tundma laevanduse ala. Umbes kaks aastat viibis Peeter I välismaal ning õppis selle aja jooksul palju. Venemaal alustasid ülestõusu streletsid, kes polnud rahul Peetri uuendustega ning

nõudsid vana korra juurde tagasipöördumist. See oli reaktsiooniline ülestõus. Peeter tuli välismaalt tagasi ja juhtis isiklikult ülestõusnud streletside karistamist, kes kiskusid Venemaad tagasi. Streletside polgud saadeti laiali.

Sõja algus rootslastega. 1700. aastal alustas Peeter I Läänemere ranniku pärast sõda rootslastega. Rootslastel oli parim sõjavägi maailmas ja hea laevastik. Rootsi

kuningaks oli tol ajal Karl XII. Karl tungis Peetri sõjavägedele, kes piirasid rootslaste kindlust Narvat, kallale ja purustas need täielikult, võttes ära kogu suurtükiväe ja hulga vange.

Aga Peeter ei kaotanud meelegendlust. Ta käskis kirkute kellad maha võtta ja need suurtükkideks ümber valada. Ta pani 250 noormeest lugemist, kirjutamist ja matemaatika algeid õppima, et neist suurtükiväelasi ja meistreid valmistada. Pärissorjadest-talupoegadest koguti uus sõjavägi, kellele õpetati sõjaasjandust.

Sõjaväe ülalpidamiseks kulus hulk raha. Peeter makstas saunad, veskid, sissesõiduhoovid, isegi tammepuust puusärgid ja kõrgendas soolahinna kahekordseks. Talupoegade mõisnike juurest ärakargamise eest määras Peeter kõrgendatud trahvid. Ta käskis laiali pillata kõik jooksikute-talupoegade külad Doni ülemjooksul. Baškiiridelt võeti määratu hulk hobuseid ratsaväele.

1703. aastal vallutas Peeter rootslastelt soise Neeva jõe suudme, ehitas sinna kindluse ja Peterburi linna (praegune Leningrad), mis sai Peetri ajal riigi pealinnaks. Kindluse ja linna ehitamiseks ajas Peeter üle kogu Venemaa kokku hulga pärisorje-talupoegi. Tuhandetena hukkusid nad siin nälja ja haiguste tagajärjel. Rahvas vastas neile piinadele ülestõusudega.

Rahva ülestõusud. Peeter I ajal tõusid üles baškiirid, mässasid kalmõkid. 1707. aastal tekkis kasakate ja talupoegade ülestõus Donil. Ülestõusnute eesotsas oli kasakas Kondrati Afanasjevitš B u l a v i n. Ülestõusjad vallutasid rea linna. Peeter saatis Bulavini vastu terve armee. Sel ajal moodustasid rikkad kasakad vandenõu ja tungisid huutori kallale, kus elutses Bulavin. Ataman, kaitstes end, tulistas kuni viimase kuulini. Mitte soovides end vaenlaste kätte anda, surmas Bulavin viimase kuuliga iseenda.

Kaks aastat võitlesid ülestõusjad Peetri sõjavägedega. Ülestõusnud talupoegade külad Donil põletati maha. Vangivõetud ülestõusnud hukati peaaegu viimseni. Mitu tuhat jooksikut anti mõisnikele tagasi.

Bulavini kaotuse põhjused olid needsamad, mis eelmiselgi talupoegade ja kasakate ülestõusudel.

Lämmatanud rahva ülestõusud, koondas Peeter kõik jõud võitluseks rootslastega.

Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega.

Bulavini viimsed minutid.

Rootslaste purustamine. Rootsi kuningas Karl XII, kasutades Ukraina hetmani Mazepa reetlikkust, tungis oma armeeaga läbi Poola Ukrainasse. 1709. aastal kohtusid rootslased ja venelased Poltava all.

Rootsi sõjaväed purustati. Karl XII ja Mazepa põgenesid Türgimaale. Karl veenis

türklasi Venemaaga sõda alustama. Algas uuesti sõda Türgiga.

Peeter saatis türklaste vastu 40-tuhandelise armee. Türklased aga kogusid viis korda arvukama sõjaväe. Pruti jõel piirati Peetri sõjaväed sisse. Tuli sõlmida kahjulik rahuleping türklastega ja neile Azovi kindlus tagasi anda.

Pärast ebaõnnestumist türklastega otsustas Peeter rootslased puruks lüüa ja Balti mere kaldad lõplikult Vene-

maale kindlustada. Ta vallutas rootslastelt Riia, Tallinna ja ehitas tugeva laevastiku. Merel toimus merelahing, milles Rootsi laevastik purustati.

Sõda rootslastega kestis kaua, 21 aastat. Lõppudelõpuks rootslased kirjutasid alla rahulepingule, mille järgi maa-alad Riia ja Soome lahe ääres läksid Venemaale.

Peeter I võitlus Kaspia mere ranniku pärast. Nüüd otsustas Peeter I end kindlustada Kaspia mere kaldail, mille kaudu kulgesid teed Itta — Kesk-Aasiasse, Indiasse ja Iraani.

Peeter kogus 80-tuhandelise armee ja viis selle Astrahanist sõjakäigule Iraani valduste vastu. Peeter leppis enne kokku Gruusia vürstidega, kes olid Iraani valitsuse all, ja Armeenia kaupmeestega, kes pidid teda aitama sõjas šahhiga — Iraani valitsejaga.

Esimene sõjaline kokkupõrge toimus Dagestani piirides. Selle maa rahvad osutasid Peetri armeele kangekaelset vastupanu. Peetril tuli Astrahani tagasi minna.

Kuid peale maavägede saatis Peeter veel vägesid laevadel. Need väeosad maabusid Kaspia mere kallaste ääres asetsevais linnades ja vallutasid need. Peetri valdusse sattusid linnad Derbent ja Bakuu.

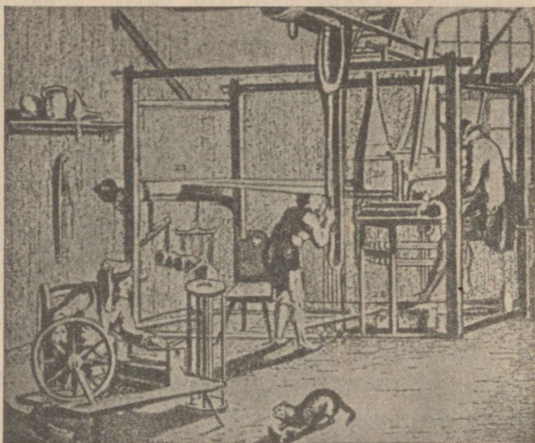
Azerbaidžani linnades, mis Peeter vallutas, elasid tol ajal rahvad, kes olid alistatud Iraani valitsejate poolt 200—300 aastat enne Peeter I sõjaretki. Azerbaidžanid võitlesid kogu aja iraanlaste-vallutajatega oma iseseisvuse eest ja nende rõhumise vastu. Seepärast ei osutanud Azerbaidžani põliselanikud Peetri sõjavägedele tõsist vastupanu.

Peeter I saavutas oma eesmärgi. Läänemere kaldad olid Venemaa kätes. Venemaa oli liginenud Euroopale. Peeter pidas väsimatut võitlust Venemaa mahajäänud olukorraga ja ehitas ta korda ümber Euroopa-laadiliseks.

Peeter I reformid.

Reformid riigi valitsemises. Bojaaride nõukogu asemele asutas Peeter enda poolt määratud isikuist senati. 50 priikaasi asemele kujundas Peeter 12 kolleegiumi, kes juhtisid sõjaväeasjandust ja laevastikku, välisasju, majandust ja kohut. Senatis ja kolleegiumes juhtisid kõiki asju aadlikud.

Peeter jaotas kogu Venemaa 8 kubermangu. Kubermangu etteotsa ta pani kubernerid, kes valitses oma piirkonda, korraldas sõdurite värbamist ja maksude kogumist.

Siidi-manufaktuuri sisevaade Peeter I ajal.

Et kindlustada aadlike vägevust ja võimu, andis Peeter neile mõisad nende täielikuks omandiks. 1721. aastal, pärast võitu rootslaste üle, võttis Peeter endale keisri tiitli. Sellest ajast alates hakkas Venemaa end nimetama Vene keisririigiks.

Reformid majanduselus. Riigi sissetulekute suurendamiseks seadis Peeter sisse pearaha-maksu, pani seda

maksma kõik meessoost talupojad noortest vanadeni. Peetri ajal asutati m a n u f a k t u u r i d (vabrikud). Neis töötasid käsitöövahendeil töölised-pärisorjad. Kaupmeestele anti raha uute manufaktuuride asutamiseks.

Inglismaal töötas tol ajal manufaktuurides juba hulk vabu palgatöölisi. Peeter aga, et kindlustada kaupmeestele töölisi, tunnustas tehaste juurde kuuluvaks terved pärisorjade-talupoegade külad. Peetri ajal oli juba üle 200 manufaktuuri. Tuulas laienesid tugevasti relvatehased. Uuralis kerkisid uued metallitehased, kalevimanufaktuurid.

Kaupmehed ja töösturid rikastusid kiiresti. Peeter andis kaupmeestele linnades omavalitsuse.

Haridus. Suurt tähelepanu osutas Peeter haridusele, püüdes seda külge pookida isegi väevõimuga. Aadlinoor-sugu saatis Peeter välismaale laevaehitust ja võõrkeeli õppima. Avati koolid, kus õpetati merendust, inseneriteadust, arstiteadust ja muid teadusi. Õpetajaiks koolides olid inglased, hollandlased, rootslased, sakslased ja muud välismaalased, keda Peeter kutsus teenistusse Venemaale.

Peetri käsul asutati kõigis kubermangudes „arvukoole“, kus aadlilapsed olid tingimata kohustatud õppima kirjaoskust — lugemist, kirjutamist, aritmeetikat ja geometriat. Kirjaoskamatuil aadlikel Peeter keelas isegi abiellumise.

Peeter asutas Euroopa eeskujul Venes esimese ajalehe „Vedomosti“ ning lihtsustas selleks vene tähestikku.

Enne Peetrit arvestati Venemaal uut aastat 1. septembrist. Peeter käskis aega arvata 1. jaanuarist, nagu seda tehti välismaal.

Uus kalender võeti tarvitusele 1. jaanuarist 1700. aastal uue ajaarvamise järgi, nagu seda kasutatakse praeguselgi ajal.

Peeter käskis aadlikel habemed maha lõigata ning kanda parukaid ja lühikesi kuubi, mida kanti Lääne-Euroo-

pas. Pikki riideid ja habet lubas Peeter kanda ainult pap-
pidel ja talupoegadel.

Peeter käskis oma lähikondsete kodudes korraldada
õhtuti koosviibimisi euroopa tantsude ja mängudega, nn.
assambleesid.

Peeter I ajal jõudis Venemaa üsna tugevasti edasi, kuid
jäi maaks, kus kõik püsis pärisorjuslikul rõhumisel ja
tsaari omavolil. Vene keisririigi tugevnemine Peeter I ajal
saavutati sadade tuhandete töötajate huku arvel, rahva
laostumise arvel. Peeter I tegi väga palju mõisnike ja kaup-
meeste riigi loomiseks ja kindlustamiseks.

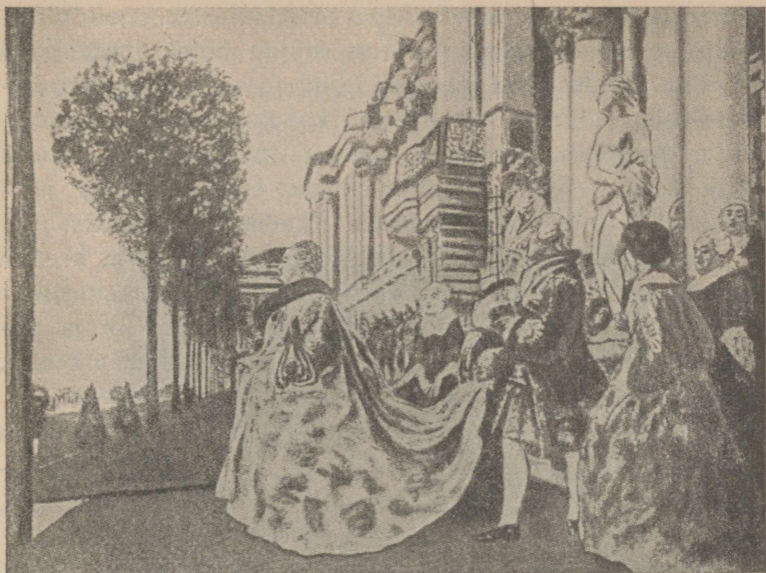
Aadli-impeerium XVIII sajandil.

Aadlivalitsus. Peeter I suri 1725. aastal. Pärast Peeter I
surma õukonna aadliringid, toetudes aadli kaardiväepol-
kudele, septsesid vandenõusid, tõukasid troonilt neile
ebameeldivaid keisreid ja keisrinnasid, saatsid neid asu-
misele, pistsid vanglasse, mõningaid tapsid. Teistest
kauem valitsesid keisrinnad Anna Ivanovna ja Jelizaveta
Petrovna.

Nende valitsuse ajal oli mitu sõda Türgiga, Rootsi-
ga ja teiste riikidega. Uutest vallutatud maadest said aad-
likud uusi mõisu koos talupoegadega.

Peterburis ehtasid aadlikud endile suurepärased los-
sid, korraldasid neis toredaid pidustusi ja balle. Keisri
õukond ja Vene kõrgem aadel matkisid nüüd kõiges
Prantsuse kuningaid ja nende õukondlasi.

Aadlikud õppisid prantsuse keelt kõnelema, mehed
riietusid prantsuse sametist kuubedesse. Siidsukad katsid
nende jalgu. Kõrgete kandadega kingad olid kaunistatud
hinnaliste pannaltega, peas oli kräsutatud, puudriga üle-
puistatud parukas. Naised riietusid kalleisse peenimast

Keisrinna Jelizaveta Petrovna, ümbritsetud kaaskonnast, läheb jalutama.

siidist ja pitsidest riideisse. Peas kandsid nad kummalisi prantsuse soenguid.

Puuderdatud parukais frandiks muutunud aadlikud ise töötada ei osanud ega tahtnud. Aga tehaseis töötamiseks ja losside ehitamiseks vajasid aadlikud õpetlasi ja spetsialiste. Neid kutsuti välismaalt, mis läks väga palju maksma.

Juba Peeter I kavatses asutada Teaduste Akadeemia, mis ka avati tema surma aastal. Kõik akadeemikud olid välismaalased. Akadeemia juures õpetati üliõpilasi. Kuid aadlikud ei tahtnud õppida, talupoegi aga Akadeemiasse ei lastud.

M. V. Lomonossov. Esimeseks vene õpetlaseks sai mitte aadlik, vaid Denissovka küla (mitte kaugel Arhangelskist) talupoeg — Mihhail Vassiljevitš Lomonossov.

Kaugest põhjast ta jõudis Moskvasse ja astus kooli, nime- tades end aadliku pojaks, sest muidu poleks teda kooli võetud. Elades poolnälgides Lomonossov, tänu pinguta- vale tööle, lõpetas viie aastaga kaheksa-aastase õppekur- suse. Andekas noormees saadeti hariduse jätkamiseks riigi kulul välismaale. Venemaale tagasijõudmise järel määrati Lomonossov Teaduste Akadeemia liikmeks.

Lomonossov oli väljapaistev õpetlane füüsika, keemia ja teiste teaduste alal. Ta tegi hulga suurimaid teaduslikke avastusi. Lomonossov pani aluse vene teadusele ja kir- jutas esimesena kirjanduslikke teoseid puhtas vene keeles, puhastades seda paljudest vananenud slaavi sõnadest.

Lomonossovi ettepanekul asutati 1755. aastal Moskvas esimene ülikool. Ülikooli õues seisab praegugi M. V. Lomo-ossovi mälestussammas. Lomonossov suri 1765. aastal, Katariina II valitsemise ajal.

Keisrinna Katariina II. 1762. aastal panid aadlikud Vene troonile Katariina II, tappes tema kaasabil ta abi-kaasa Peeter III.

Katariina II ajal laiendati aadlike õigusi veel enam. Katariina II jagas aadlikele üle miljoni talupoja. Selleks et omada raha oma toredaks eluks, hakkasid aadlikud veel tugevamini talupoegi rõhuma.

Teoorjus jõudis selleni, et talupojad pidid peaaegu kogu aja töötama mõisnikule. Pärisorjad-talupojad tegid mõis- nikule kõik — nad olid nii põlluharijaiks kui ka seppa- deks, nii kokkadeks kui ka teenriteks, jahimeesteks, isegi artistideks. Talupojale jäid tööks enda jaoks ainult püha- päevad ja ööd. Katariina II ajal suurenes obrok ligi viis korda.

Mõisnikud kauplesid talupoegadega. Naisterahva eest maksti 20—30 rubla, kirjaoskaja või käsitöölise eest 100—200 rubla. Väikese lapse võis osta 10—20 kopika eest. Koeri hindasid mõisnikud kallimaks.

Mõisnikud mõnitasid igati talupoegi. Mõisaproua Saltõtšihha peksis isiklikult vaeseomaks oma pärisorje, põletas neid kuuma veega, kõrvetas tulega juukseid. Ta hukkas üle saja inimese.

See hirmus seisukord viis talupoegi ülestõusudele.

Jemeljan Ivanovitš Pugatšev.

Talupoegade sõda Pugatševi juhatusel.

Talupoegade sõja algus ja käik. Esimestena tõusid üles kasakad Jaiki (praegu Uurali) jõe piirkonnas. Tsaaride valitsused jätsid Uurali kasakad ilma nende vabadustest, koormasid neid ränkade maksudega, püüdes kasakaid nii-

samasugusteks pärisorjadeks muuta, kui olid talupojad Kesk-Venemaal. Kasakate vanemad võtsid lihtkasakailt üleliigseid makse ja omastasid kasakaile määratud palga.

1773. aastal astus kasakate kehvikkond enda rõhujate vastu üles.

Ülesastumise etteotsa asus Doni kasakas Jemeljan Ivanovitš P u g a t š e v, tugev, tark ning mehine mees.

Kasakad vallutasid rea kindlusi ja piirasid ümber Orenburgi.

Pugatsjeviga liitusid pärisorjad-töölised Uurali tehastest. Tehastele kinnistatud talupojad needsid tehaste sunnitööd. Juba Katariina II valitsuse alguses võttis 200 tuhandest tehaste talupojast ülestõusust osa umbes 50 tuhat.

Töölised astusid meeleldi Pugatševi armeesse. Nad varustasid tema sõjaväge relvade, suurtükkide ja kuulidega. Tehaste tööliste hulgast tulid Pugatševi väeosade juhid — Hlopuša ja Beloborodov.

Samal ajal liitusid ülestõusjatega baškiirid. Aadlikud võtsid baškiiridelt maid ja asutasid siia rauatehaseid. Paljaksriisitud baškiirid korraldasid korduvalt ülestõuse. Ülestõusud lämmatati. Ühelainsal 1740. aastal piinati surnuks ja jaotati aadlike omandiks ligi 30 tuhat mässulist baškiiri. 400 nende küla riisuti paljaks, purustati ja süüdati põlema. Kuid baškiirid ei alistunud. 15 aasta pärast baškiirid oma juhi B a t õ r š a g a eesotsas võitlesid kaks aastat tsaari vägedega. Uuesti suruti nad alla. Batõrša vangistati ja tapeti Peterburi vanglas.

Nüüd tõusid baškiirid uuesti ja liitusid oma ratsaväega Pugatševi armeesse. Üheks nende juhiks oli Salavat Julajev. See oli vahva noor võitleja, kes oma väeosaga oli Pugatševile suureks abiks.

Samal ajal tõusid Volgamaadel pärisorjuses olevad talupojad: venelased, tatarlased, tšuvašid, mordvalased,

marid. Pugatšev nimetas end keiser Peeter III-ndaks. Ta seletas, et aadlikel ja ta abikaasal, kurjategijal Katarina II, ei õnnestunud teda tappa ning ta pääsis. Peeter III nimel Pugatšev kirjutas alla käskkirjadele ja saatis üle kogu maa laiali manifeste, kutsudes neis aadlikke hävitama, teatades, et ta vabastab talupojad mõisnike võimu alt, sõduritevõtmisest ja maksudest.

Pugatšev mõistab kohut mõisnike üle. (V. G. Perovi maal.)

Kogu Volgamaad ja Uural, samuti ka osa Siberit oli haaratud ülestõusust. Mõisad purustati, härraste viljatagavarad veeti Pugatševi armeele. Talupojad võtsid endile mõisnike maid.

Pugatšev jõudis oma vägedega Kaasani alla ja vallutas selle.

Katarina II sõjaväed hakkasid varsti Pugatševi armeed ahistama. Pugatševil tuli taganeda lõunasse, Volgat

mööda allapoole. Tema teel asetsevad Volga-äärsed linnad alistusid Pugatševile ilma võitluseta. Kuid neis kindlustada ta ei suutnud.

Talupoegade sõja lämmatamine. 1774. aasta augustis jõudis Pugatšev Tsaritsõnini (praegune Stalingrad). Mõne päeva pärast lahingus tsaari väesalgaga sai Pugatšev lüüa ja põgenes oma armee riismetega steppi. Siin reeturid rikaste kasakate hulgast andsid ta tsaarivõimudele välja.

Pugatšev neediti ahelaisse ja veeti suures puupuuris Moskvasse. 10. jaanuaril 1775. aastal Bolotnaja väljakul timukad hukkasid vahva talupoegade sõja juhi — Jemeljan Ivanovitš Pugatševi.

Salavat Julajevil rebiti ära ninasõõrmed ning laubale põletati tulise rauaga sõnad — „varas ning roimar“. Pärast seda ta toodi Baškiiriasse, kus teda peksti nuudiga igas külas, kus ta oli juhtinud ülestõusu. Piinamised olid talumatud, ja Salavat võttis endalt elu.

Talupojad võitlesid vahvalt ning kindlalt, kuid pimeduse surve all nad ei kujutelnud selgesti, mida on tarvis püüda. Eraldatult nad ei suutnud luua võitluseks kindlat organisatsiooni ega tugevat armeed. Töölisklassi, kes oleks võinud enesega koos võitluse viia talupojad ja rõhutud rahvad, siis veel polnud. Polnud veel töölisklassi ja talupoegkonna liitu.

Seepärast purustatigi talupojad ja rõhutud rahvad.

Uute maade vallutamised ja rahvaste orjastamine Katariina II poolt.

Krimmi võitmine ja Ukraina alistamine. Musta mere kallaste vallutamiseks sõdis türklastega juba Peeter I, kuid ebaedukalt. Alles Katariina II ajal võideti türklastelt uuesti tagasi Azov ja vallutati Krimm. Krimmis valitsesid

siis tatari khaanid, kes allusid Türgile. Khaanid ja nende murzad lasksid endid Katariina II poolt ära osta ning aitasid teda kindlustuda Krimmis.

Krimmi ilmusid vene mõisnikud. Nad võtsid Krimmi talupoegadelt nende paremad maad. Suur hulk tatarlasitalupoegi põgenes Türgimaale. Põgenike maad võtsid vene aadlikud endile. Musta mere äärde ehitas Katariina II Sevastopoli kindluse, kus hakati ehitama sõjalaevu.

Sõjas türklastega sai kuulsaks tähtis Vene väejuht Aleksander Vassiljevitsš **S u v o r o v**.

Ta alustas sõjaväeteenistust lihtsõdurina. Suvorov elas ranget elu: ta toitus sõdurite toidust, karastas end, magas heintel. 25-tuhandelise sõjaväega ta purustas 100-tuhandemehelise Türgi armee.

Üheaegselt Krimmi vallutamisega liideti lõplikult Venemaaga kogu Dnepri vasemal kaldal asetsev **U k r a i n a**. Hetmaniamet Ukrainas kaotati. Zaporoožskaja Setši viidi Vene sõjaväed, ja Setš rüüstati igaveseks. Tema maad võtsid tsaari kindralid endile. Osa zaporoožlasi asustati Kubanimaale (Põhja-Kaukaasias), osa neist siirdus Türgimaale, kuid vaesed kasakad ja talupojad sunniti töötama pärisorjadena. Katariina II võrdsustas Ukraina vanemad õigustes Vene aadlikega.

Poola jagamine. Poola oli XVIII sajandil väga nõrgeenenud. Poolas valitsesid suurimad mõisnikud-panid, kes olid alatasa endi vahel vaenus. Kuningavõim oli nõrk. Kui Poola valitsuse all olevad Ukraina talupojad alustasid ülestõusu, siis suutsid panid ainult Vene sõjavägede abil oma võimu talupoegade üle jalule seada.

Katariina II ajal anastati ka Poola maad. Katariina II leppis kokku naaberriikidega — Austria ja Preisimaaga. Nad võtsid Poolalt osa maid ja jaotasid need endi vahel. Venemaa võimu alla siirdusid vanad Valge-Vene ja Ukraina maad Dnepri paremal kaldal.

1794. aastal toimus Poolas K o s c i u s z k o juhatusel poolakate ülestõus tsaari-Venemaa vastu Poola taastamiseks. Katariina II saatis tema vastu suure sõjaväe Suvorovi juhtimisel. Kosciuszko sai lüüa. Ta sai lahingus raskesti haavata ja võeti vangi. Katariina II võttis Poolalt ka Leedumaa.

Sellest ajast peale Poola lakkas paljudeks aastateks olemast iseseisev riik.

Vallutused Kazahstanis ja Kaug-Põhjas. Kazahhideloomakasvatatajail oli XVIII sajandil kolm riiki: Väike-, Kesk- ja Suur-Hord. Hordide üle valitsesid khaanid ja sultanid. Kazahhide suurnikud ja kaupmehed kaubitsesid Venemaaga ja naaberriikidega Kesk-Aasias — Kokandi ja Buhhaaraga, samuti ka Hiinaga. Kõik need riigid püüdsid kazahhe oma võimule alistada.

Kuid eriti püsivalt tungis kazahhidele peale Venemaa. Katariina II valitsemise ajal vallutati tunduv osa Venemaaga piirnevast Väike-Hordist. Selle Hordi khaanid reetsid oma rahvast ja aitasid tsaarivõimudel anastada kazahhide maad.

Khaanide-reeturite ja kazahhi rahva Vene tsaarile alistamise vastu tekkisid korduvalt ülestõusud.

1783. aastal asus ülestõusnud kazahhi rahva etteotsa vahva Sarõm D a t o v. Kazahhi rahvas võitles vaenlastega neliteist aastat oma kartmatu juhi Sarõmi eestvõttel, kes sai rahvuskangelaseks. Sarõm tapeti vaenlaste poolt, ülestõus lämmatati. Katariina sõjaväed tungisid sügavale Kazahhi steppidesse ja ehtasid sinna kindlused. Tsaari kindralid kindlustasid ülemvõimu kogu Väike-Hordi üle. XIX sajandi esimesel poolel vallutati kogu Kazahstan.

XVIII sajandi lõpuks allutati Vene võimule ka viimased Siberi põhjapoolsete rahvaste maad. Tsaari väeosad tungisid üle Beringi väina Põhja-Ameerikasse ja püstitasid Vene võimu Alaska üle. XIX sajandil Vene tsaarid müüsid

Alaska tühise hinna eest Põhja-Ameerika Ühendriikide valitsusele, mitte teades, et Alaskas leidub palju kulda.

Katariina II valitsuse lõpul algas lõplik Azerbaidžani vallutamine.

Paljudele rahvastele, kes vaevlesid tsarismi võimu all, lisandusid uued: poolakad, Krimmi tatarlased, Azerbaidžani türklased, kazahhid.

Tsaari-Venemaa – Euroopa sandarm.

Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal, Katariina II ja Paul I võitlus sellega.

Kuningavõimu kukutamine Prantsusmaal. 1789. aasta 14. juulil Pariisis ülestõusnud rahvas vallutas rünnakuga

Ülestõusnud rahvas Pariisis ründab kuninglikku Bastille vanglat.

Bastille-nimelise kuningavangla. Vangid lasti vabaks. Bastille'le heisati revolutsioonilipp.

Revolutsioon haaras kiiresti kogu maa. Kõigis linnades tõusid üles käsitöölised, väikekaupmehed ja tol ajal alles vähearvulised töölised. Talupojad ründasid igal pool aadli mõisu, võtsid härraste maa endile ja nõudsid pärisorjuse täielikku kaotamist. Palju aadlikke põgenes välismaale.

Toetudes revolutsioonilisele rahvale, haaras kodanlus võimu enda kätte. Prantsusmaal võitis kodanlik revolutsioon.

Kuningas Louis XVI katsus põgeneda Prantsusmaalt. Katariina II käskis oma Pariisi saadikul kuningale anda Vene passi sissesõiduks Venemaale. Kuid teel püüti kuningas kinni ja toodi häbiga Pariisi tagasi.

Marat (1744—1793).

Pärisorjuslikud riigid Austria ja Preisimaa, keda abistasid revolutsiooni eest põgenenud prantsuse aadlikud, alustasid sõda kodanlik-revolutsioonilise Prantsusmaaga. Kuningas teadis interventide revolutsioonivastaseist kavatsusist ja salaja toetas neid.

Prantsusmaa revolutsiooniline valitsus organiseeris maa kaitset. Prantsusmaa kuulutati vabariigiks ja Louis XVI hukati kui rahva äraandja.

Pärast kuninga hukkamist pääsid Prantsusmaal võimule revolutsionäärid-jakobiinid, kes esindasid väike-

kodanlikku demokraatiat (talupoegi ja käsitöölisi). Nende juhtideks olid Robespierre ja Marat, keda hüüti „rahva sõbraks“. Jakobiinide võimul olles vabastati talupojad lõplikult pärisorjusest.

Revolutsiooniline valitsus võttis mõisnikelt maa ja müütas seda kõigile soovijaile. Suure osa mõisamaast ostsid talupojad, kuid osa läks ka kodanluse kätte.

Ent jakobiinid polnud järjekindlad revolutsionäärid. Väikekodanlike demokraatidena nad pooldasid eraomandust maa, vabrikute ning tehaste suhtes. Nad keelasid töölistel streikida ja võidelda kapitalistidega.

Revolutsiooniline rahvas tõusis kaitsma oma maad. Vabariiklik sõjavägi purustas interventide sõjaväed ja ajas nad Prantsusmaalt välja. Nüüd võitlesid Prantsusmaa sõjaväed väljaspool oma piire ja vabastasid teisi rahvaid kuningate ja aadlike-pärisorjapidajate võimu alt.

Kartes kodanlik-demokraatliku Prantsusmaa võimu tugevnemist, alustas Inglismaa kui tugev tööstuslik maa temaga sõda.

Kodu- ja välismaised revolutsioonivastased võitlesid revolutsiooniga kõigi vahendite abil. Nad saatsid mõrva-reid revolutsiooni juhtide juurde ja tapsid Marat. Siis kuulutasid jakobiinid rahvavaenlasile halastamatu terrori.

Kuid varsti õnnestus Prantsusmaa suurvõimul uuesti võimu enda kätte haarata. Jakobiinide juhid hukati. Kodanliku Prantsusmaa juhiks sai kindral Napoleon Bonaparte.

Kodanlik revolutsioon vabastas prantsuse rahva kuninga ja mõisnike võimu alt, kuid püstitas kodanluse võimu. Kodanlus võitis sellepärast, et tööliklass oli Prantsusmaal nõrk ja organiseerumata ja et talupojad, olles vabanenud mõisnike võimu alt kodanluse abiga, toetasid kodanlust. Prantsuse revolutsioon hävitas mõisnike ikke ja kindlustas kodanluse — kapitalistide ikke.

Katariina II ja Paul I võitlus kodanliku revolutsiooniga. Katariina II kartis, et revolutsioon võiks puhkeda temagi riigis. Venemaal oligi juba inimesi, kes sümpatiseerisid revolutsioonile. Tolle aja harituimaid ja eesrindlikemaid mehi aadlik Radištšev kirjutas raamatu pealkirja all „Teekond Peterburist Moskva“, milles ta avalikult välja astus pärisorjuse ja isevalitsuse vastu ja sümpatiseeris talupoegade ülestõusudele mõisnike vastu. Katariina II saatis Radištševi asumisele Siberi ja käskis tema raamatu ära põletada.

Võitlust Prantsusmaa kodanliku revolutsiooniga pidas Katariina II oma peamiseks ülesandeks. Meeleldi võttis ta Venemaale vastu Prantsusmaalt põgenenud aadlikke ja käskis venelasil, kes Pariisis viibisid, Prantsusmaalt ära sõita.

Katariina II abistas kõiki riike, kes sõdisid Prantsusmaa vastu. Austriale ta andis raha, Preisimaale loovutas osa Poola maid, lubas neile abiks saata Vene vägesid ja valmistas oma armeed sõjaretke vastu. Ainult ootamatu surm 1796. aastal takistas teda alustamast sõda kodanliku Prantsusmaaga.

Pärast Katariina II surma sai tsaariks ta poeg Paul I, kes jätkas võitlust kodanliku revolutsiooniga. Ta sulges Venemaal kõik eratrükikojad, keelas prantsuse raamatute lugemise ja kõnelemise Prantsuse revolutsioonist.

Paul I hakkas Prantsusmaaga sõdima ja saatis ta vastu Suvorovi. Suvorov saavutas mitu võitu. Ent liitlased, Austria ja Preisimaa, ei abistanud Suvorovit. Vene armee jäi ilma toiduvärskest. Paul I kutsus Suvorovi väed tagasi ja sõlmis Prantsusmaaga rahu. Seks ajaks teostas Napoleon Bonaparte Prantsusmaal riigipöörde revolutsiooni vastu ja sai täie võimuliseks valitsejaks. Paul I, nähes, et Napoleon võitleb revolutsiooni vastu, astus temaga liitu.

Läbirääkimised Napoleoniga katkestasid sidemed Venemaa ja Inglismaa vahel. Inglismaa liitlasest Paul muutus ta vaenlaseks. Aadlikud, kes polnud rahul Paul I liiduga Prantsusmaaga, septsesid Inglise saadiku abil Peterburis vandenõu ja tapsid Pauli.

Tsaar Aleksander I. 1812. aasta sõda.

Gruusia liitmine. Pärast Pauli mõrvamist astus troonile ta poeg Aleksander I, kes oli osa võtnud isavastasest vandenõust. Aleksander I jätkas Peetri ja Katariina II poolt alustatud Musta mere kallaste ja rikaste Kaukaasia maa-alade vallutamist. Kõigepealt kindlustas ta end Gruusias.

Gruusias, nagu tookordsel Venemaalgi, valitsesid mõisnikud. Talupojad töötasid neile selga sirgu ajamata hommikust õhtuni. Talupojad elasid kivihurtsikuis ja muld-onnides. Suurema osa põldude ja aedade saagist võtsid neilt nende isandad — mõisnikud. Gruusia naaberriikide (Türgi ja Iraani) valitsejad võtsid ette laastavaid retki Gruusia rikkaile maa-aladele ja laostasid talupoegi veelgi.

Pärast üht rünnakut, kui iraanlased olid viinud vangi üle 10 tuhande grusiinlase, pöördus Gruusia valitseja abisaamiseks Paul I poole. Gruusia pealinna Tbilisisse toodi tsaari väed; 1801. a. liitus Gruusia lõplikult Venemaaga. Iraani valitsejate laastavad retked Gruusiasse lõppesid.

Gruusia sai tsaari-Venemaa omaks. Kohtutesse ja teistesse asutustesse pandi vene ametnikud. Need nõudsid, et abi vajavad küllastajad kõneleksid kõigis Gruusia asutustes vaid vene keelt, mida gruusia rahvas ei osanud. Pärisorjus kestis Gruusias edasi. Julmalt rõhutatud gruusia talupojad tõusid korduvalt üles oma mõisnike ja tsaari ametnike vastu, kuid gruusia vürstide ja aadlike abiga surusid tsaari sõjaväed ülestõusud armutult maha. Toe-

tudes gruusia aadlikele-pärisorjapidajaile, kindlustas Aleksander end tugevasti Taga-Kaukaasias.

Soome ja Bessaraabia vallutamine. Aastal 1805 Aleksander I, olles uuendanud sõjalise liidu Inglismaaga, alustas sõda Napoleon I-ga, kes oli enda kuulutanud Prantsuse keisriks.

Napoleon purustas Aleksander I väed ja nõudis, et Venemaa lõpetaks kaubanduse Prantsuse peavastase Inglismaaga. Võidetud Aleksander I-l tuli nõustuda. Napoleon lubas selle eest mitte takistada Vene keisrit sõdimast Rootsi ja Türgiga. Ise alistas Napoleon Prantsuse võimule peaaegu kõik Lääne-Euroopa rahvad.

Varsti kuulutas Aleksander I Rootsile sõja ja vallutas kiiresti oma vägedega rootslastele kuuluva Soomemaa. Vene vägi läks talvel jääd mööda üle Põhjalahe ja ähvardas Rootsi pealinna. Rootsi kuningas pidi 1809. aastal rahu sõlmima ja nõustus Soomet Venemaale andma.

Kolme aasta pärast läks Aleksander I-l korda Türgimaalt ära võita selle poolt anastatud Bessaraabia, maa-ala Dnestri ja Pruti jõe vahel.

1812. aasta sõda Napoleon I-ga. Ent liit Vene- ja Prantsusmaa vahel kestis lühikest aega. Mõisnikke ja kaupmehi huvitas väga vaba kaubandus Inglismaaga ja nad nõudsid tsaarilt sidemete katkestamist Napoleoniga. Samuti kartsid aadlikud, et kodanliku Prantsusmaa mõjul, kus pärisorjus oli kaotatud, nõrgeneks ka nende valitsus Venemaal. Nad tegid tsaarile esituse, milles nõudsid mõisnike-pärisorjapidajate võimu tugevdamist ja võitluse jätkamist kodanliku Prantsusmaaga. Aleksander I andis järele. Kaubandus Inglismaaga algas uuesti; tehti ettevalmistusi uueks sõjaks.

Napoleon tuli 1812. aasta suvel Venemaa peale hiiglasõjaväega, mis koosnes enam kui 500 tuhandest sõdurist. Vene vägesid oli vaid 200 tuhat meest. Nad taganesid, hävi-

tades teel kõik toidu- ja sõjamoona tagavarad. Varsti Napoleon vallutas Leedu ja Valge-Venemaa ning suundus Moskva poole. Napoleoni sissetung Venemaale äratas vene rahva võitlusele vallutajate vastu; talupojad alustasid partisaanisõda.

Augustikuu lõpul toimus Moskva all Borodino küla juures suurim lahing. Südilt võitlesid Vene väed vaenlasega, kes laostas nende maad. Üle 50 tuhande venelase langes selles verises lahingus, kuid Vene sõjaväe jõud polnud murtud.

Prantslaste kaotused olid tohutud, kuid ülekaal jäi veel nende poole. Vene sõjavägede juht kindral Kutuzov otsustas anda Moskva ilma võitluseta Napoleonile ja taganeda, et säästa väge.

Prantslased vallutasid Moskva. Linnas algasid suured tulikahjud. Põles maha palju maju. Prantslased jäid Moskvast toiduaineteta.

Lähenes talv. Niisuguseis tingimuses oli prantslastel võimatu Moskvast püsida. Napoleon hakkas oma väega taganema teed mööda, mis oli rüüstatud Moskva tungimisel. Ta katse taganeda teist teed ei õnnestunud: teised teed olid Vene vägede käes.

Algasid varajased külmad. Napoleoni väed külmetasid, nende keskel puhkesid haigused. Partisanid ründasid ja hävitasid üksikuid Prantsuse väeosi. Napoleoni hiiglarmeest jäi terveks ja taandus Venemaalt üle piiri ainult 30 tuhat meest.

Napoleon kogus uue sõjaväe ja jätkas sõda. Nüüd aga astusid ta vastu liidus Venemaaga Preisimaa, Austria, Inglismaa ja Rootsi. Leipzigi linna all nad löid Napoleoni. Liitlased ületasid Prantsuse piiri ja okupeerisid Pariisi.

Napoleoni võitjad taastasid Prantsusmaal vanade Prantsuse kuningate ja vürstide võimu. Prantslaste üle hakkas valitsema revolutsiooni ajal hukatud kuninga vend.

Napoleon saadeti kaugele saarele Atlandi ookeanil. Kõigis muudes Napoleoni poolt varem vallutatud Euroopa riikides hakkasid uuesti valitsema tema poolt äraaetud kuningad ja vürstid.

Aleksander I-le andsid liitlased ta võitluse eest Napoleoniga osa Poolat ühes selle endise pealinna Varssaviga.

Et võidelda revolutsiooniga Euroopas, sõlmisid Vene tsaar, Preisi kuningas ja Austria keiser endi vahel reaktioonilise „Püha liidu“. Nad tõotasid vandega üksteist aidata võitluses rahva ülestõusude vastu. Selle tagurliku liidu peaks oli Vene tsaar Aleksander I. Tsaristlik Venemaa muutus Euroopa sandarmiks.

Dekabristid.

Aadlike revolutsionääride salaseltsid. Aleksander I hoidis püssi all suure sõjaväe. Lähemale Euroopa piirile paigutatud sõjaväed pandi elama erilistesse sõjaväe-asundustesse, kus nad sõjaväeteenistuse ajal pidasid endid ülal põlluharimisega. Nende asunduste ülemaks oli julm ning toores kindral Araktšejev.

Sõdurite niigi juba raske elu, kel tuli sõjaväes teenida tervelt 25 aastat, läks halvemaks kui sunnitöö. Terve päeva nad veetsid küll põllutööl, küll sõjaväeõppusel. Abiellugi pandi nad ohvitseride valikul. Vähihimagi eksimuse eest peksti sõdureid ja talupoegi halastamatult keppidega, tihti surmani.

See tsaari omavoli ja pärisorjuslik kord äratas aadlike eesrindlikumate meeste hulgas äärmist meelepaha. Palju neist teenis ohvitserina. Välismaa sõjaretkedel nägid nad Prantsusmaal, et ilma pärisorjuseta talupojad elavad paremini ja et palgatöö mõisades ja vabrikuis on kasulikum pärisorjuslikust tööst. Nad nägid, et Lääne-Euroopa linna-

des inimesed elavad jõukamalt ja kultuursemalt kui Venemaal.

Need aadlikud unistasid niisamasugusest elust omagi kodumaal. Nad kutsusid ellu revolutsioonilised salaseltsid — „Põhjaseltsi“ ja „Lõunaseltsi“.

„Põhjaseltsi“ liikmed tahtsid ära kaotada pärisorjuse, s. t. aadlike võimu talupoegade üle, kuid peaaegu kogu maa nad otsustasid jätta mõisnikele. Nad pidasid vajalikuks säästa tsaari ja arvasid ainult tarviliku olevat piirata tema võimu. Selles seltsis olid peajuhtideks Puškini sõber luuletaja Rõlejev ja ohvitserid Trubetskoi ja Kahhovski.

Ukrainas tekkis tsaari sõjavägedes „Lõunaselts“ haritud ning julge kolonel Pesteliga eesotsas. Tema arvas, et talupoegadele tuleb anda mitte ainult vabadus, vaid ka maa. Pestel tahtis, et Venemaa oleks vabariik. Tsaari ja ta perekonda soovitas ta tappa.

Kuid nende salaseltside liikmed olid aadlikud ja nad kartsid kutsuda rahvast üles tõusma. Nad mäletasid talupoegade ülestõusu aadlike vastu Katariina II ajal. Revolutsiooni nad tahtsid teostada ainult sõjavägede abil, mida nad juhtisid.

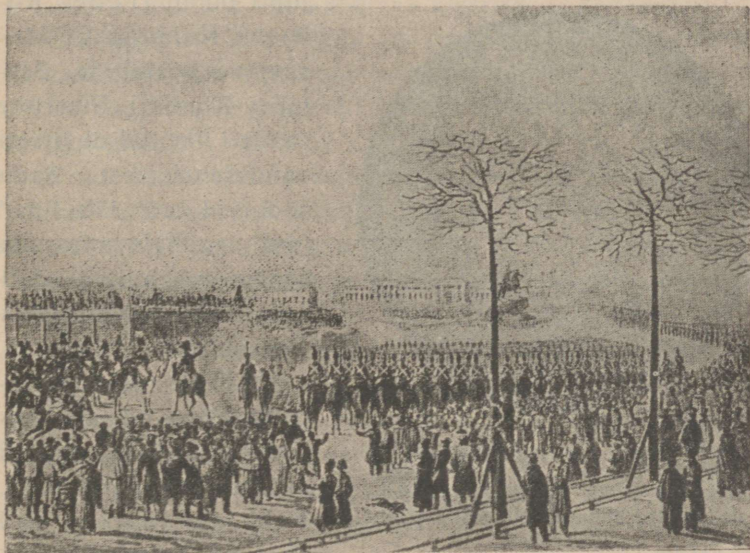
Dekabristide ülestõus. 1825. aastal suri Aleksander I. Lapsi tal ei olnud. Valitsema pidi hakkama ta vend Nikolai.

1825. aasta 14. detsembri hommikul tõid ohvitserid, Peterburi „Põhjaseltsi“ liikmed, oma rügemendid väljakule senati ette ja keeldusid andmast truudusvannet tsaar Nikolai I-le. Nendega ühinesid kaardiväe madrused. Ülestõusnud ootasid oma peajuhi vürst Trubetskoi korraldusi. Kuid ta lõi kartma ega ilmunudki väljakule, nii et ülestõus jäi juhita. Nikolai kutsus välja talle ustavaks jäänud väeosad ja ümbritses nendega ülestõusnud rügemendid.

Ülestõusnud sõjavägede juurde kogunes pärisorje, käsi- ja ehitustöölisi. Nad pildusid puuhalgude ja kividega sõdu-

reid, kes olid jäänud Nikolai poole. Kuid siingi aadlikud-revolutsionäärid kartsid kasutada nende abi.

Nikolai saatis kubeneri ülestõusnute juurde läbi rääkima. Ohvitser Kahhovski tappis kubeneri. Nikolai I ei olnud kindel oma vägedes ja kaua ei sõandanud toimida

14. detsembril 1825. a. Peterburis.
Nikolai I käskis ülestõusnuid suurtükkidest tulistada.

jõuga. Alles õhtu poole, kui kohale toodi suurtükivägi, käskis ta ülestõusnuid suurtükkidest tulistada. Mürisesid paugud. Ülestõusnud ja rahvas jooksis laiali. Väljakule jäi sadu surnuid ja haavatuid.

Kahe nädala pärast Ukrainas Kiievi ligidal korraldasid ohvitserid „Lõunaseltsist“ ülestõusu Tšernigovi rügemendis. Nad viisid oma rügemendi kokku teiste

vägedega, kes kuulusid organisatsiooni. Nikolai I poolt ülestõusu mahasurumiseks saadetud väed purustasid selle rügemendi.

Pärast ülestõusu mahasurumist vahistas Nikolai I sel-
lest osavõtjad ja pidas nendega julmalt arvet. Viis pea-
juhti poodi (Pestel, Rõ-
lejev, Kakhovski, Mu-
ravjev-Apostol ja Bes-
tužev-Rjumin). Siberisse
saadeti üle 100 ohvitseri
vandeseltslastest. Sadu
sõdureid aeti „läbi lipu“
(anti igäühele mitusada
kepihoopi), hulk saadeti
sunnitööle ja Kaukaasia
sõjarindele.

P. I. Pestel, K. F. Rõlejev, M. P. Bestužev-Rjumin, S. I. Muravjev-Apostol, P. G. Kakhovski — viis dekabrismi, hukatud Nikolai I poolt.

1825. aasta detsembris ülestõusnud aadlikke-revolutsionääre hakati hüüdma dekabristideks. Neid oli vähe ja nad ei olnud ühenduses rah-
vaga. Kuid dekabristid olid esimesed, kes organiseeritult ning avalikult isevalitsusele tsaari enda pealinnas relva-
dega vastu astusid. Nende töö ei läinud luhta. Seda jätkasid järgnevad revolutsionääride põlvkonnad.

Saanud tsaariks, luges Nikolai I oma peamiseks üles-
andeks võidelda revolutsiooniga ja püüdis igati kaitsta
vanu pärisorjuslikke korraldusi.

Sandarmite ja ametnike rügis.

Nikolai I. Kui tsaar Nikolai I oli alles poisike, rääkis ta õpetaja tema kohta: „Ma pole kunagi näinud raamatut ta käes olevat. Ta ainsaks tegevuseks on rinne ja sõdurid.“ Niisugune inimene sai Venemaa keisriks.

Nikolai I oli 1825. aasta 14. detsembri ülestõus vägagi hirmutanud. Revolutsiooni vastu võitlemiseks asutas ta erilise sandarmite politsei. Sandarmite pealik allus vaid tsaarile endale.

Kogu rahva järele seati hoolas valve. Sandarmid ja politsei sala-agendid aelesid kogu riiki mööda. Nad kuu-
latlesid kõiki jutte ning erakõnelusi rahva hulgas. Vähi-
magi kahtlustuse korral ja kontrollimata kaebuste alusel
vahistati inimesi.

Nikolai I valitses Venemaal aadlike-ametnike abil, kelle hulgas oli palju altkäemaksuvõtjaid ja riigivargaid. Ametnikud asutustes ja kohtutes pressisid elanikelt välja altkäemakse, irvitasid nende üle ja tarvitasid vägivalda.

Nikolai I lõi Venemaal julma kepidistsipliini. Tema ajal peksti sõdureid, talupoegi, vange, peksti kõiki, kes läksid mõisnike ja tsaari vastu. Peksti vitste, piitsade, nuutide ja keppidega.

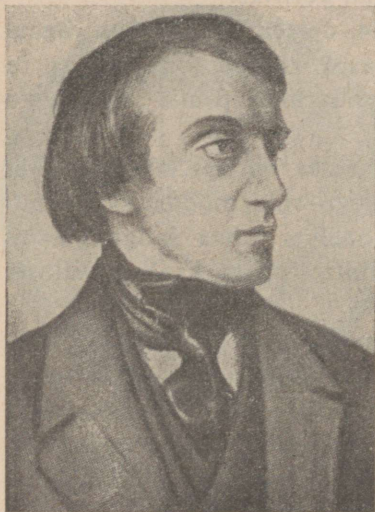
Talupoegi sunniti veelgi rohkem töötama mõisniku kasuks. Neilt võeti kogu maa, suurendati teoorjust ja renti.

Talupojad ei talunud sellist sunnitöölise elu ja tõusid üles pärisorjapidajate omavoli vastu. Nad tapsid kõige julmemaid mõisnikke, panid põlema ja rüüstasid nende mõisu, keeldusid teoorjusest ja rendimaksimisest. Talupoegade rahutused kestsid edasi.

Tsaari sõjaväed ja politsei surusid armutult maha rahulolematuid talupoegi ja õiendasid nendega karmilt arveid.

Elada tsaari-Venemaal oli talumatult raske.

**Suured vene kirjanikud. Suur ukraina luuletaja Šev-
tšenko.** Nikolai I ajal elas geniaalne vene luuletaja Alek-
sander Sergejevitš Puškin. Ta on kirjutanud suure-
pärased teosed („Jevgeni Onegin“, „Boris Godunov“, „Kap-
teni tütar“ ja palju muid),
millele oleme uhked veel
praegugi. Puškin lõi vene
kirjanduse.

Vissarion Grigorjevitš Belinski
(1811—1848).

Puškin sündis 1799.
aastal Moskvas aadli-
perekonnas. Juba poisike-
sena hakkas ta kirjutama
luuletusi. Lõpetanud aad-
like kooli, lütseumi Tsars-
koje Selo's (praegu Puš-
kini-nimeline linn Leni-
ngradi ligidal), sai ta tun-
tud kirjanikuks ja lähenes
dekabristidele. Oma luu-
letustes mõistis ta järsult
hukka pärisorjust ja ise-
valitsust. Trükkida säära-
seid luuletusi ei tohtinud,

neid kirjutati ümber käsitsi, loeti salaja ja levitati igal
pool.

Neist luuletusist sai teada tsaar Aleksander I, ja Puš-
kin saadeti asumisele, esiteks lõunasse ja pärast kaheks
aastaks oma kodukülla. Elu lõpuni oli Puškin sandarmite
alalise valve all. Eriti raske oli tal elada Nikolai I ajal,
kes teadis Puškini läheseist suhteist dekabristidega. Puš-
kini teoseid trükiti alles siis, kui seda lubas Nikolai I ise.

Tsaar vihkas Puškinit. Õukonna aadel kiusas ja solvas
suurt luuletajat. Nikolai I teadis hästi sellest tagakiusa-
misest, kuid ei võtnud tarvitusele ühtki abinõu isegi siis,

kui asi läks kahevõitluseni. Puškin pidas kahevõitlust ühe oma solvajaga ja tapeti tema poolt 1837. aasta alguses.

Vabal mõttel ei olnud maad sandarmite riigis. Nikolai I saatis Kaukaasia sõjaväljale teise kuulsa luuletaja, Mihhail Jurjevitš Lermontovi. Tsaar saatis ta mägilaste kuulide alla selle eest, et luuletaja oli oma luuletuses häbi-mürgistanud Puškini tapjaid — õukondlikke parasiite. Kaukaasias Lermontov tapeti kahevõitlusel ühe päevavarga-ohvitseri poolt. Sellest kuulda saades ütles Nikolai: „Koerale koera surm!“

Taras Grigorjevitš Ševtšenko
(1814—1861).

Tolle aja kolmas suurim kirjanik Nikolai Vasiljevitš Gogol kirjeldas

Nikolai I ametnike võimutsemist ja omavoli. Tema tähelepanuväärseis teoseis „Surnud hinged“ ja „Revident“ on kujukalt ning tõetruult kirjeldatud pärisorjusliku Venemaa rasket elu.

Nikolai I ajal suri sandarmite jälitatud, tuberkuloosihaike kuulus vene kirjanduse kriitik-revolutsionäär Vissarion Grigorjevitš Belinski.

Raske oli Nikolai-aegsel Venemaal elada ka suurimal vene heliloojal M. I. Glinkal. Mihhail Ivanovitš Glinka kirjutas esimese vene rahvusooperi „Ruslan ja Ludmilla“. Selles ooperis ta esitas mitte üksnes vene rahva, vaid ka teiste Venemaa rahvaste rahvalaulude viise. Aad-

likud ei mõistnud selle silmapaistva teose ilu, ja Glinka ooperi etendused teatrites lõpetati peagi. Pahandatud Glinka lahkus Venemaalt. Ta surigi välismaal.

Nikolai I karistas julmalt ka Ukraina revolutsioonilist kirjanikku ja kunstnikku Taras Grigorjevitš Ševtšenko, kes oli algul pärisori, kuid oli enese vabaks ostnud.

Oma luuletustes ta kirjutas ukraina ja teiste tsaari-Venemaa rahvaste rõhumisest, pärisorjade raskest elust, tsaari ning panide isevalitsusest ja rahva õigusetusest.

Nikolai I andis Ševtšenko sõduriks ja saatis ta Kazahstani, keelates luuletajal isegi kirjutamise ning joonistamise. Kümme aastat piinati Ševtšenkot sõdurikasarmus, kuid ei suudetud murda ta vaimu. Ta jätkas salaja oma luuletuste kirjutamist. Täielikult trükiti nad Ukrainas alles Nõukogude võimu ajal tema luuletuskogus „Kobzar“.

Kaukaasia vallutamine.

Armeenia vallutamine. Katariina II ajal oli alustatud Azerbaidžani liitmist. Azerbaidžanis oli Iraani valitsuse alt lahti kistud hulk pisikesi vürstkondi ja liidetud Venemaaga. Aleksander I ajal saadeti Azerbaidžani ja Gruusiasse palju Vene vägesid.

Iraani šahh püüdis oma maid tagasi saada. Nikolai I ajal purustasid Vene väed šahhi sõjaväe ja liitsid sadu aastaid Iraani valitsejate ikke all kannatanud Armeenia rahvad Venemaaga. Nii kindlustas tsaari-Venemaa oma võimu Taga-Kaukaasias.

Kõrged Kaukasuse mäed eraldasid uusi maa-alasid muust Venemaast. Nendes mägedes elasid sõjakad mägilased. Neid ei saanud keegi alistada. Kaua ei suutnud neid vallutada ka Nikolai I.

Tema väed põletasid maha mägilaste külasid ja tapsid

kõik, kes neile kätte sattusid. Mägede juurdepääsukohtadele nad ehtasid kindlusi, kust tegid rünnakuid, surudes mägilasi ikka kaugemale mägedesse.

Peites endid kuristikesse ja metsadesse ja tundes hästi oma mägiseid kodupaiku, võitlesid vabadust-armastavad mägilased visalt oma iseseisvuse eest ja kaitsesid oma maad samm-sammult.

Kuid mägilaste võitluse edukust tõkestas üksmeele puudus eri suguharude ja rahvaste vahel, milliseid tol ajal Põhja-Kaukaasias oli üle kümne. Mägilased vaenutsesid sagedasti isekeskis, Vene kindralid aga ässitasid üht rahvast teise vastu ja purustasid neid ühekaupa.

Mägilaste iseseisvusvõitlus Šamili juhtimisel. Mägilasi ühendas andekas ja energiline Šamil. Ta sündis Dagestanis ja erines juba lapsena teistest vahvuselt ning kindluselt.

Tugev, julge ja osav Šamil ratsutas suurepäraselt, püssilaskmisel ei lasknud kunagi märgist mööda, oli väsimatu ujuja ning jooksja. Mehise ning kogenud isikuna oli Šamilil mägilaste hulgas suur mõju. Šamilist sai osav valitseja ning andekas väejuht.

Ta lõi suure mägilaste riigi. Üksikute ringkondade eesotsas seisis juhid, keda Šamil oli määranud kõige targemate ja vahvamate mägilaste hulgast. Iga mägilane pidi õppima sõjakunsti: märkilaskmist, mõõgaga raiumist, ratsutamist, et osata relvaga käes kaitsta oma kodumaad vaenlaste vastu.

Šamil kogus üle 30-tuhande-mehelise sõjaväe. Tal oli isegi suurtükke. Šamil meelitas Vene vägesid kaugele mägedesse. Taganemistee sulgesid mägilased kivide ja maharaiutud puudega. Peidupaikadest hävitasid mägilased Vene vägesid.

Kaukaasia lõplik vallutamine. 25 aastat võitlesid Põhja-Kaukaasia mägilased sangarlikult Šamili juhtimisel. Kuid

nad ei suutnud võita Nikolai I hiigla-armeed. Üha uusi vägesid saatis Nikolai I Kaukaasiasse. Mägilasi hakati alistama kurnamisega: hävitati metsad, rusustati asulad, rajati mägedesse teid ja liiguti edasi pikkamisi, aga järjekindlalt.

Šamili sõjavägi sulas kokku, hulk tapeti, võeti vangi, Vene kindraleil õnnestus mõningaid mägihõimude vana-maid ära osta ja enda poole meelitada. Šamil peitis end mõnesaja mägilasega kõrgele mäele Gunibi külla (Dagestanis). Piiratud kõigist külgedest Vene vägede poolt, kaitse- sid Šamil ja tema seltsimehed endid kangelaslikult, olid aga sunnitud alistuma. See sündis juba pärast Nikolai I surma, tsaar Aleksander II ajal.

1848. aasta revolutsioon Euroopas. Karl Marx ja Friedrich Engels.

1848. aasta revolutsioon ja Nikolai I. XIX sajandi keskpaiku oli tööstus Euroopas juba tublisti arenenud. Reas riikides moodustus suuri tööstuslikke keskusi, tekkis hulk vabrikuid ja tehaseid uute masinatega, kiiresti ehitati raudteid. Vabrikute ja tehaste omanikud said hiiglatulusid. Tekkisid rikkad inimesed — miljonärid. Nende kätes oli jõud ja võim riigis.

Kasvav tööstus nõudis üha rohkem töötavaid käsi. Tekkis rohkearvuline tööliklass, keda polnud varem, — proletariaat. See alustas avalikku võitlust kapitalistidega oma õiguste eest. Eriti kuulsaks sai Pariisi proletariaat 1848. aasta revolutsiooni puhul.

1848. aasta 22. veebruaril puhkes revolutsioon Pariisis ja haaras kiiresti Prantsusmaa linnad. Kuningas põgenes välismaale. Prantsusmaa kuulutati kodanlikuks vabariigiks.

Kuid revolutsioon Prantsusmaal ei toonud mingit kergendust töölistele. 1848. aasta juunikuul lõpul tõusis Pariisi proletariaat oma peremeeste-kapitalistide ja kodanlik-vabariikliku valitsuse vastu. Kolm päeva võitlesid töölisel kangelaslikult. Nende naised ja lapsed valmistasid tina-kuule, aitasid ehitada barrikaade, tõid võitlejatele sõdurite kuulirahe all toitu. Kodanlus saatis tööliste vastu hästi-

Pariisi tööliste juuni-ülestõus 1848. aastal.

relvastatud väed. Võitlus oli armutu. Töölised olid halvasti organiseeritud, neil ei jätkunud relvi, töölistel puudus talupoegade toetus — ja ülestõus suruti maha. Kodanlus kohtles võidetuid väga toorelt: tuhandeid mehi lasti maha, heideti vanglaisse ja saadeti sunnitööle. Kodanlus võidutses.

Esimeste teadete saamisel Pariisi revolutsioonist ja käärimistest Preisimaal ja Austrias saatis Nikolai I oma

väe Preisi ja Austria piirile. Ta ootas silmapilku, et oma vägedega summutada talle vastumeelne revolutsiooniline liikumine.

Peale Prantsusmaa puhkes revolutsioon paljudes Euroopa riikides. Austria pealinnas Viinis kõrvaldasid ülestõusnud töölised, üliõpilased ja muud linlased aadlike valitsuse. Keiser põgenes Viinist.

Berliinis võitlesid revolutsioonilised töölised 18 tundi barrikaadidel, sundides kuninga järeleandmisele: Preismaal moodustati uus valitsus ja kaotati pärisorjus.

Töölised ja linlased tõusid kuningate, aadlike ja osaliselt kapitalistide vastu ka teistes Euroopa maades.

Revolutsioon haaras osa Austria keisririigist — Ungari, ja Nikolai I saatis Austria keisri palvel oma väed Ungarisse ja summutas revolutsiooni.

Nii võitles revolutsiooniga tsaar Nikolai I — Euroopa sandarm.

Kuid ükski jõud ei suutnud lämmatada 1848. aasta revolutsioonis ülestõusnud noort klassi — proletariaati.

Karl Marx ja Friedrich Engels. Proletariaadi geniaalseiks õpetajaiks ning juhtideks olid Marx ja Engels.

1848. aastal esinesid nad Saksamaal revolutsiooniliste tööliste juhtidena. Marx oli siis 30-, tema sõber Engels 28-aastane. Nad olid esimesteks revolutsionäärideks-kommunistideks, asutasid juba enne revolutsiooni Kommunistide Liidu ja kirjutasid kuulsa „Kommunistliku manifesti“. Selles manifestis kutsusid nad kogu maailma töölisi võitlema oma vaenlaste-kapitalistidega. Sellest ajast peale sai nende üleskutse „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!“ kogu maailma tööliste lipukirjaks.

Pärast revolutsiooni mahasurumist Saksamaal olid Marx ja Engels sunnitud lahkuma Saksamaalt ja nad asusid elama Inglismaale. Neil tuli elada ja töötada raskeis tingimuses. Marxi perekond kannatas suurt puudust.

Engels aitas oma sõpra nii palju kui suutis, jagas temaga muret ja puudust, äpardusi ja rõõme.

Kuid raske elu ei murdnud suuri revolutsionääre. Nad jätkasid väsimatult nende poolt alustatud suurt tööd — töötajate vabastamist kapitalistide surve alt.

Nad kirjutasid hulga raamatuid, millest töölised õppisid tundma, kuidas võidelda kapitalistidega ja kuidas neid võita. Marx ja Engels õpetasid tööliste, et rõhutute ja rõhujate vahel on alati kestnud julm võitlus. Kapitalistliku korra juures on niisugune võitlus kodanluse ja tööliste vahel paratamatu, ja see peab lõppema tööliklassi võiduga. Tööliklass kukutab kodanluse võimu ja kindlustab oma revolutsioonilise võimu — proletariaadi diktatuuri. Võitja proletariaat ehitab uue, kommunistliku ühiskonna, milles pole klasse ega inimeste rõhumist.

Marx ja Engels kutsusid kõigi maade töölisi ühinema ühtsesse võimsasse kommunistlikku parteisse.

Tsaristlik Venemaa enne 1861. aasta reformi.

Tööstuse arenemine. XIX sajandi keskpaigani arenes tööstus pärisorjuslikul Venemaal aeglaselt. Ainult üks kümnendik kogu riigi rahvastikust elas linnades. Vabrikuis ja tehaseis töötas ainult 500 tuhat töolist. Nende hulgas oli palju pärisorje, kes olid mõisnike poolt lastud kruntrendile ja töötasid vabrikuis palgalistena. Vabrikuis alles hakati soetama masinaid ja aurukatlaid. Volga ja Dnepri jõeile ilmusid esimesed aurikud. Oli ehitatud ainult üks suur raudtee — Moskva ja Peterburi vahel.

Vabrikute ja tehaste omanikud ei saanud ehitada palju vabrikuid ja tehaseid, sest oli vähe vabu inimesi, kes oleksid võinud hakata palgatööliseks. Pealegi oli Vene-

maal raske kaupu müüagi, pärisorjad-talupojad ostsid neid vähe.

Rahvastiku suurenemine linnades, vabrikute ja tehaste arvu kasvamine suurendas Venemaal sisekaubandust viljaga. Palju vene vilja vedasid mõisnikud välismaale, eriti tööstuslikule Inglismaale. Nad tahtsid saada rohkem vilja müügi jaoks ja hakkasid pärisorje veelgi tugevamini rõhuma.

Paljudele mõisnikele sai selgeks, et pärisorjus pidurdab mõisamajanduse arenemist, et palgatöölised harivad maad paremini ja et nende ülalpidamine tuleb odavam. Nad hakkasid kõnelema pärisorjuse kaotamise vajadusest.

Krimmi sõda. Et olla Musta mere kaldail täielikuks peremeheks, et türklasi Kaukaasia mailt lõplikult välja tõrjuda ja et mõisnike vilja vabalt läbi väinade Euroopasse välja vedada, alustas Nikolai I 1853. aastal uut sõda tolleks ajaks nõrgenenud Türgimaaga. Kuid Inglismaa ja Prantsusmaa ei tahtnud, et Venemaa tugevneks ja purustaks Türgimaa. Nad sõlmisid omavahel liidu ja kuulutasid Nikolai I-le sõja.

Liitlaste laevastik tuli Musta merre. Nende sõjalaevad evisid aurumasinaid ja tugevat artilleriat, kuna Nikolai I-l oli ainult purjelaevastik. Vaenlane viis Krimmis suure sõjaväe maale ja hakkas piirama Sevastopolit. Vastane oli relvastatud kahurite ja püssidega, mille laskekaugus oli poole suurem vene omadest. Tsaari kindraleil polnud isegi head Krimmi kaarti. Sõjaväe varustamine oli altkäemaksuvõtjate riigivaraste käes. Niisugune oli mahajäänud, pärisorjusliku Venemaa sõjatehnika.

Sevastopoli merekindlusel polnud kindlustusi maa küljelt. Lühikese ajaga ehtasid rahvas ja sõjavägi muldvalle, ja künkaile paigutati patareisid. Nikolai I purjelaevastik ei suutnud vastase laevastikuga võitlusse astuda. Venelased uputasid oma laevad Sevastopoli sadama sisse-

pääsu kohal — vaenlaste laevastik ei saanud nüüd enam sellesse tungida.

Sevastopoli piiramine kestis 11 kuud. Visalt linna kaitstes hukkus Vene sõdureid iga päev sadade viisi. Viimaks langes peamine kindlustus, Malahhovi kungas, mida hüüti Sevastopoli ukseks, pärast ägedat tulistamist prantslaste kätte.

Sevastopoli purustati täielikult. Enam polnud võimalik seal püsida. Garnison jättis kindluse varemed maha. Nikolai-aegse Venemaa lüüasaamine oli täielik. Nikolai I suri ootamatult veel Sevastopoli piiramise ajal. Tsaariks sai Aleksander II.

1856. aastal sõlmiti rahu Pariisis. Venemaale keelati sõjalaevastiku ja kindluste pidamine Mustal merel. Sevastopoli aga jäi Venemaa kätte.

Venemaa lüüasaamine Krimmi sõjas näitas pärisorjuseliku Venemaa äärmist mahajäämist.

Pärast sõda algasid talupoegade rahutused kogu maal, ja tsaar Aleksander II ütles kord aadlike koosolekul: parem vabastada talupojad „ülaltpoolt“ — aadlikel endil, kui oodata, kuni nad üles tõusevad ja ise endid vabastavad „altpoolt“.

A. I. Herzen. Pärisorjuse ja tsaristliku omavoli vastu astus otsustavalt välja kodanlik-demokraatlik revolutsionäär ning kirjanik Aleksander Ivanovitš Herzen.

Nikolai I saatis Herzeni pealinnast välja. Paost tagasi tulnud, sõitis Herzen välismaale. Siin hakkas Herzen ühes oma sõbra Ogareviga juba Aleksander II valitsemise ajal Londonis esimeses vabas vene trükikojas trükkima ajakirja „Kolokol“. Ajakirjas ta kaitses tuliselt talurahva ja rõhutatud rahvaste vabastamise asja. Salaja Venemaale veetava „Kolokoli“ lugemise eest vahistati inimesi ja saadeti Siberisse.

Kapitalismi kasv tsaari-Venemaal.

Pärisorjuse kaotamine Venemaal.

Aleksander II 1861. aasta 19. veebruari manifest. Kartes, et talupojad tõusevad üles ja purustavad ise pärisorjusliku korra „altpoolt“, kuulutas tsaar Aleksander II 1861. aasta 19. veebruaril välja manifesti talupoegade vabastamise kohta. Talupojad vabanesid: neid ei tohtinud enam müüa ega osta, nad lakkasid olemast aadlike omand.

Kuid talupoegadele jäeti vähe maad, vähem kui neil oli enne reformi. Neile anti halba maad, parema maa võtsid mõisnikud endile. Mõisnikud lõikasid ära talupoegadele hädavajalikud kasutusalad, nagu metsad, heinamaad, karjamaad. Maa jaotasid mõisnikud nii, et mõisapõllud lahutasid talupoegade maad karja jootmise kohtadele, metsa ja karjamaale viivaist teedest. Talupojad olid sunnitud paluma mõisnikke, et need annaksid neile võimaluse kasutada tükke mõisamaadest mistahes tingimustel.

Talupoegi pandi oma maa ja vabastamise eest maksma mõisnikule väljaostusummasid, kusjuures maa oli hinnatud kaks kuni kolm korda kallimalt tõelisest väärtusest. Talupojad maksid enam kui neljakümne aasta jooksul mõisnikele oma vabastamise eest üle kahe miljardi rubla väljaosturaha.

Veel rohkem röövitsid tsaar ja mõisnikud talupoegi Krimmis, Ukrainas ja Kaukaasias. Krimmis võtsid nad endile kõik paremad maad Musta mere rannikul. Siin oli tsaari, tsaari perekonna ja õukonna aadli losse ja mõisu, kes jätsid kõik maa endale. Väga vähe maad said talupojad ka Ukrainas. Mõisnikud ei tahtnud neile ära anda viljakat mustmullamaad. Gruusias pidid talupojad peale hiiglasuure väljaostusumma palju aastaid endiselt mõisni-

kele töötama ja neile andma ühe kolmandiku oma viinamarjaistandike ja põldude saagist.

Selline pärisorjuse kaotamine kutsus esile tugevaid rahutusi kogu maa talurahva hulkades. Talupojad nõudsid täit vabadust ja neile tarviliku maa hinnata kätteandmist. Talupoegade rahustamiseks saadeti väeosi, kellega talupoegadel tekkis veriseid kokkupõrkeid sadade tapetute ja haavatutega.

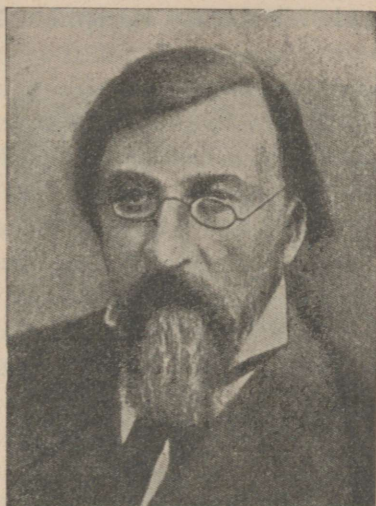
N. G. Tšernõševski.

Talupoegade huve kaitseksid tolle aja parimad haritlased. Üks neist oli suur vene õpetlane ja narodnik-revolutsionäär Nikolai Gavrilovitš Tšernõševski. Ta oli juba lapseeas Saraatovis vaadelnud pärisorjade ja Volga bur-lakkide rasket elu. Reformi ettevalmistamise ajal kirjutas Tšernõševski

hulga artikleid, milles nõudis, et talupoegadele antaks täielik vabadus ja kogu mõisnike maa tasuta.

Pärast 19. veebruari manifesti kutsus Tšernõševski koos teiste narodnikute-revolutsionääridega algatama talupoegade ülestõusu tsaari ja mõisnike vastu. Seks kirjutas Tšernõševski üleskutse „Mõisatalupoegadele“, mille aga tsaari sandarmid kinni püüdsid.

Aleksander II paigutas Tšernõševski Petropavlovski kindlusse ja saatis hiljem sunnitööle. Kindel revolutsionäär ei taganenud oma veendumustest, ja tsaar pidas teda

Nikolai Gavrilovitš Tšernõševski
(1828—1889).

Siberis vanglas ja asumisel terveni 19 aastat. Marx, Engels ja Lenin hindasid Tšernõševskit kõrgelt kui väljapaistvat õpetlast, kindlat ja julget narodnikut-revolutsionääri.

Luuletaja N. A. Nekrassov. Neilsamul aastail kirjutas oma luuletusi andekas vene poeet Nikolai Aleksejevitš Nekrassov. Ta lihtsad värsid kujutavad kirkalt talupoegade kibedat elu tsaristlikul Venemaal. Ta kirjutas sellest,

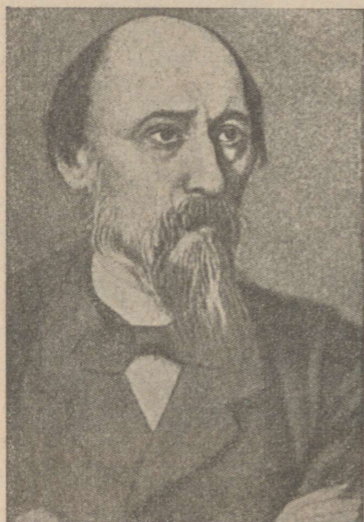
kui julmalt irvitati inimeste üle pärisorjuse ajal ja kui halastamatult kurnasid talupoegi mõisnikud ja kapitalistid pärast reformi. „Pärisorjuse ahelate asemele inimesed on välja mõtelnud palju muid,“ kirjutas Nekrassov.

Nekrassovi värsid olid tollaegsete revolutsionääriride lemmiklauludeks. Neid laulab vene rahvas veel praegugi.

Muutused valitsemises.

Pärisorjuse ajal valitses mõisnik ise oma talupoegi ja mõistis nende üle kohut. Pärast talurahva reformi määrati igasse külla küla-

vanem. Mitu väike- ja suerküla ühendati vallaks, mida valitses vallavanem. Vallavanem ja külavanemad valiti jõukamate talupoegade hulgast. Nad allusid tsaari ametnikele, pigistasid talupoegadelt välja maksud ja aitasid politseil talupoegi rahustada. Valdades valiti vallakohtunikud, kes mõistsid talupoegade üle kohut väikestes asjades. Vallakohtunikud võisid talupoegadele mõista vitsa-

Nikolai Aleksejevitš Nekrassov
(1821—1877).

nuhtlust, rahatrahvi ja aresti. Talupoegade ja kriminaal-kurjategijate kohta säilis ihunuhtlus.

Kubermangudes ja maakondades valiti semstvo nõukogud, kes haldasid koole, haiglaid, sildade parandamist ja teid. Raha kõigeiks selleks võeti talupoegadelt. Valimistest semstvo nõukogudesse võisid talupojadki osa võtta, kuid valimisi toimetati nii, et talupoegi valiti vähe: üks mees kolme tuhande talupidamise kohta. Talupoegade esindajaiks semstvo nõukogudes olid enamikus kulakud. Kõiki asju juhtisid semstvo nõukogudes mõisnikud. Linnades loodi linnaasjade valitsemiseks linnavolikogud, kusjuures valimisõigus volikogusse oli jäetud ainult vabrikantidele, kaupmeestele ja rikkaile majaomanikele.

Muudeti ka sõjateenistuse kord. Sõjaväkke hakati võtma kõiki, kes olid saanud 21-aastaseks. Tegevväes teenistuse aega lühendati 6 aastale. Aga nagu varemgi teenisid talupojad sõjaväes lihtsõduritena, aadlikud aga — ohvitseridena.

Ka pärast reformi jäi võim tsaari ja mõisnike kätte, nende päralt oli hiiglahulk paremaid maid ja nad pidasid talupoegi politsei ning ametnike kõva valve all.

Kuid pärisorjuse kaotamisega tekkis Venemaal rohkem uusi vabrikuid ja tehaseid, hakati kiiremini ehitama raudteid, hakkas laiemalt arenema kaubandus. Pärisorjuslik Venemaa muutus kapitalistlikuks maaks.

Poolakate võitlus iseseisvuse eest. Aleksander II sõjad.

Poola ülestõus 1863. aastal. Juba palju aastaid valmisid poolakad oma aadli juhtimisel Poola vabastamiseks Vene tsaari võimu alt. Varssavis moodustasid

revolutsionäärid „Rahva komitee“, kes ülestõusu ette valmistas.

Poola aadli poolt loodud „Rahva komitee“ alustas 1863. aastal ülestõusu ja kuulutas enda Poola valitsuseks.

Ülestõus haaras Poola, osa Leedut ja osa Valge-Venemaad. Igal pool kogunes ülestõusnute väeosi. Ülestõusnud olid relvastatud püstolite, jahipüsside, odade ja mõõkadega. Vältides otsustavaid lahinguid suurte Vene väeosadega, alustasid nad partisanisõda. Ülestõusnute väesalgad varjasid endid metsades ja ründasid sealt tsaari vägesid. Poolteise aasta jooksul toimus üle tuhande säärase väikese lahingu.

Eriti jõuline oli ülestõus Valge-Venemaal. Siin vikatite ja kirvestega relvastatud talupojad Kastus Kalinovski juhtimisel põletasid mõisu, hävitasid väikesi Vene väeosi, tapsid mõisnikke, tsaari ametnikke ja ohvitseri.

Ülestõusu summutamiseks saatis Aleksander II terve armee. Alles 18 kuu pärast tsaari kindralid suutsid vapralt võitlevad ülestõusnud purustada. Valge-Venemaal ja Leedus juhatas nende mahasurumist julm kindral Muravjev. Ta poos armutult vange. Vapper Kastus Kalinovski sattus samuti vangi ja poodi võllasse.

Pärast ülestõusu summutamist saatis tsaari valitsus kümneid tuhandeid poolakaid Siberisse asumisele.

Ülestõusu ajal tsaar Aleksander II ruttas andma seadust pärisorjuse kaotamise kohta Poolas ja Leedus tingimustel, mis olid talupoegadele kergemad kui teistes Venemaa kubermangudes: talupoegade kohustused tühistati, ja Leedus said talupojad oma senised maatükid kätte odavamini kui muudes kubermangudes, Poolas koguni makсутa. Seda oli tsaaril vaja, et meelitada talupoegi enda poole poola mõisnike vastu.

Kesk-Aasia vallutamine. Samal ajal tsaar Aleksander II alustas otsustavaid vallutusi Kesk-Aasias.

Kindlustudes vallutatud Kazahstanis, võitis tsaari-Venemaa kümne aasta jooksul Kirgiisia. Kirgiisid osutasid Vene vägedele visa vastupanu, kuid nende vastupanu murti.

Liikudes piki Sõr-Darja jõge, hakkasid Vene väeosad ründama uzbekkide linna Taškenti. Uzbekid kaitsesid vihaselt oma maid, kaks korda tuli venelastel vallutada Taškent. Kindlamini juurdusid nad seal alles 1865. aastal.

Kolm aastat pärast Taškenti vallutamist annekteerisid Vene väeosad Buhhaara vana linna Samarkandi, mis oli kunagi olnud Tamerlani pealinnaks. Buhhaara valitseja, nn. emiir, tunnustas enda suhtes Vene tsaari ülemvalitsust ja pidi temale loovutama Buhhaara maade viljakaima osa.

Pärast seda alistati Hiiva khaani valdkonnad. Khaan tunnustas end samuti sõltuvaks Vene tsaarist. Seejärel vallutati Kokandi khaankond.

Turkmeenia sõjakad suguharud võitlesid 12 aasta vältel tsaari vägedega oma iseseisvuse eest. Nad löid tagasi tugevad Vene väeosad oma peakindluse Geok-Tepé juures ja loovutasid selle alles pärast venelaste purustavat rünnakut, mida toetas tugev suurtükivägi. Seejärel tsaari väed vallutasid Ašhabadi linna.

XIX sajandi lõpul vallutati Venemaa poolt mägine Pamiir — „maailma katus“.

Nii vallutas aadlike Venemaa Kesk-Aasia rahvaste maad visades sõdades kolmekümne aasta jooksul.

Vene vägede kannul liikusid Kesk-Aasiasse tsaari ametnikud ja kaupmehed. Nad võtsid elanikelt raskeid makse, võõrandasid nende maid ja varandusi, tüssasid ja petsid neid kaubanduses. Alistatud rahvaid röövida aitasid neid tsaari poolt äraostetud khaanid, vanemad ja mullad (papid).

Sobivail maadel hakati külvama puuvilla ameerika seemnetest. Puuvilla läks vaja Venemaa kasvavate tekstiilvabrikute jaoks. Kõik kasud puuvilla kasvatamisest

läksid kohalike rikaste ja vene vabrikantide kätte, kes rikastusid orjastatud kehvikute — uzbekkide, turkmeenide ja tadžikkide töövaevast.

Kesk-Aasia rahvad olid antud tsaari kindralite, aadlike ja kapitalistide täieliku meelevalla alla. Korduvalt tõusid rõhutatud hulgad üles, kuid ülekaal oli vene aadlike pool, keda pealegi toetas jõukas osa kohalikust rahvast.

Kesk-Aasia muutus tsaari-Venemaa kolooniaks.

Sõda Türgimaaga. Aleksander II valitsemisaja lõpul sõdis Venemaa veel Türgimaaga. Ka sel korral Vene tsaaril ei õnnestunud vallutada väinu Musta mere ja Vahe-mere vahel. Türgiga sõlmitud rahulepingu alusel sai Venemaa suure kaubasadama Mustal merel — Batumi. Hoolimata Venemaa jõudude suurest ülekaalust, võrreldes Türgimaa omadega, maksis see sõda temale Venemaa mahajäänud olude tõttu suuri ohvreid: sadu tuhandeid halvasti relvastatud sõdureid hukkus asjata.

Esimene Internatsionaal ja Pariisi Kommuun.

Esimene Internatsionaal. Marx ja Engels pidasid 1848. aasta Euroopa tööliste revolutsioonilist liikumist ainult proletariaadi vabadusvõitluse alguseks. Nad teadsid, et see võitlus tuleb raske ja et kodanlus hakkab visalt oma võimu kaitsma. Suured proletariaadi juhid arvasid, et tõhusaks võitluseks kodanlusega on proletariaadil vaja organiseerida oma rahvusvaheline partei. Seepärast nad löid esimese rahvusvahelise proletariaadi ühenduse.

Tööliste esindajate kongressil Londonis aastal 1864 asutati Marxi ja Engelsi ettepanekul „Tööliste Rahvusvaheline Ühendus“ — Esimene Internatsionaal. Esimese Internatsionaali juhiks oli Karl Marx. Esimene Internatsionaal ühendas mitmesuguste maade tööliste liikumist.

Marx töötas selleks liikumiseks välja ühise programmi. Umbes kümme aastat juhtis Marx I Internatsionaali ja organiseeris tööliste hulki. Tema ustavaks abiliseks oli Engels.

Marx ja Engels kaitsesid visalt ja kindlalt töötava klassi huve ja pidasid alalist võitlust kõigiga, kes näitasid proletariaadile ebaõigeid ja kahjulikke teid. Marx ja Engels paljastasid väsimatult neid, kes, nimetades endid sotsialistideks, kuid tõeliselt olles kapitalistide pooldajad ja tööliste äraandjad, veensid töölisi, et sotsialismi saab üles ehitada rahulikult teel, ilma kodanluse võimu kukutamisetä. Samuti selgitasid nad väsimatult, missugust tohutut kahju tekitavad need inimesed, kes pidasid endid revolutsionäärideks, kuid olid töölisvalitsuse püstitamise, proletariaadi diktatuuri vastu.

Marx ja Engels rääkisid, et niisugused vaated on kasulikud ainult tööliklassi vaenlasile, kapitalistidele. Need vaated olid kahjulikud seepärast, et nad lepitasiid töölisi kapitalistliku kurnamisega, nõrgestasid proletariaadi jõudu ja kergendasid kapitalistidel toimesaamist töölistega.

Pariisi Kommuun. 1870. aastal algas sõda Preisimaa ja Prantsusmaa vahel. Selles sõjas võitis Preisimaa. Prantsuse väed said lüüa. Prantsuse keiser Napoleon III ja ta sõjavägi sattusid vangi. Pariisis algas tööliste ja väikekodanlike linlasmasside revolutsioon. Kuid võimu juurde asus kodanlus. Preisi väed liikusid Pariisi poole. Siis loodi Pariisis relvastatud kodanike armee — „rahvuskaart“, kelle ridades oli palju töölisi.

Sakslased jõudsid Pariisini ja piirasid ta sisse. Töölis-pataljonid tõusid oma linna kaitseks ja tõotasid surra, aga mitte anda Pariisi vaenlase kätte. Piiratud vaenlase vägede sõõrist, pani Pariisi elanikkond visalt vastu nelja ja poole kuu jooksul. Töölised ja nende perekonnad nälgisid. Kartes tööliste väljaastumisi kodanluse vastu kodan-

lik valitsus pani toime puhtakujulise reetmise: ta leppis salaja rahva teadmata sakslastega kokku Pariisi loovutamise asjus. Töölised aga jäid relvastatuks. Nähes Pariisi tööliste ähvardavat jõudu, ei julgenud Saksa väed linna tulla.

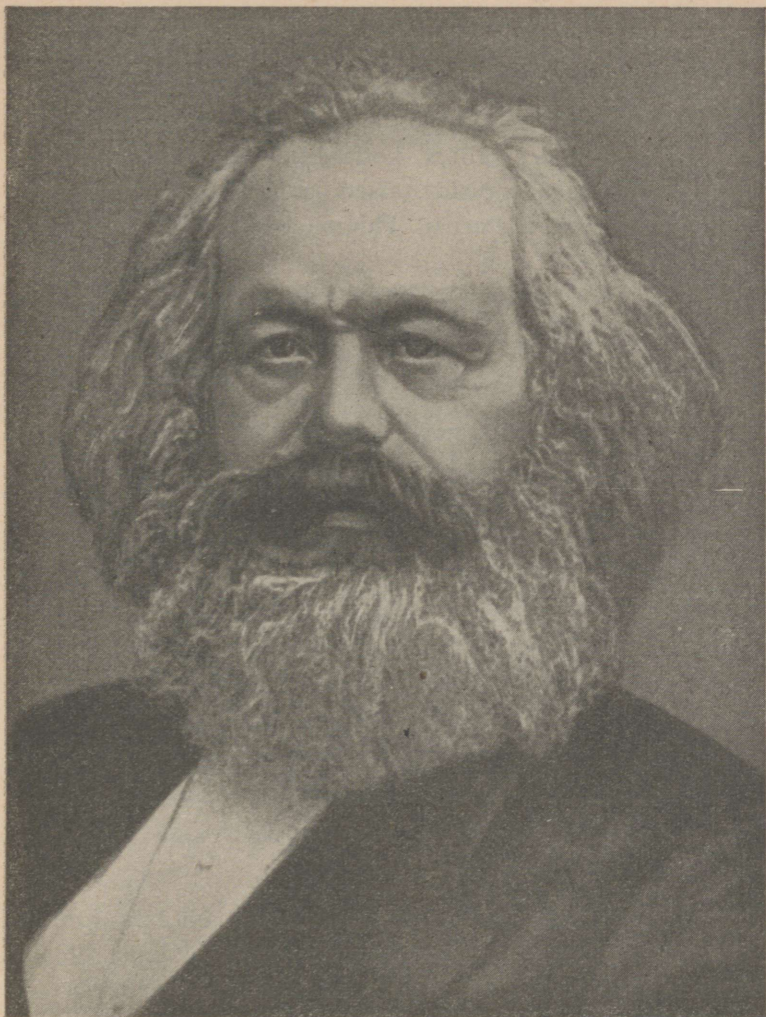
Siis saatis kodanliku valitsuse minister, põlatud äraandja ning rahvavaenlane A. Thiers rühma sõdureid ootamatult töölistelt suurtükke ära võtma. Kuid naistöölised märkasid seda lähenevat rühma ja tõstsid alarmi. Rahvuskaart löi rühmal suurtükid käest ära. Hulk sõdureid läks üle rahva poole ja laskis sealsamas maha kaks oma kindralit. Siis põgenesid Thiers, ministrid, kindralid, kodanlus, hangeldajad, ametnikud ja papid Pariisist Versailles'sse.

1871. a. 18. märtsil läks võim Pariisis tööliklassi kätte. Tööliklass moodustas oma valitsuse — „Pariisi Kommuuni“. Mõned Pariisi Kommuuni liikmeist olid sotsialistid, Marxi ja Engelsi loodud Esimese Internatsionaali liikmed.

Marx ja Engels kutsusid Kommuuni üles ründama Versailles'd, kuhu oli varju läinud Thiers'i kodanlik valitsus. Kuid Kommuun ei julgenud niisugust sammu astuda. Pariisi Kommuuni kõhklemist seletab seik, et sinna kuulus hulk väikekodanlikke kõikuvaid revolutsionääre, kes uskusid kodanluse „headesse kavatsustesse“. Marx arvustas teravalt sellist kõhklemist. Vahepeal asusid Thiers'i väed tiheda rõngana Pariisi piirama.

Kommuun andis põgenenud kodanluse vabrikud tööliste kätte. Kirikud ja kloostrid muudeti rahvaklubideks. Tehti kõik, et parandada töötajate olukorda. Anti korraldus, et töölised koliksid pimedast ja niiskeist keldrikortereist rikaste majadesse.

Kogu maailm jälgis põnevusega Pariisi proletaarlaste suurt võitlust. Aga kommunaarid olid ümber piiratud, nad

Karl Marx.

olid eraldatud muust Prantsusmaast. Neil ei õnnestunud luua tööliste ja talupoegade liitu kodanluse vastu, ei õnnestunud talupoegkonda enda poole võita.

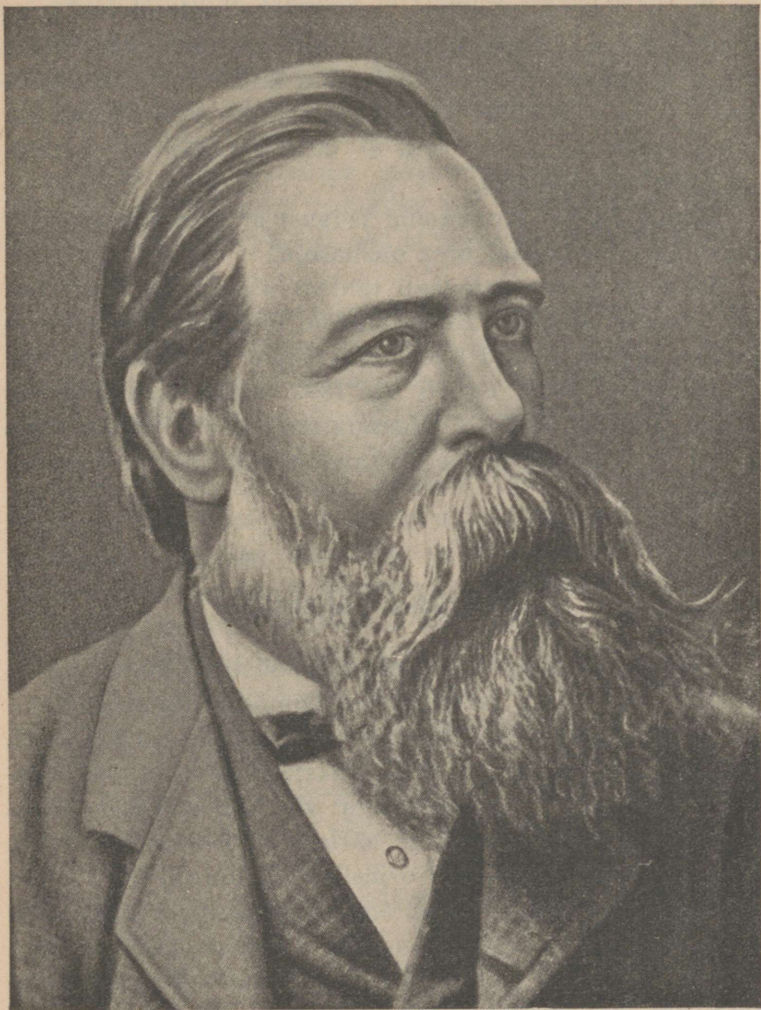
Kangelaslikult võitlesid kommunaarid arvukate ja hästirelvastatud Versailles' kodanliku valitsuse vägedega. Kõrvuti meestega sõdisid naised ja lapsed. 21. mail tungisid Thiers'i väed Pariisi. Thiers'i abistasid Saksa väed.

Kommunaaride võitlus Thiers'i vägedega ühel Pariisi väljakuist.

Kodanlus karistas kommunaare julmalt. Nädala jooksul lasti maha kümneid tuhandeid mehi, naisi ja lapsi. Veelgi enam töölisi heideti vanglaise ja saadeti kaugeile saarile sunnitööle.

Pariisi Kommuun purustati. Ta oli kestnud 71 päeva ja jäi igavesti proletariaadi mälestusse. Igal aastal toovad tööliselised pärgi kommunaaride hauale ühel Pariisi kalmistul, mille müüri ääres lasti maha Kommuuni sangarid.

Friedrich Engels.

Pariisi Kommuun hävis, sest töölistel polnud veel oma marksistlikku revolutsioonilist töölisparteid, kes oleks olnud võimeline töölisi kõhklemata kodanluse vastu võitlusse viima. Ta hävis ka sellepärast, et töölistel puudus talupoegade toetus, et nad ei taibanud tööliste ja talupoegade liidu tähtsust.

Pärast Pariisi Kommuuni langust a. 1876 lõpetas Esimene Internatsionaal oma olemasolu.

Esimese Internatsionaali tähtsus oli tohutu suur. See oli esimene tööliste rahvusvaheline ühendus, mis sai esikujuks Lenini loodud Kommunistlikule Internatsionaalile.

Marx suri 1883., Engels aga 1895. aastal. Nende õpetus juhtis tööliste võitluse kommunismi kasuks õigele teele ja sai V. I. Lenini ja meie kommunistliku partei tegevuse aluseks.

Kapitalism Venemaal.

Tööliste ja talupoegade elu kapitalistliku korra juures. Pärast 1861. aasta reformi elas kümneid miljoneid talupoegi edasi kohutavas viletsuses ja õigusetuses. Maad oli neil vähe. Et ennast toita ja maksta makse, tuli talupoegadel mõisnikelt rentida maad või laenata neilt raha. Mõisnikud panid talupoegi harima mõisamaad taluniku hobuste ja riistadega otse orjuslikel tingimustel.

Mõisnikud imesid nagu ämblikud talupoegadest välja kõik, mis suutsid. XIX sajandi lõpuks oli pool kõigest talupoegadest jäänud kehvikuiks, kel polnud kas üldse hobuseid või oli üksainus vilets setukas. Keskmikud veel kuidagi suutsid oma majapidamisega toime tulla. Kui aga juhtus olema nälja-aasta või viljaikaldus, siis keskmikud vaesusid ja langesid veel suuremasse sõltuvusse mõisnikest ja talunikest-kulakutest, kellele pidid töötama nagu sulased.

Peale mõisnike koorisid ja rõhusid talupoegi kulakud.

Laostatud talupojad siirdusid linnadesse. Linnad kasvavad kiiresti, neis arenes tööstus. XIX sajandi lõpul oli Venemaal juba enam kui kaks miljonit töölisi. Kujunes suuri tööstuskeskusi: Peterburis ja Nižni-Novgorodis (praeguses Gorkis) tekkis masinaehitustehaseid, Tuulas, Uuralis ja Donetsi basseinis — metallurgiatehaseid, Moskva, Vladimiri, Kostroma ja Jaroslavi kubermangus — tekstiiltööstusi.

Neisse kohtadesse läksidki laostatud talupojad. Palju töölisi nõudis ka raudteede ehitamine. XIX sajandi lõpuks oli Venemaal raudteid juba enam kui 30 tuhande kilomeetri ulatuses ja oli alanud raudtee ehitamine läbi Siberi.

Siia Siberi avaraile maa-aladele liikus sadu tuhandeid talupojaperekondi. Siberi looduse karmides tingimustes töötasid nad visalt selle ülikka piirkonna vallutamiseks. Talupojad tungisid inimtühja taigasse. Ammuseid Venemaa valdusi asustasid laostunud talupoegade hulgad.

Parem polnud ka töölise elu. Tehaste ja vabrikute omanikud sundisid töölisi, mitte ainult mehi, vaid ka naisi ja lapsi, töötama 13—14 tundi päevas. Sageli kestis tööpäev 17—18 tundi. Sunniti töötama pühadelgi. Tööpuhkusi ei olnud.

Niisuguse sunnitöö eest maksti krosse, sest näljaste hulk seisis vabrikute ja tehaste väravate taga ja palus anda neile tööd.

Igasuguseil põhjusil määrati töölisele rahakaristusi, mida peeti teenistustasust kinni. Vabrikuruumid olid mustad, niisked ja pimedad, polnud isegi õhuaknaid.

Töölised elasid kitsais ja räpaseis kasarm-majades, kus samadel koikudel magas eri vahetuste töölisi: vaevalt said ühed tõusta, kui nende asemele heitsid juba teised.

Samavõrra õigusetud olid tsaari-Venemaal nii tööline kui talupoeg. Kuid töölised vabrikuis ja tehaseis hakkasid

kiiremini ühinema ja välja astuma oma rõhujate vastu. Neile aga järgnesid hiljem ka talupojad.

Narodnikud. Töölisklassi juhtivat osatähtsust ei taibanud tole aja vene narodnikud-revolutsionäärid. Nad arvasid eksikombel, et kogu jõud peitub talurahvas ja et tsaari ning mõisnike võimu alt vabaneda võib üksnes talurahva ülestõusu teel. Nad ei saanud aru, et talupojad üksi, liitumata töölisklassiga, pole suutelised võitma tsarismi ja mõisnikke.

Varsti pärast 1861. a. talurahva reformi hakkasid need revolutsionäärid paljudes Venemaa linnades võimude eest salaja organiseerima revolutsioonilisi ringe noorsoo, enamasti üliõpilaste hulgas. Ringides arutati tuliselt küsimust, kuidas aidata talurahvast. Viimaks otsustati minna küladesse, „rahva sekka“ (v narod), nagu siis öeldi, ja kutsuda talupoegi ülestõusmisele tsaari ja mõisnike vastu. Seepärast neid revolutsionääre nimetatigi **n a r o d n i k u t e k s**. Kuid talupojad ei järgnenud narodnikutele.

Siis otsustasid narodnikud jätkata võitlust ilma rahvata, omaendi jõududega. Nad kavatsesid alustada tsaari tapmisega ja asutasid salaseltsi, mida nimetati „Narodnaja volja“. Palju jõudu ning aega nad kulutasid selleks, et ette valmistada tsaari tapmist. Alles 1881. aasta 1. märtsil narodnikuil õnnestus pommiheitmisega tappa tsaar Aleksander II.

Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Ühe tapetud tsaari või ministri asemele ilmus teine veelgi julmem. Tsaariks sai Aleksander II poeg Aleksander III, kelle ajal tööliste ja talupoegade elu kujunes veelgi halvemaks. Peaaegu kõik „Narodnaja volja“ revolutsionäärid leiti tsaari sandarmite poolt üles ja vahistati. Aleksander III käsul viis neist poodi üles, teised aga heideti eluajaks kindlusse või saadeti sunnitööle.

Narodnikute äpardus polnud juhuslik. Nende valitud

tee võitlemiseks tsarismi vastu, terrori tee, osutus veaks ja revolutsioonile väga kahjulikuks.

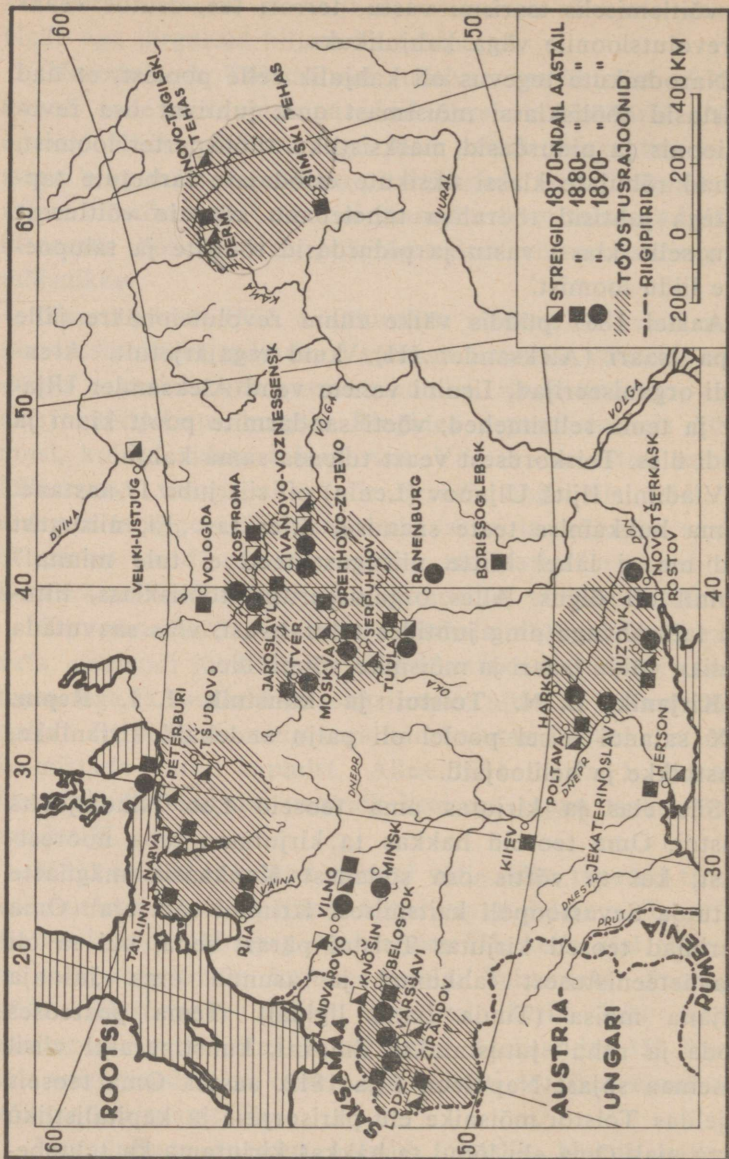
Narodnikute tegevus oli kahjulik selle poolest, et nad takistasid töölisklassi mõistmast oma juhtivat osa revolutsioonis ja pidurdasid marksistliku töölispartei loomist, et nad rõhujate klassi üksikute esindajate tarbetute tapmistega juhtisid töörahva tähelepanu kõrvale võitlusest kogu selle klassi vastu ja pidurdasid tööliste ja talupoegade liidu loomist.

Aastal 1887 püüdis väike rühm revolutsionääre jälle tappa tsaari (Aleksander III), kuid tagajärjetult. Atentaadi organiseerijad, Lenini vanem vend Aleksander Uljanov ja tema seltsimehed, võeti sandarmite poolt kinni ja poodi üles. Teiskordsest veast tulenes sama kahju.

Vladimir Iljitš Uljanov (Lenin) oli siis juba 17-aastane. Venna hukkamise teate saamisel ütles ta: „Ei, niisugust teed me ei lähe! Mitte niisugust teed ei tule minna!“ Leninil oli õigus. Alles organiseeritud töölisklass, liitunud talurahvaga ning juhtides talurahvast, võis saavutada täieliku võidu tsaari ja mõisnike võimu üle.

Kirjanik L. N. Tolstoi ja kunstnik I. J. Repin. XIX sajandi teisel poolel oli palju andekaid kirjanikke, kunstnikke ja heliloojaid.

Siis elas ja kirjutas oma teoseid Leo Nikolajevitš Tolstoi. Oma teoseid hakkas ta kirjutama juba noorestpeast, kui ta võttis osa sõdadest Kaukaasia mägilaste vastu ja Sevastopoli kaitsmisest Krimmi sõja ajal. Oma suurimad teosed kirjutas Tolstoi pärast seda, kui ta oli sõjaväeteenistusest lahkunud ja asunud oma Jasnaja Poljana mõisa (Tuula linna ligidal). Tema peateoses „Sõda ja rahu“ jutustatakse ilmekal, kunstipärasel viisil Venemaa sõjast Napoleon I-ga 1812. aastal. Oma teoseis kirjeldas Tolstoi mõisnike elu pärisorjuse ja kapitalistliku korra ajal. Oma elu lõpul ta hakkas kirjutama ka talupoe-

Streigiliikumine XIX sajandi teisel poolel.

gade väljapääsmatust seisundist pärast 1861. aasta reformi. Tolstoi polnud revolutsiooni pooldaja. Kuid ta nägi talupoegade rasket elu ja piitsutas valusalt tsaari ametnike, mõisnike ja kapitalistide omavoli.

Samal ajal elas ka suur vene kunstnik Ilja Jefimovitš Repin. Ta sündis Ukrainas sõduri perekonnas ja armastas juba lapsepõlves joonistamist. Ta sai kuulsaks kunstnikuks. Repin tundis hästi vene talupoja kibedat elu, sest ta ise oli pärit rahva hulgast. Tema maalid on kuulsad kogu maailmas.

XIX sajandi teisel poolel elasid ja lõid suurimaid heliteoseid suured vene heliloojad Mussorgski, Rimski-Korssakov, Borodin ja Tšaikovski.

Mussorgski kirjutas ooperi „Boris Godunov“ ja Rimski-Korssakov ooperid „Snegurotška“ ja „Sadko“. Oma ooperreis nad kasutasid laialiselt Venemaal elavate rahvaste laule. Kõiki neid suurepäraseid teoseid kuuleme sageli nüüdisajalgi.

Töölisliikumine 70.—90. aastatel.

V. I. Lenin.

Esimesed töölisühingud. Juba tsaar Aleksander II ajal alustasid töölised võitlust kapitalistidega.

Töölised nõudsid ühiselt vabriku või tehase omanikult oma olukorra parandamist ja keeldusid enne tööd alustamast, kui peremees on nende nõudmised täitnud. Seda nimetatakse streigiks.

Et edukamalt võidelda kapitalistidega, hakkasid töölised organiseeruma ühinguisse.

Esimesena tekkis „Lõuna-Venemaa ühing“ 1875. aastal Odessas. Ühing valmistus võitlusele isevalitsusega ja kutsus töölisi ühinema võitluseks revolutsiooni eest. Aga varsti

vangistati sellest osavõtjad. Ühingu juhataja Zaslavski saadeti sunnitööle, kus ta ka suri.

Kolm aastat hiljem asutati Peterburis „Põhja-Vene tööliste ühing“, mille eesotsas seisis tiser Halturin ja lukusepp Obnorski. See ühing hakkas juba töölisstreikidest osa võtma ja neid juhtima. Tsaarivalitsus hävitas ka selle töölisühingu.

Aga töölisliikumine haaras üha uusi rajoone. Töölise elu läks ikka raskemaks, ikka rohkem röövisid teda kapitalistid.

Vabrikant Morozov karistas armutult oma töölisi, rahatrahvidena võttis ta neilt kolmandiku nende teenistusest. Aastal 1885 kaheksa tuhat töölise Morozovi tekstiilvabrikust Orehhovo-Zujevos ei talunud enam seda röövimist ja kuulutasid välja streigi. Vabrikus jäi töö seisma.

See streik oli varem organiseeritud. Seda juhtis eesrindlik tööline Moissejenko, kes oli olnud varem „Põhja-Vene tööliste ühingu“ liikmeks. Üheskoos rühma oma seltsimeeste-kangrutega pani ta kirja nõudmised vabrikandile, ja salajasel nõupidamisel kinnitati need nõudmised tööliste poolt.

Morozov keeldus täitmast tööliste nõudmisi ja tal õnnestus lasta vahistada üht nende juhtidest. Kangrute jõuk vabastas küll jõuga oma vahistatud seltsimehe, kuid Morozov kutsus vabrikusse sõjaväed, kes peksid töölised laiali. Kuussada streikijat vahistati, mitukümmend neist anti kohtu alla.

Niisuguseid streike oli Venemaal paljudes vabrikutes. Järgmisel aastal oli töölisliikumise kasvamisest ja streikidest kohkunud tsaarivalitsus sunnitud avaldama seaduse, mille järgi vabrikandid enam ei tohtinud töölisi nii jultunult koorida.

Töölised said aru, et nad organiseeritud võitlusega paljugi suudavad saavutada.

Marxi ja Engelsi õpetusega hakkasid Venemaa eesrindlikud töölised tutvuma töölisringides ja -ühinguis.

Rühm „Töö vabastus“. Venemaal esines juba siis proletaarlikke revolutsionääre, Marxi õpetuse pooldajaid, kes olid veendunud, et juhtiv osa revolutsioonilises liikumises peab kuuluma proletariaadile.

Üheks niisuguseks revolutsionääriks oli Georgi Valentinovitš Plehhanov, esimene marksismi propageerija Venemaal.

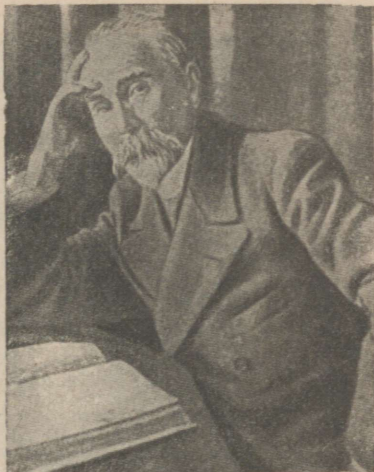
Asunud välismaale, organiseeris Plehhanov 1883. aastal revolutsioonilise marksistliku rühma „Töö vabastus“. Rühm tõlkis Marxi ja Engelsi teoseid vene keelde ja levitas neid Venemaal. Ta osutas ühtlasi, missugust suurt kahju toovad töölisliikumisele narodnikute õpetused ja nende võitlusmeetodid.

Venemaal hakkasid kiiresti arenema ringid, milles tutvuti Marxi teostega. Kuid ka rühm „Töö vabastus“ ja need ringid polnud veel seotud töölisliikumisega.

Seda tegi Lenin, kes organiseeris bolševikkude partei ja viis tööliklassi ning talurahva võitlusse tsaarivalitsuse, mõisnike ja kodanluse vastu.

V. I. Lenin — tööliklassi juht ja bolševismi looja. Vladimir Iljitš Lenin (Uljanov) sündis 1870. a. Simbirski (praeguses Uljanovski) linnas. Koolis ta õppis ülihästi.

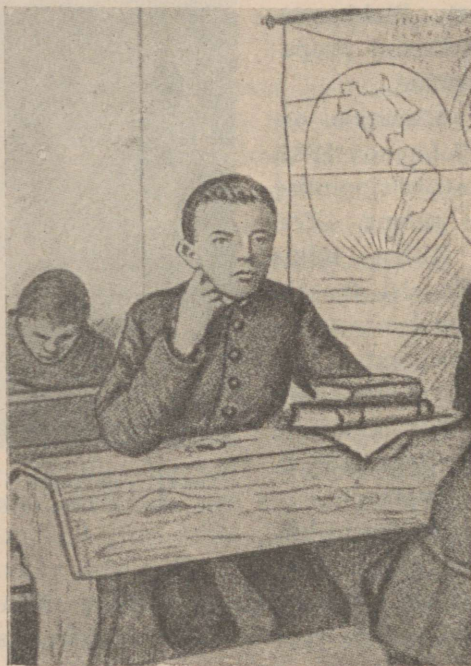
17-aastasena sai Lenin Kaasani ülikooli üliõpilaseks,

Georgi Valentinovitš Plehhanov
(1856—1918).

heideti aga varsti välja osavõtmise pärast üliõpilaste revolutsioonilisest liikumisest. Siis ta hakkas valmistuma eksamite sooritamisele kogu ülikoolikursuse ulatuses. Need eksamid ta sooritaski.

Kaasanis juba astus Lenin marksistlikku ringi, õppis tundma Marxi ja Engelsi töid ja üllatas kõiki oma teadmistega.

Lenin koolis.

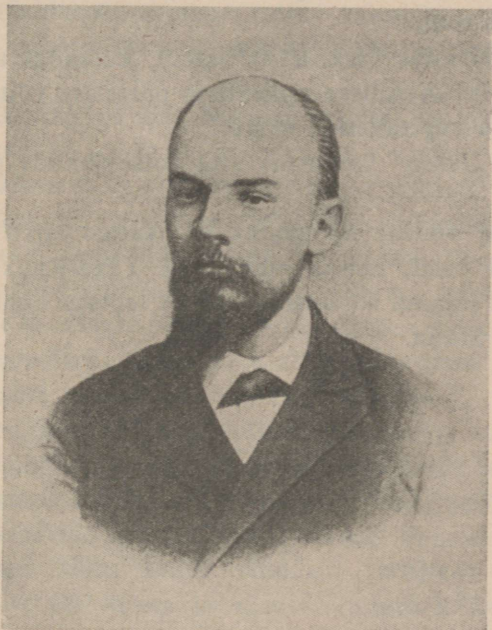
Aastal 1893 Lenin sõitis Peterburisse ja hakkas siin ringides tegelema töölistega.

Lenin ühendas Peterburis kõik töölisringid Töölisklassi Vabastusvõitluse Liiduks ja valmistas sellega ette tõelise

revolutsioonilise töölispartei asutamist. Tema õhutusel loodi niisamasuguseid liite ka teistes linnades.

Lenin võitles armutult narodnikutega ja kõikidega, kes valesti tõlgitsesid Marxi õpetust.

Lenin tungis ka tööliselu pisisjadesse, kirjutas tööliste lehtedele ja raamatuid, kutsudes üles visale võitlusele kapitalistidega.

Vladimir Iljitš Lenin 90-ndail aastail.

Tsaari nuhkidel õnnestus Leninit vahistada. Kaudu peeti teda vanglas ja saadeti siis kolmeks aastaks Siberisse asumisele.

Lenini organiseeritud „Võitlusliidud“ tegid esimese katse ühineda parteiks. Selle eesmärgiga kutsuti 1898. a.

Minski linna kokku Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei (VSDTP) I kongress. Kuid partei loomine sel kongressil ei läinud korda.

Asumiselt tagasi pöördunud, sõitis Lenin välismaale ja hakkas seal välja andma esimest marksistlikku ajalehte. Selle nimeks oli „Iskra“.

Ajalehte „Iskra“ trükiti õhukesel maispaberil, et seda oleks hõlpsam mitmesuguste salajaste võtetega üle piiri Venemaale tuua.

Lenin kirjutas „Iskras“ artikleid, kutsudes töölisi ühinema revolutsioonilisse poliitilisse parteisse võitluseks isevalitsuse ja kapitalistide vastu.

Lenini „Iskra“ valmistas ette bolševikkude partei asutamist.

Tööliste võitlus hoogustus ja haaras varsti Venemaa piiriäärsed osad, nende hulgas ka Taga-Kaukaasia, kus möödunud sajandi 90. aastate lõpust teotses Lenini õpilane seltsimees Stalin.

Esimene kodanlik revolutsioon Venemaal.

Revolutsiooni eelõhtul.

Obuhhovi kaitsmine ja Rostovi streik. XX sajandi algusest peale tugevnes tööliste revolutsiooniline võitlus. Töölised korraldasid streike, tulid välja meeleavaldusiks ja tõusid üles võitluseks kapitalistide ja tsaarivalitsuse vastu.

Tsaariks oli tol ajal Nikolai II. (Ta hakkas valitsema 1894. aastal.)

1901. aasta 1. mail (kogu maailma tööliste püha) hakkasid Peterburis streikima Obuhhovi sõjatehase töölised. Nad esitasid oma nõudmised ülemusele. Pea kaotanud administratsioon ei teadnud, mis teha, ja küsis töolistelt: „Niimoodi te nõuate viimaks mitte üksnes meie, vaid peatselt isegi ministrite vallandamist?“ „Mitte ainult ministrite, vaid ka tsaari enese,“ vastasid neile streikijad.

Tehase juhatus kutsus kohale politsei ja sõjaväe tööliste vaigistamiseks. Aga streikijad püstitasid tehasesse ja selle ümbrusse barrikaadid ja võtsid kohalejõudnud vaigistajad vastu kivide ja rauatükkide rahega. Politsei ja sõdurid avasid tule. Mitu tundi võitlesid töölised sõduritega. Mitu töolist sai surma ja raskesti haavata. Seda töölist võitlust nimetati Obuhhovi kaitsmiseks. Umbes 800 kaitsest osavõtnut vahistati, paljud neist suleti kauaks vanglaisesse või saadeti sunnitööle.

Teade Obuhhovi kangelastest levis kulutulena üle kogu maa. Piiritu Venemaa kõigis nurkades tõusid töölised üles võitlema.

Aastal 1902 puhkes Rostovis Doni ääres suur raudteelaste streik. Nendega liitusid teiste tehaste töölised. Streiki

ja tööliste koosolekuid juhtis Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei komitee. Komitee liikmed astusid koosolekuil avalikult üles, kutsusid töölisi otsustavale ja püsivale võitlusele kuni täieliku võiduni tsaarivõimu üle. Mitu päeva kestsid tööliste miitingud linna taga. Nendele koosolekuile kogunes kuni 30 tuhat töolist Rostovist Doni ääres. Politsei ja kohalikud Rostovi väed ei suutnud streikivatele töölistele midagi teha.

Streigi summutamiseks kutsusid Rostovi võimud kohale kasakaid naaberlinnadest. Alles siis katkes streik.

Rostovi streik näitas, et Vene tööliklass virgus juba avalikuks poliitiliseks võitluseks tsaarivalitsuse vastu.

Talupoegade liikumine. Tööliste järel tõusid üles talupojadki. 1902. aasta kevadel ja suvel haaras talurahva võitlus Ukrainas ja Volga piirkonnas üle 300 suur- ja väikeküla. Talupojad hävitasid mõisahooneid, jagasid näljaste vahel mõisavilja, võtsid ära mõisamaad.

Talupoegade vastu saadeti sõjaväed. Talupoegi tulistati ja peksti vitstega surnuks. Tuhandeid talupoegi vahistati ja heideti vanglaisse. Talurahva-liikumine suruti maha. Talupojad ei mõistnud veel, et mõisnike võitmiseks on kõigepealt vaja hävitada tsaarivõim.

Lenin kutsus oma ajalehes „Iskra“ talupoegi üles võitlema tsaarivõimu vastu üheskoos töölistega. Aga sotsiaaldemokraatide, „Iskra“ pooldajate tööd küldes segas XX sajandi alguses tekkinud sotsialistide-revolutsionääride partei (esserid). Talupoegade kaitsmise ettekäände all kaitses see partei kulakute huve ja püüdis teostada narodnikute ebaõiget programmi.

Lenin pidas visa võitlust sotsialistide-revolutsionääride vastu.

Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei loomine. Lenini „Iskra“ koondas laialipillatud Vene sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid enda ümber. Mida ei läinud korda teha

varem, nimelt luua revolutsioonilist proletaarset parteid, see õnnestus nüüd.

Aastal 1903 tuli välismaal salaja kokku Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei II kongress. Mitmest Vene linnast sõitis kongressile 43 saadikut. Kongressil võeti vastu partei programm, mis oli välja töötatud V. I. Lenini poolt. Selles kõneldi tööliklassi partei peaülesandest: sotsialistliku revolutsiooni organiseerimisest, proletariaadi diktatuuri kehtimapanekust, sotsialismi võidust. Aga et teostada peaülesannet — kõneldi programmis —, peab partei kõigepealt teostama oma lähima ülesande: kukutama Venemaal tsaari isevalitsuse, looma demokraatliku vabariigi, töölise jaoks kehtima panema 8-tunnilise tööpäeva, külas hävitama kõik pärisorjuse jäänused, talupoegadele juurde andma maad.

Nende suurte ülesannete teostamiseks nõudis Lenin, et parteisse võetaks vastu ainult kindlaid töölisasja eest võitlejaid, tööliklassi proovitud sõpru. „Partei,“ ütles Lenin, „peab olema tööliklassi eelväeks ja tema liikmed peavad olema ennastsalgavalt truud revolutsioonile.“ Lenin nõudis, et partei liikmeks võib saada ainult see inimene, kes omaks võtab partei programmi ja oma isikliku tööga võtab osa ühest tema organisatsioonidest. Selle Lenini nõudmise vastu astusid Martov, Trotski ja mõned teised saadikud. Nad soovitasid parteisse vastu võtta kõik soovijad ja kõik need, kes lubavad parteile ükskõik mil viisil kaasa töötada, kuid ei tööta tema organisatsioones ega alistu tema distsipliinile. Niisugune ettepanek nõrgendas parteid kui tööliklassi juhtijat, sest parteisse võis pääseda ebakindlaid, parteile vaenulisi inimesi kodanluse hulgast.

Seejärel Lenini vastased kongressil, eesotsas Martovi ja Trotskiga, soovitasid töölistel võitluseks tsarismiga astuda liitu mitte töötava talurahvaga, vaid kodanlusega. Lenin paljastas Martovi ja Trotski ettepanekute kahju-

likkuse ja tõestas, et töölisklass mingil tingimusel ei või kokku leppida kodanlusega, et see reedab töölised. Töölistel tuleb ühineda mitte kodanlusega, vaid revolutsioonilise talurahvaga ja minna üheskoos võitlusse tsaari ja mõisnike vastu. Lenin ja tema pooldajad seisid selle eest, et pärast tsarismi ja mõisnike kukutamist kohe alustataks võitlust kapitalistidega, võitlust sotsialismi eest.

Kongress valis partei keskkomitee ja ajalehe „Iskra“ toimetuse, kellede kätte ta usaldas partei töö juhtimise. Keskkomiteesse ja „Iskra“ toimetusse valiti Lenini pooldajad, nad said kongressil häälteenamuse, mispärast neid hakatigi kutsuma bolševikkudeks (enamlasteks), ja nende vastaseid, kes jäid kongressil vähemusse, — menševikkudeks (vähemlasteks). Enamik Vene sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone toetas pärast kongressi bolševikke.

Seltsimees Stalinit polnud II kongressil, ta viibis vanglas. 1904. aastal ta põgenes asumiselt Siberist ja hakkas Taga-Kaukaasias töölisi juhtima bolševikkude jälgedes.

Eesrindlikud töölised uskusid kindlasti Leninit ja Stalin. Niisuguseid töölisi oli tol ajal tuhandeid.

1903. aasta suvel toimusid suurtes Ukraina ja Kaukaasia linnades Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei juhtimisel esimesed tööliste üldstreigid. Kõik vabrikud ja tehased jäid seisma. Töölisi kogunes tuhandete kaupa tänavaile ja platsidele. Kõnemehed pidasid kõnesid revolutsioonist. Töölised korraldasid rongkäike — meelevaldusi punaste lippudega — sümbolitega proletaarlaste võitlusest sotsialismi eest. Koondanud linnadesse sõjavägesid, surus tsaarivalitsus need streigid maha.

Aga streigid avaldasid oma mõju: nad kiirendasid ja lähendasid revolutsiooni.

Revolutsioon on alanud.

Sõda Jaapaniga. Tsaar Nikolai II püüdis kõigi vahenditega revolutsiooni summutada. Tsaari lähikondlased soovitasid talle kiiremini alustada juba ammu ettevalmistusel olnud sõda Jaapaniga. Nad arvasid, et sõda hoiab revolutsiooni tagasi. „Parem sõda kui revolutsioon,“ soovitasid Nikolai II-le tema õukondlased.

Kuid sõda alustasid esimestena jaapanlased. 1904. aasta jaanuarikuus ründasid nad ilma mingi sõjakuulutuseta Venemaa poolt Kollase mere kaldale ehitatud Port Arthuri kindlust, kus seisid Vene sõjalaevad, ja lasksid parimad neist miinide abil puruks.

Jaapan tõi sõjaväed oma saartelt merd kaudu Mandžuuriasse. Hästi relvastatud ja õpetatud Jaapani armee hakkas lööma tsaari mahajäänud ja halvasti relvastatud armeed, keda juhtisid andetud kindralid — altkäemaksuvõtjad ning vargad.

Jaapanlased vallutasid Port Arthuri kindluse ja purustasid tsaari-armee Mukdeni juures. Kitsas Tsušima väinas hävitasid jaapanlased tsaari-Venemaa viimased sõjalaevad, mis olid saadetud Läänemerest.

Sõjas lüüasaanud tsaari isevalitsus sõlmis Jaapaniga häbistava rahu. Jaapan võttis Venemaalt poole Sahhalini saarest, Port Arthuri ja kindlustuse Koreas.

Verine pühapäev ja esimene tööliissaadikute Nõukogu. Äpardunud Vene-Jaapani sõda süvendas veelgi rahva viha tsaarivalitsuse vastu. Sõda ei hoidnud revolutsiooni tagasi, vaid kiirendas seda.

1905. aasta jaanuarikuu alguses hakkas Peterburis streikima suur Putilovi tehas (praegune Kirovi tehas).

Varsti algas Peterburis üldine streik. Tehaseis toimus tormilisi miitinguid ning koosolekuid. Töölised otsisid väljapääsu oma viletsast ning õigusetust olukorrast. Nad

hakkasid nõudma kaheksatunnilist tööpäeva, vabadust organiseeruda ühinguiks, trüki- ning sõnavabadust. Töölised nõudsid ka mõisamaa üleandmist talupoegadele ja asutava kogu kokkukutsumist Venemaa riigikorra muutmiseks.

Töölisliikumise vastu võitlemiseks oli tsaarivalitsus mõni kuu enne streiki asutanud „Töölise seltsi“ provokaator papp Gaponiga eesotsas. Kui algas streik, siis Gapon oma seltsi koosolekuil keelitas töölisi korraldama rongkäiku tsaari juurde ja kirjutama temale palvekirja (petitsiooni). Sellesse petitsiooni panid töölised kõik oma nõudmised. Bolševikud keelitasid töölisi, et nad ei kuulaks Gaponi. „Vabadust ja maad ei saavutata palvekirjadega tsaarile,“ ütlesid nad, „see tuleb kätte võidelda relvade abil.“ Kuid Gapon veenis ikkagi töölisi selle palvekirjaga tsaari juurde minema. Gaponil oli varjatud nõu: korraldada verevalamine töölise seas ja nõrgendada niiviisi töölisliikumist.

1905. aasta 9. jaanuari pakasel varahommikul asusid töölise hulgad teele ühes naiste ja lastega Talvepalee juurde. Kogunenud oli ühtekokku üle 140 000 inimese.

Tsaari väed võtsid relvastamata rahva vastu kogupaukudega. Üle tuhande inimese tapeti, raiuti maha mõõkadega või tallati kasakate hobuste alla. Peterburi tänavad olid üle ujutatud töölise verega.

Töölised said sel päeval verise õppetunni. Kõigile sai selgeks, et ei saa usaldada tsaari ja ta käsilasi. Veel sama päeva õhtul hakkasid töölised linnaäärtel ehitama barrikaade. Barrikaadidel lehvisid punased lipud. Töölised tungisid kallale ohvitseridele ja politseinikele ja võtsid neilt relvad ära. Töölise võitlust juhtisid bolševikud.

Vihahoog tsaari verise kuriteo pärast tormas üle kogu maa. Töölised lakkasid töötamast ja ilmusid tänavale

revolutsiooniliste lauludega ja loosungiga „Maha tsaari isevalitsus!“ Revolutsioon haaras varsti kogu maa.

Kogu kevade kestsid massilised streigid ja tööliste väljaastumised.

1905. aasta maikuu algas tekstiiltööstus-linnas I v a - n o v o - V o z n e s s e n s k i s eriti visa streik. Tööliste juhtideks olid bolševikud.

Töölisi kogunes tuhandete kaupa linna taha Talka jõe. Oma võitluse juhtimiseks tsaarivalitsuse ja vabrikantide vastu valisid tööliselised saadikud, kes moodustasid Nõukogu.

See oli esimesi Tööliste Saadikute Nõukogusid Venemaal. Iga päev pidas see Nõukogu istungeid, ümbritsetud tuhandeist töolistest. Tööliskoosolekuil esinesid bolševikud, kes seisid Nõukogu eesotsas. Hoolega kuulas rahvahulk revolutsiooniliste kõnemeeste kõnesid. Tööliste sangarlik võitlus kestis üle kahe kuu. Töölised ja nende perekonnad nälgisid, kuid ei andnud alla. Tsaari kuberneril hakkasid sõjaväed töölisi tulistama. Viimaks tööliste jõud kuivasid kokku. Nõukogu ettepanekul otsustati neljakümne tuhande töölise koosolekul streik lõpetada. Streik karastas töölisi ja valmistas neid ette edaspidisele veelgi visamale võitlusele.

Talurahva-liikumine. 1905. aasta kevadest peale algasid talurahva rahutused. Venemaa keskosas ja Volga piirkonnas talupojad võtsid endi kätte maid ja metsi, vedasid mõisaaitadest vilja ja jagasid seda näljaseile. Nad põletasid mõisu, nõudsid maade jagamist ja mitmel pool võtsidki ära mõisamaad. Kohkunud mõisnikud põgenesid oma mõisadest sõjavägede ja politsei kaitse alla. Tsaarivalitsus saatis talupoegade vastu sõdureid ja kasakaid. Sõjaväed lasksid talupoegi maha, heitsid neid vanglaisse ja peksid neid. Talupojad aga, keda olid toetamas tööliselised linnades, ei lakanud võitlemast. Talurahva-liikumine laienes iga päevaga.

Gruusias lõpetasid talupojad maksude maksmise mõisnikele. Mitmes kohas nad võtsid endi kätte maad, karjamaad ja metsad ega tunnustanud mingeid tsaarivõime. Asjaajamist juhatasid talupojad ise.

Lätis ja Eestis 1905. a. kevadel ja suvel tõusid üles maatöölised. Nad relvastusid ja moodustasid revolutsioo-

Talupojad võtavad mõisa üle.

nilisi talurahvakomiteesid. Neile organisatsioonidele toetudes ajasid nad Läti ja Eesti küladest välja mõisnikud, saksa parunid.

Ka Ukraina ja Valge-Venemaa talupojad tõusid üles võitlema tsaarivalitsuse ja mõisnikega.

Venemaa sotsiaaldemokraatliku töölispartei III kongress. Lenini nõudel kutsuti 1905. aasta aprillis Londoni kokku Venemaa sotsiaaldemokraatliku töölispartei

Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin“ 1905. a. juunis.

III kongress. Tol ajal oli parteis kokku kuni 8500 liiget. Kongressile sõitsid saadikud 20 bolševikkude parteikomiteest. Menševikud loobusid kongressi tööst osa võtmast ega ilmunud kongressile.

Kongressil ütles Lenin, et revolutsiooni võiduks on parteil vaja: luua ja kindlustada tööliste ja talupoegade liitu, ühiste jõududega alustada relvastatud ülestõusu, kukutada tsaar ja luua tööliste ja talupoegade revolutsiooniline valitsus. Talupojad peavad looma oma revolutsioonilised komiteed ja võtma ilma ühegi tasuta enda kätte kõik mõisamaad. Töölised peavad seda talupoegade võitlust juhtima ning toetama.

Edasi ütles Lenin, et pärast tsaari ja mõisnike võimu kukutamist peavad bolševikud töölisi ja kehvemaid talupoegi viima võitlusse kapitalistide ja kulakute vastu, võitlusse sotsialistliku revolutsiooni eest.

III kongress võttis kõik need Lenini ettepanekud vastu.

Saadikud tulid Venemaale tagasi ja hakkasid tohutu energiaga kongressi otsuseid ellu viima.

Samal ajal ühes Leniniga juhtis võitlust revolutsiooni võidu eest ka Stalin, kes töötas Taga-Kaukaasias. Stalin kindlustas siin bolševikkude komiteesid, valmistas ette bolševikkude kongressi, asutas pörandaaluse trükikoja, kirjutas tööliste jaoks lendlehti, õpetas ning koondas revolutsioonilisi töölisi ning talupoegi ja juhtis relvastatud ülestõusu eeltöid. Seltsimees Stalin nägi palju vaeva selleks, et töölisi ja Taga-Kaukaasia ning kogu Venemaa töötavaid rahvaid üheks preks kokku liita.

Relvastatud ülestõusu ettevalmistamine.

Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin“. Revolutsioon kandus ka sõjaväkke. 1905. aasta juunis puhkes madruste ülestõus Mustal merel soomuslaeval „Potjomkin“.

Soomuslaev seisis ankrus Odessa lähedal, kus töölised streikisid. Madrused teadsid Odessa sündmustest, olid väga erutatud ja kippusid lahingusse, appi töölistele, kes kutsusid neid võitlusse.

Kord lõuna ajal keegi madruseist hüüdis:

„Poisid! Peedisupis on ussid!“

Laeva ohvitserid toitsid meremehi roiskunud lihaga, raha aga võtsid endile.

See juhtum ussidega supis kiirendas ülestõusupuhangut. Madruste keskel tõusis nurin. Ilmus laeva komandör ja käskis madruseil laiali minna. Madrused ei kuulanud sõna. Komandör käskis 30 madrust vahistada ja maha lasta. Madruste südamed löid keema vihast ja solvumisest. Madrus Matjušenko üleskutsel nad relvastusid ja tormasid hüüdega „Surm nurjatuile!“ vihatud ohvitseride kallale, tapsid nad ja heitsid üle parda.

„Potjomkinil“ tõusis lehvima punane lipp.

Tsaar saatis sõjalaevad „Potjomkinit“ rahustama. Aga nende laevade madrused keeldusid tulistamast ülestõusnud soomuslaeva. „Potjomkin“ ei võinud aga kaua vastu panna ilma kivisöe ja toidumoonata. Tal polnud ka küllaldaselt vilunud juhte-bolševikke.

Potjomkinlased olid sunnitud minema Rumeeniasse ja andma endid sealsete võimude kätte.

„Potjomkini“ ülestõusu ebaõnnestumisest hoolimata tiivustas see siiski töölisi. Nad nägid, et laevastik ja sõjavägi hakkab üle tulema revolutsiooni poole.

Oktoobrikuu üldstreik. 1905. aasta sügiseks haaras revolutsiooniline liikumine kogu maa. Iga päevaga täienesid streikijate read uute vabrikute ja tehaste töölistega. Tänavail korraldasid töölised koosolekuid ja astusid sageli võitlusse neid laiali ajava politsei ja sõjavägedega.

Oktoobrikuu alguses algas Moskva raudteedel streik, mis varsti haaras kogu maa raudteed. Post ja telegraaf katkestasid töö.

Tööliste järel hakkas võitlusse tõmbuma ka õpetajaid, arste, professoreid ja üliõpilasi. Harkovis ja Jekaterinoslavis (nüüd Dnepropetrovsk) hakkasid töölised barri-

kaade ehitama, ja rüüstanud relvakauplused, astusid sõjavägede ja politseiga tulevahetusse.

Bolševikkude juhtimisel organiseerus paljudes linnades tööliste ametiühinguid. Suurtes tööstuskeskustes asutati Tööliste Saadikute Nõukogusid. Need olid uue tööliste ja talurahva revolutsioonilise võimu algidud. Paljud Tööliste Saadikute Nõukogud valmistasid ülestõusule, muretsedes mitmesugusel teel relvi ja õpetades töölistele sõjaasjandust. Peaaegu kõigis suuris tehaseis ja vabrikuis, kus oli bolševikkude parteiorganisatsioon, loodi löökrühmad. Tsaarivalitsus andis sõjaväele käsu — „padruneid mitte hoida“ ja streikijaid armutult tulistada.

Paljudes linnades sõjaväed tulistasid töölisi, ajades laiali koosolekud. Töölised ei saanud veel alustada relvastatud ülestõusu. Löökrühmi oli väga vähe, ei jätkunud relvi. Aga revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks polnud ka tsaaril jõudu. Tema sõjavägedes toimus tugev käärimine: sõdurid hakkasid ilmselt revolutsioonile kaasa tundma. Selleks aitas kaasa bolševikkude töö sõjaväes, kus nad salaja levitasid oma lendlehti, kutsudes sõdureid liituma revolutsiooniga. Selleks aitas kaasa ka tsaari lüüasaamine Jaapani sõjas.

Hirnutatud revolutsiooni kasvamisest, andis tsaar Nikolai II 17. oktoobril manifesti. Manifestis ta lubas anda rahvale vabaduse ja kokku kutsuda rahvaesindajaist Riigiduuma, et üheskoos tsaariga otsustada kõiki Venemaa riigiasju. 17. oktoobri manifest oli ilmseks pettuseks. Tsaaristlikul valitsusel oli tarvis võita aega, et koguda jõudu ja uputada revolutsioon verre. Vabaduste manifestist hoolimata jätkas politsei koosolekute laialiajamist, tööliste ja nende bolševikkudest juhtide vahistamist ja tapmist. Moskvas tapsid tsaristlikud rüüstajad suurepärase bolševiku, Moskva tööliste juhi Nikolai Ernestovitš Bau-

m a n i. Baumani matusel järgnes tema puusärgile, eesotsas Moskva bolševikkude partei komiteega, sajatuhandeline Moskva tööliste hulk.

1905. aasta novembrikuus saabus Lenin välismaalt Venemaale. Ta juhtis partei tööd ja töötajate võitlust.

Samal ajal valmistas Stalin Taga-Kaukaasias niisama kindlakäeliselt, leninlikult töötajaid võitlusteks tsaari ja ta teenritega. Ta paljastas menševikke, kes olid relvastatud ülestõusu ettevalmistamise vastu. Seltsimees Stalin kõneles Tbilisi linna töölistele: „Mida on tarvis, et tõesti võita? Selleks on tarvis kolme asja, saage hästi aru ja pidage meeles: esiteks vajame — relvastust, teiseks — relvastust ja kolmandaks — veel ja veel kord relvastust.“

1905. aasta detsembrikuus oli relvastatud ülestõusu küsimus arutusel bolševikkude konverentsil. Siin kohtasid Lenin ja Stalin esimest korda isiklikult. Seni nad olid endi vahel ühendust pidanud kirja teel ja seltsimeeste kaudu.

Detsembri relvastatud ülestõus.

Moskva tööliste relvastatud ülestõus. 1905. aasta 7. detsembril algas Moskvast üldstreik, mis varsti muutus relvastatud ülestõusuks. Bolševikkude poolt ettemääratud tunnil jäid seisma vabrikud, tehased ja raudteed, kustus elekter. Ajalehed lakkasid ilmumast. Töölised hakkasid relvastuma, võitlussalgad kasvasid. Politsei ja sõjaväed ajasid tööliste koosolekud laiali ja tulistasid maju, kuhu kogunes võitlus-salku. Bronnaja ja Tverskaja (praegu Gorki) tänaval, raudteejaamade juures ja Goujon'i (praeguse „Sirbi ja Vasara“ nimelise) tehase juures hakkasid töölised ehitama barrikaade. Varsti kattus hulk Moskva tänavaid barrikaadidega vankreist, trammivaguneist, vaatidest, kastidest ja tänav-laternaist. Kõik see kuhjati keset tänavat ja mässiti tele-

graafi- ja trammijuhtmetega ümber. Tsaari ratsavägi ja ratsapolitseid ei pääsnud neist takistusist üle. Paljude barrikaadide juures tulistasid revolvrитеga relvastatud tööliste võitlussalgad sõjaväge. Moskva tänavail käis mitu päeva vahetpidamatu tulevahetus. Moskvale appi ruttas võitlussalku mujaltki. Nii tuli Ivanovo-Voznessenskist julge bolševik M. V. Frunze oma töölistest võitlussalgaga.

Talupojad tõid Moskva töölistele vilja ning kartuleid ja vahel astusid barrikaadidele võitlejate ridadesse. Võitluse keskkohaks sai Presnja (töölisrajoon Moskvast). Võitlussalkade eesotsas seisis bolševikud. Nende juhtimisel Presnja suutis tsaari vägedele vastu panna 10 päeva. See oli proletaarlaste kindluseks, kus võim oli ülestõusnud tööliste käes. Presnja tööliselid kaitsesid oma rajooni sangarlikult. Töölisi aitasid nende naised. Nad sidusid haavatuid ja toitsid neid. Määratu suure vahvusega hiilgas noorsugu. Ta käis luureretkil, aitas ehitada barrikaade ning peidupaiku ja võidelda sõjavägede vastu.

Visalt võitlesid tsaari vägedega ka tööliselid Kaasani raudteel.

Ülestõusnud rahva vastu ei jätkunud Moskvast sõjavägesid. Tsaar saatis Moskva kaks rügementi sõdureid. Alles suurtükkide ja kuulipildujate abiga läks korda ülestõusnuid purustada. Moskvat rüüstas kindral Dubassov. 18. detsembril tuli võitlussalkadel barrikaadid maha jätta ja peita relvad salaladudesse. Moskvast tapeti üle tuhande inimese. Linnas kestsid kahurimürskudest tekitatud tulikahjud mitu päeva. Tänavail vedeles tapetud tööliste, naiste ja laste laipu. Palju revolutsiooni-võitlejaid lasti tsaari vägede poolt maha ja poodi üles.

Nii õiendasid tsaari timukad arveid ülestõusnud Moskvast.

Relvastatud ülestõusu ajal viibis Lenin Peterburis. Bolševikkude Keskkomitee võttis selleks tarvitusele kõik

abinõud, et õhutada Peterburi töölisi ülestõusule. Kuid Trotskiga eesotsas Peterburi Nõukogus istuvad menševikud asusid Moskva relvastatud ülestõusu toetamise vastu. Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid püüdsid nurja ajada tööliste revolutsiooni. Nad toetasid kodanlust, kes revolutsiooni mahasurumise suhtes oli tsaarivalitsusega kokku leppinud. Detsembrikuus Peterburis alanud streik lõppes relvastatud ülestõusuta.

Talupoegade võitlus mõisnikega. Töölisliikumise ja bolševikkude partei üleskutsete mõjul tõusid revolutsiooni kestel talupojad peaaegu kogu Venemaal üles oma rõhujate — mõisnike vastu. Kõik Venemaa kubermangud olid haaratud talurahva-liikumisest. Kolme revolutsioonilise võitlusaasta jooksul pandi talupoegade poolt toime enam kui 7 tuhat revolutsioonilist väljaastumist. Talupojad võtsid mõisnikelt ja kloostreilt maad, raiusid mõisnike ja kloostrite metsi, tungisid igal pool mõisadesse ja põletasid need maha. Ainuüksi Saraatovi kubermangus hävitasid talupojad 1905. a. sügisel ja talvel kuni 300 mõisa. Talupojad ajasid minema politsei ja valla- ning külavanemad ja panid kehtima omaenda valitud võimu. Eesrindlikumad talupojad ühinesid talurahva ühinguisse. Bolševikud abistasid neid selles. Tsaar ja mõisnikud saatsid kohtadele oma karistussalgad ja lämmatasid talupoegade ülestõusud.

Venemaa rõhutud rahvaste relvastatud ülestõusud. Taga-Kaukaasias võitlesid töölised ja talupojad seltsimees Stalini juhtimisel südilt tsaari vägede vastu. Kogu G r u u s i a oli haaratud ülestõusust. Gruusiasse paisati hulk tsaari vägesid. Korduvalt astusid nendega võitlusse Gruusia töölised ja talupojad.

1905. aasta detsembris põles tuleriitadena palju Gruusia linnu ja asulaid, süüdatud tsaari vägede poolt.

U k r a i n a s ilmnesid esimesed relvastatud ülestõusu puhangud juba oktoobrikuu üldstreigi ajal. Kõige suurem

ülelõõs toimus 1905. aasta detsembris Donbassis, nimelt Gorlovkas ja Luganskis (praeguses Vorõilovgradis). Tehaste ja kaevanduste töölisid võitlesid mitu päeva tsaari vägedega. Luganskis juhtis tol korral töölisi lukusepp Kliment Vorõilov.

Soomes moodustasid töölisid oma relvastatud Punakaardi. Punakaart võttis tsaari politseilt relvad ära. Sandarmid, politseinikud ja vene ametnikud jätsid oma teenistuskohad Soomes maha ja põgenesid Venemaale.

Soome rahvas valis oma valitsuse. Tööliste revolutsioonilise liikumise tugevnemisest hirmunud Soome kodanlus asus kokkuleppe teele tsaariga ja reetis töölisid. Töölisliikumine summutati varsti karmilt. Punakaart hävitati, valitsus aeti laiali.

Rõhutud rahvad võitlesid igal pool vihatud tsaarivalitsuse vastu. Nende rahvaste kodanlus aga, nagu venegi rahva oma, võitles käsikäes tsaarivõimuga revolutsiooni vastu.

Töölisid ja talupojad pidid seekord taganema. Tsaar, mõisnikud ja kodanlus osutusid neist tugevamaks. Revolutsiooni ajal kõigi Venemaa rahvaste tööliste ja talupoegade valatud veri lähendas töötajaid omavahel ja ühendas nad tihedaks suureks liiduks uue võitluse jaoks.

1905. aasta revolutsioon kajastus kogu maailmas. See oli proletaarlaste võimsaimaks võitluseks pärast 1871. aasta Pariisi Kommuuni.

Vene revolutsiooni mõjul algas Lääne-Euroopas massiline streigiliikumine. Türgimaal kukutasid töötajad oma sultani, Iraanis — šahhi ja Hiinas — keisri. Hiinas pandi kehtima vabariik.

Revolutsiooni mahasurumine.

Revolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumine. Hoolimata veriseist arveteõiidamisist ülestõusnud rahvaga jätkus revolutsioon. 1906. aastal jätkuvad tööliste streigid, talupoegade, sõdurite ja madruste väljaastumised. Eriti märkimisväärsed olid meremeeste ülestõusud 1906. aasta juuli- ja augustikuus Kroonlinnas ja Suomen-

Vangistatute salku saadeti üksteise järel Siberisse.

linnas. Tuhandeid madruseid tõusis üles, tappis ohvitserid, seadis sisse oma valitsuse kindluste üksikuis osades. Aga madrused olid halvasti organiseeritud, ja tsaari ohvitseridel õnnestus ülestõusu maha suruda. Valitsus vangistas üle 4 tuhande meremehe.

Tsaari minister Stolõpin andis seaduse revolutsionääride armutuks hävitamiseks. Selle seaduse järgi aastail 1906—1909 poodi üle 2000 inimese, saadeti sunnitööle ja asumisele ning suleti vanglaisse mitukümmend tuhat ini-

mest. Tuhandeid revolutsionääre lasti maha ja piinati surnuks ilma kohtuta. Vangistatud revolutsionääre koheldi jõhkralt: neid piinati piinakambreis, torgiti nõelu küünte alla, kõrvetati tulise rauaga, piinati näljaga. Eriti ägedasti ründas Stolõpin bolševikke. Tuhandeid töölisasjale andunud revolutsionääre hukkus võllas ja sunnitööl.

Palju bolševikkude parteiorganisatsioone hävitati, purustati Tööliste Saadikute Nõukogud, suleti ametiühingud ja kõik talurahva organisatsioonid.

Riigiduuma. Revolutsioonilise liikumise mahasurumise mõttega kutsus Nikolai II 1906. aastal kokku Riigiduuma. Duuma valimise seaduse alusel oli käputäiel mõisnikel ja kapitalistidel õigus saata Duumasse saadikuid rohkem kui kümnetel miljonitel töölistel ja talupoegadel. Naistel puudus valimisõigus. Niisugune oli tsaariaegne konstitutsioon.

Aga sedagi konstitutsiooni tsaar rikkus peagi. Tsaari poolt kokkukutsutud esimene ja teine Riigiduuma saadeti tema poolt laiali, sest need ei olnud tsaarile ega ta ministreile alati kuulekad. Eriti teine Duuma ei meeldinud tsaarile. Sinna oli valitud palju saadikuid talupoegade ja tööliste hulgast. Sotsiaaldemokraate oli tema saadikute seas 65. Töölised ja talupojad paljastasid oma duumakõnedes tsaarivalitsust ja kõiki tema vempe ja rahva petmist. Tsaar käskis Duuma laiali saata.

Tsaari ametnikud koostasid uue seaduse Duuma valimiseks. Tööliste ja talupoegade õigusi oli veelgi enam kärbitud. Valimisõigusist olid ilma jäetud kõik Siberi ja Kesk-Aasia rahvad, Kaukaasia ja Poola rahvaste õigusi oli vähendatud.

Ja kui 1907. aasta sügisel astus kokku kolmas Duuma, siis olid Peterburis Tauria palees, kus toimusid Duuma istungid, esindajate kohad peaaegu täielikult täidetud mõisnike, kaupmeeste, vabrikantide, pappide, kindralite ja tsaari võimukandjatega kullatud mundreis.

Ainult vähestel kohtadel istus tööliste, talupoegade ja Venemaa rõhutatud rahvaste saadikuid.

Riigiduuma ei muutnud vana korda. Endiselt valitsesid Venemaad ja röövisid teda mõisnikud eesotsas tsaariga.

Kolmas Duuma kinnitas tsaari ministri Stolõpini maa-seaduse. Mõisnikele jäeti kõik nende maad. Talupojad pidid leppima selle maaga, mis neil endil oli, aga ainult uutel tingimustel. Varem valdas enamik talupoegi maad ühiselt ja jagas aeg-ajalt need ühismaad endi vahel ära, vastavalt töötajate arvule perekondades. Stolõpini seadus lõpetas maa ühise valdamise. Igal talunikul tuli võtta oma osa isiklikule valdamisele, eralduda kogukonnast ja hakata peremeheks oma maatükil. Niisuguseid kogukonnast eraldunud talupoegi nimetati üksiktalunikeks ehk lahklasiks.

Vaesed talunikud, kellel polnud tööloomi, inventari ega raha maksude maksmiseks, müüsid oma osa ära kulakutele — rikastele talupoegadele. Seda tsaarivalitsus tahtiski. Ta tahtis teha kulakutest väikesi mõisnikke, kes kaitseksid tsaarivalitsust.

Üle miljoni talukehviku jäi hoopis maata ja laostus.

Rahulolematuid talupoegi asundas valitsus Venemaa piirimaadel elavate rahvaste aladele. Kohalikke elanikke aeti väevõimuga oma kodukohtadest minema kõrbedesse ja mägedesse.

Riigi majandus pärast revolutsiooni. Tsaarivalitsust aitasid revolutsiooni allasurumisel ka välismaised kapitalistid. Juba enne revolutsiooni ostsid nad Venemaal maa-alasid, kus leidus maake, naftat ja kivisütt, ning ehtasid oma vabrikuid ja tehaseid. Prantsuse ja inglise pankurid laenasid tsaarivalitsusele palju raha, mida kulutati raudteede ehitamiseks, sõjaväe ja tsaari ametnike ülalpidamiseks. Revolutsioon Venemaal ähvardas välismaa kapitaliste nende kapitalide ja Venemaalt saadavate tohutute tulude kaotsimineku.

Juba enne revolutsiooni hakkasid kapitalistid Venemaal liituma ühinguisse, et kaupade hindu tõsta ja töölistega kiiremini toime tulla. Niisuguseid kapitalistide ühinguid nimetati trustideks ja sündikaatideks. Pärast revolutsiooni suurenes kodanlike trustide ja sündikaatide arv üha enam ja enam.

Pärast mõneaastast tööstuse seisakut Venemaal elustus see uuesti 1910. aastast alates: kasvas kivisöe-, metalli- ja naftatoodang, suurenes suhkruga ja tekstiilkaupade valmistamine. Tugevasti kasvas vilja väljavedu välismaale.

Venemaa majandus tegi tol ajal küll edusamme, kuid Lääne-Euroopaga võrreldes oli ta siiski mahajäänud maa ja jäi sõltuvaks välismaa kapitalistidest. Venemaal polnud veel masinate ja tööstusseadmete tootmist, neid toodi kapitalistide poolt välismailt sisse, polnud ka keemiatööstust. Venemaa ei tundnud mineraalväetiste tootmist. Relvade valmistamises jäi Venemaa samuti maha kõigist teistest kapitalistlikest maadest.

Tuleb välja, et esimese Vene kodanliku revolutsiooni mahasurumise põhjusi oli enam kui tarvis. Peamine neist oli tööliste ja talurahva kindla liidu puudumine. Kui talupojad tundsidki, et tagajärjekas võitlus mõisnikega pole võimalik tööliste abita, siis ei saanud nad aru sellest, et ilma tsarismi kukutamisetä pole võimalik jagu saada mõisnikest. Talupojad uskusid ikka veel „isakese-tsaari“ heasse tahtesse. Sellepärast ei tahtnudki paljud talupojad töölistega ühineda tsarismi kukutamiseks, ja talurahva pojad, riietatud sõdurisineleisse, aitasid tsaaril alla suruda tööliste streike ja ülestõuse. Talupojad uskusid rohkem leplikke sotsialiste-revolutsionääre kui bolševikke-revolutsionääre.

Ka tööliste juures ilmnes puudusi. Töölisklass oli küll revolutsiooni eesrindlikuks jõuks, aga ta polnud veel ühtne ja üksmeelne, sest tema partei, sotsiaaldemokraatia, oli

lõhutud kahte ossa, menševikkudeks ja bolševikkudeks. Esi-
mesed olid kokkuleplased ega tahtnud revolutsiooni lõpuni
viia. Teised, s. o. bolševikud, olid järjekindlad revolutsio-
näärid-leninlased ja kutsusid töölisi üles tsarismi kukuta-
misele. Sellepärast ei toimunudki tööliste väljaastumised
alati üksmeelselt, ja tööliklassil puudus võimalus saada
tõeliseks revolutsiooni juhiks (hegemooniks).

Ka kiiresti sõlmitud rahu Jaapaniga aitas tsaaril revo-
lutsiooni maha suruda. Niikaua kui kestis sõda ja tsaari
väed kannatasid kaotusi, oli tsaar nõrk ja sunnitud töö-
liste survele järele andma. Pärast rahusõlmimist aga olu-
kord muutus, ja tsaar sai võimaluse koguda jõude võitlu-
seks revolutsiooniga.

Uus revolutsiooniline tõus.

**Lenini ärasõit välismaale. Stalin põrandaalusel tööl
Venemaal.** Arvukatele vahistamistele ja hukkamistele vaa-
tamata jätkasid bolševikud revolutsioonilist võitlust. Nad
trükkisid lendlehti, ajalehti, brošüüre. Bolševikud kasu-
tasid Riigiduma valimiskoosolekuid ja Duuma endagi
koosolekuid, et neis avalikult teatavaks teha oma revo-
lutsioonilisi nõudmisi ja rahvamasside viha kehtiva korra
vastu.

Kogu tsaari politsei oli jalul, et püüda tabamatut Leninit.
Partei tungival palvel Vladimir Iljitš sõitis ära, esiteks
Soome ja siis välismaale, Šveitsi. Sealt ta jätkas tööliste
võitluse juhtimist.

Lenini kaasvõitleja ning abiline seltsimees Stalin jäi
Venemaale. Tema keev energia sütitas bolševikke raskele,
visale tööle. 1908. aastal Stalin vahistati uuesti ja saadeti
asumisele ühte Siberi kubermangu. Kuid Stalini raudset

tahet ei suutnud murda vanglad ega asumisele saatmine, ja järgmisel aastal Stalin põgenes Siberist ja tuli tagasi Bakuusse. Möödus aasta. Stalin vahistati uuesti ja saadeti jälle asumisele. Ta põgenes taas. Peagi said tsaari nuhid tema jälile, ja valitsus saatis Stalini elaniketa Narõmi maakonda. Kuid kindel revolutsionäär ei andnud alla. 1912. aasta suvel tuli ta salaja Peterburisse tagasi.

Lenin välismaal ja Stalin Venemaal põranda all jätkasid suurt võitlustööd sotsialismi kasuks, valmis tilktilgalt ära andma oma verd töörahva asja eest.

Bolševikud-sangarid aitasid tööliklassil üle elada revolutsiooni lüüasaamise rasket aega ja uuesti virguda revolutsioonilisele võitlusele.

Tööliste tulistamine Leena jõel. Kaugel Siberi taigas Leena jõel oli inglise kapitalistide kullakaevandusi. Tööliste elu neis kaevandusis erines vaevalt milleski sunnitööliste elust. Aga inglise kapitalistid said neis kaevandusis kasu 7 miljonit kuldrubla aastas.

1912. aasta kevadel jätsid Leena kaevanduste töölised töö seisma.

Inglaste nõudmisel tsaarivalitsus saatis kaevandustesse sõjaväesalga sandarmiohvitseriga eesotsas. See vahistas jalamaid kõik tööliste juhid ja nende hulgas ka asumisele saadetud bolševikud. Töölised nõudsid vahistatute vabastamist. Nad läksid kontorisse. Töölised sammusid kitsal teerajal, mõne mehe kaupa reas. Äkki kostis signalisti sarvepuhumine. Sandarmiohvitseri käsklusel soldatid rivistusid piki teed. Kostis käsklus: tulistada!

Ragisesid paugud. Mitu ja mitu korda tulistasid soldatid töölisi. 250 tapetud ja 270 haavatud töölisi jäi lumme vereloikudesse lamama.

Sõnum tulistamisest Leena jõel levis kulutulena kogu Venemaal. Sadu tuhandeid töölisi lahkus töölt ja läks tänavale, protesteerides uue tapatalgu vastu.

1912. aasta 1. mail streikis Venemaal pool miljonit töölist. Külades haarasid talupojad uuesti kirved, vikatid ja viglad kätte ning hävitasid mõisu. Aastail 1910—1914 toimus enam kui 13 tuhat revolutsioonilist väljaastumist talupoegade poolt.

Vene rahvas hakkas virguma uuele võitlusele ja läks vastu uuele revolutsioonile.

Bolševikud — iseseisev Venemaa sotsiaaldemokraatlik töölispartei. 1912. aastal sõitsid vene bolševikkude komiteede esindajad konverentsiks kokku välismaale, Praha linna Tšehhoslovakkias. Konverents otsustas parteist välja ajada kõik menševikud ja ebakindlad ning kõikujad.

Loodi ühtlane bolševikkude leninlik võitluspartei. Ta juhtis tööliklassi ja talupoegkonda uuele revolutsioonile tsaarivalitsuse kukutamiseks ja tööliste ning talupoegade valitsuse sisseseadmiseks, 8-tunnilise tööpäeva kehtimapanekuks ja kõigi maade tasuta üleandmiseks talupoegade kasutusse.

Bolševikud kindlustasid oma salajasi parteiorganisatsioone Venemaal, ametiühinguid, töölikklubisid ja muid avalikke töölisorganisatsioone, mis olid bolševikkude juhtimisel.

Peterburis hakkasid ilmuma bolševistlikud ajalehed, esiteks „Zvezda“, hiljem „Pravda“. Bolševistlikus „Pravdas“ kirjutati lihtsas ning kõigile töölistele arusaadavas keeles. Ta oli töölistele abiks bolševikkude partei õpetuse omandamisel. Politsei jälitas alalõpmata seda ajalehte, keelas tema müümist ja pani toimetajaid vanglasse. V. I. Lenin kirjutas „Pravda“ jaoks artikleid ja juhtis teda välismaalt. „Pravda“ juures töötasid J. V. Stalin, V. M. Molotov jt.

Sel ajal partei kasvatas hulga tugevaid ning julgeid bolševikke-revolutsionääre. Nende hulka kuulus ka J. M. Sverdlov. Ta alustas revolutsioonilist võitlust 17-aas-

taselt. Palju aastaid ta istus vanglas ja oli asumisel, kust põgenes korduvalt; viimaks pääsis Peterburisse ja alustas heidutamatult võitlust tsarismi vastu. S. M. Kirov alustas oma revolutsioonilist tegevust juba 1905. aastal ega katkestanud seda minutikski. Ainult vangistused ja asumisele saatmised eemaldasid seda leegitsevat revolutsionääri ajuti tööst. M. V. Frunze, G. K. Ordžo-

Barrikaadid Peterburis 1914. a. juulis.

nikidze, V. Kuibõšev, F. E. Dzeržinski — kõik nad olid vaprad võitlejad parteis töölisasja eest. Säästmata oma jõudu, töötasid parteis M. I. Kalinin, K. J. Vorošilov, L. M. Kaganovitš, E. D. Stassova, N. K. Krupskaja ja paljud teised. See oli partei raudne kaardivägi, Lenini ja Stalini väsimatud ning kindlad õpilased ja kaasvõitlejad.

Lenin sõitis Pariisist, kus ta elas, Austriasse, Vene piirile lähemale, et paremini juhtida bolševikkude tööd Venemaal.

Sel ajal puhkes Venemaal streike üksteise järel. Bakuus, kus Stalin oli loonud tugeva bolševikkude organisatsiooni, naftatööstuse töölised kuulutasid välja üldstreigi. Ligemale kuu võitlesid töölised, kuid vabrikomanike jõud oli suurem.

1914. aasta suvel Peterburi töölised katkestasid uuesti töö vabrikuis ja tehaseis. Nad tulid tänavale punaste lip-pudega. Sõjaväe ja politsei pealetungile hakkasid töölised vastu barrikaadidel.

Revolutsiooni tõusu aga takistas samal ajal puhkenud Maailmasõda. Selles sõjas otsis tsaarivalitsus uuesti pääsu revolutsiooni eest.

Teine kodanlik revolutsioon Venemaal.

Imperialistlik Maailmasõda.

Venemaa lüüasaamine sõjas. 1914. aasta suvel algas Maailmasõda. Juba ammu valmistati seda sõda ette. Suured kapitalistlikud riigid võistlesid omavahel. XX sajandi alguseks polnud maakeral lapikest maad, mis poleks olnud vallutatud mingi riigi poolt. Eri maade kapitalistid püüdsid üksteise käest ära võtta rikkaid, rohkearvulise rahvastikuga maid. Saksamaa püüdis Inglismaalt ära võtta mõnda tema Aafrika asumaad, Venemaalt — Ukrainat, Poolat ja Baltimaad; Venemaa katsus Türgimaalt endale saada Konstantinoopolit, Inglismaa — Mesopotaamiat ja Palestiinat; Prantsusmaa püüdis Saksamaalt ära kiskuda Elsass-Lotringit. Selle röövsõja ettevalmistamisel jagunesid kapitalistid kahte leeri. Ühes leeris olid Inglismaa, Prantsusmaa ja neist sõltuv Venemaa. Nende liitu nimetati Entente'iks (loe: antant). Teise leeris moodustasid Saksamaa, Austria-Ungari, Türgimaa ja Bulgaaria. Entente'i toetasid peaaegu kõik Euroopa riigid. Nendega olid liidus Jaapan ja Põhja-Ameerika Ühendriigid.

Selleks röövsõjaks valmistus sõdivate maade kodanlus salaja, rahva teadmata. Kui sõda algas, pettis kõigi sõdivate maade kodanlus rahvast sellega, et kuulutas selle sõja oma kodumaa kaitse ja vaenlasest vabastamise sõjaks. Venemaa kodanlusel aitasid rahvast petta ka väikekodanlikud lepitusparteid — menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid. Samuti ässitasid sõdivate maade töölisi ja talupoegi üksteise vastu ka reetjad — II Internatsionaali sotsiaaldemokraadid.

Maailmasõda kestis 4 aastat ja maksis inimkonnale umbes 30 miljonit inimelu. Kõige suuremad olid kaotused tsaari-Venemaa armees.

Sel ajal kui sakslased külvasid Vene´ armee üle mürskude rahega, jätsid tsaari ministrid ja kindralid tema küllaldase relvastuse ja laskemoonata.

Kümneid tuhandeid vene sõdureid hukkus iga päev saksa kahurite ja kuulipildujate tule all ning haiguste kätte. Tsaari kindralid aga, olles tsaar Nikolai II ja Entente'i

Vene sõdur läkitab traattõkete keskelt sajatusi tsaarivalitsusele.

kuulekad käsutäitjad, kihutasid sõdureid ikka uutele ja uutele pealetungidele. Kaotusi kindralid ei arvestanud, nende jaoks olid sõdurid ainult kahuriliha. Juba esimestel kuudel tsaari andetud kindralid hukutasid Saksamaa võitlusväljadel tervelt 200-tuhandelise armee. Venemaal käis ikka uute ja uute sõdurite värbamine. Alguses võeti sõduriks ainult noori, siis aga mindi edasi ka kõrgema vanuseni, neljakümneaastasteni. Kogusummas mobiliseeriti Venemaal kuni 19 miljonit meest. Aga sõdurite hiiglavägi ei päästnud Venemaad lüüasaamisest. Sellele kaotusele aitasid kaasa Vene ministrid ja kindralid ise. Üheskoos Vene

tsaarinnaga reetsid nad sakslastele sõjasaladusi. Verest tühjaks jooksev, gaasirünnakute all hukkuv, kaitsekraavides külmav, oma kindralitest mahamüüdnud tsaariarmee oli sunnitud taganema. 1916. aastaks vallutasid sakslased Poola, Leedu ja osa Lätist. Aga sõja lõppu polnud näha.

Sõda laostas tugevasti Vene majandust. Ei jätkunud metalli, kivisütt, naftat. Tehased jäid seisma. Raudteed ei jõudnud isegi sõjavägesid vedada. Sõjaväel ja rahval polnud riideid ega jalatseid. Rahvas ja sõdurid rindel nälgisid. Vähenesid viljakülvid: ei olnud ühtki maa harijat. Talurahvalt võeti sõjaväe jaoks hulk hobuseid ja sarvloomi. Pikaleveniv sõda laskus uskumatu koormana tööliste ja talupoegade õlgadele.

Bolševikud sõja-aastail. Bolševikkude partei astus välja maailma tapatalgu vastu. Lenin ja partei kutsusid töölisi ja talupoegi üles pöörama relvi omaenda rõhujate vastu ning paljastasid menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride ja nende isandate — kapitalistide alatust. Juba sõja esimesil päevil purustati ja suleti töölisorganisatsioonid. Bolševikkude ajaleht „Pravda“ oli ära keelatud juba enne sõja kuulutamist. Neljanda Riigiduumi saadikuist bolševikud saadeti Siberisse asumisele selle eest, et nad kutsusid võitlusele sõja vastu, et nad töölisi üles kutsusid revolutsioonile.

Raske oli bolševikkude võitlus sõja-aastail. Leninit lahutasid Venemaast piirid ja rinded. Paljud bolševikku-dest istusid vanglasis.

Aga bolševikkude töö ei katkenud.

Revolutsiooniline liikumine sõja-aastail. Venemaal algasid bolševikkude juhtimisel massilised streigid.

1915. aastal oli Venemaal juba 928 streiki, 1917. aasta jaanuari- ja veebruarikuus aga juba — 1330 streiki. Töölised jätkasid võitlust loosungi all:

„Maha sõda! Maha tsaari isevalitsus!“

Petrogradi (nii nimetati Peterburi aastail 1914—1924) töölised võitlesid esimestes ridades. 1916. aasta oktoobrikuus organiseerisid nad sõja ja tsaari isevalitsuse vastu hiiglasuure poliitilise streigi. Nad võitsid endi poole isegi rügemendi sõdureid.

Töölisi toetasid ka talupojad, nad tõusid külades üles võitluseks sõja, mõisnike ja Stolõpini maaseaduse vastu.

Kõige eesrindlikumad talupojad aga olid sõjaväes. Seal kasvas rahulolematuse, ja varsti tekkisid partei poolt sõjaväkke tööle saadetud bolševikkude mõjutusel ka sõdurite sõjavastased väljaastumised.

Tsaari sõdurid hakkasid rindel vennastuma Saksa ja Austria sõduritega. Niisamasugune vennastumine toimus ka teistel sõdivate riikide rinnetel. Sõdurid nõudsid verise tapatalgu lõpetamist.

Sõja ajal hakkasid ka rõhutud rahvad tõusma revolutsiooniliseks võitluseks tsaarivalitsuse vastu. Rasked maksukoormad, loomade võtmised ja vägivald töötava rahva kallal kutsusid esile suure rahulolematuse. Rahulolematuse kasvas veelgi, kui rahvast hakati võtma rindetaguseile töödele.

1916. aastal tõusid üles kazahhid, kirgiisid, uzbekid, tadžikid ja turkmeenid. Nad ründasid linnu, astusid võitlusse tsaari vägedega ja politseiga ning tapsid oma vallavanemaid, kes olid tsaarivõimude käsilasteks.

Kazahhid asutasid oma relvastatud väeosad. Ülestõusu juhiks oli kazahhi rahva julge kangelane *A m a n g e l d õ I m á n o v*.

Ülestõusnud uzbekid lõhkusid raudteid, et tõkestada sõjavägede kohalesaatmist, põletasid jaamahooneid ja lõikasid läbi telegraafitraate.

Kirgiisias soetasid ülestõusnud endile relvi, võttes ära sõjatranspordi. Mägedes nad ehtasid sepikodasid ja püssirohutööstusi.

Tsaarivõimud saatsid ülestõusnute vastu sõjavägesid suurtükkide, kuulipildujate ja soomusautodega. Veres ja põlemasüüdatud kišlakkide ja auulide suitsus nad lämmatasid need ülestõusud.

Kõrvalekaldumatult kasvas aga tööliste, talupoegade, sõdurite ja rõhutud rahvaste ühine võitlus sõja ja tsaarivalitsuse vastu.

Tsarismi kukutamine 1917. aasta veebruarikuus.

Ülestõus Petrogradis. Tsaar Nikolai II ja tema ministrid ei teadnud, kuidas hakkama saada kaotusega sõjaväljal ja läheneva revolutsiooniga. Nad rabelesid, teadmata, mida ette võtta. Isegi kodanlik partei, „kadettide partei“ ja selle juht Miljukov, lakkas tsaari toetamast kaotuste tõttu sõjaväljal, kuid ta kartis ka revolutsiooni. Kodanlus otsustas võimult kõrvaldada Nikolai II ja tema asemele tsaariks panna tema vend Mihhail, summutada alanud revolutsiooniline liikumine ja jätkata sõda.

Tsaari lähedased inimesed soovitasid Nikolai II-le lõpetada sõda, sõlmida sakslastega eraldi liitlastest rahu (separaatrahu) ja siis revolutsioon maha suruda.

Tsaari ja kodanluse kavatsused ei teostunud. Neile jõudis ette tööliste ja sõdurite ülestõus, mis algas 1917. a. veebruarikuus.

1917. aasta alguses Petrogradi nälginud ja sõjast piinatud töölised hakkasid streikima. Bolševikud juhtisid tööliste võitlust. Nad tungisid ka sõdurite kasarmutesse, kutsudes sõjaväge üles toetama töölisi võitluses tsaari vastu. Mees- ja naistöölised ilmusid tänavale ja nõudsid: „Maha sõda! Maha tsaarivalitsus! Leiba! Rahu!“

Peagi hakkasid töölised aru saama, et ainuüksi strei-

giga tsaarivalitsusest jagu ei saa, on tarvis relvastatud ülestõusu — ja nad tõusidki üles.

Tsaari ministrid andsid käsu töölisi tulistada ilma iga-suguse armuta. Politseinikud paigutasid kesklinna majade katuseile ja pööninguile kuulipildujaid ja tulistasid sealt meeleavaldajaid.

Petrogradi tööliste sangarlik võitlus tõmbas ka sõdurid revolutsiooni poolele.

27. veebruaril sõjaväed Petrogradis keeldusid töölisi tulistamast ja hakkasid üle minema rahva poole.

Ülestõusnud töölisel ja sõdurid vahistasid tsaari ministrid ja heitsid nad vanglasse. Vanglaist vabastati vangistatud revolutsionäärid. Rahvahulga põletasid maha politsei ja kohtute hooned. Töölisnoored ja töölisnaised võtsid ülestõusust osa ühes vendade ja meestega.

Tsaar Nikolai II, kes oli siis väljaspool Petrogradi, saatis sõjaväljalt vägesid ülestõusnud rahva vastu. Kuid revolutsioonilised töölisel ja sõdurid sõitsid neile vastu, seletasid neile, mille eest nad võitlevad, ja veensid sõjavägesid tsaari ja kindralite käske täitmata jätma. Sõdurid võtsidki töölisi kuulda. Revolutsioon võidutses tsaarivõimu üle.

Kui sõnum revolutsiooni võidust Petrogradis jõudis teistesse linnadesse ja sõjaväljale, kukutasid töölisel ja sõdurid tsaarivõimu ka koha peal.

1905. aasta esimese revolutsiooni eeskujul asutati igal pool Nõukogusid, kuid need olid juba mitte ainult Tööliste Saadikute Nõukogud, vaid Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogud. Selles ilmnes vahe 1917. aasta revolutsiooni ja 1905. aasta revolutsiooni vahel. Soldatite saadikud Nõukogudes olid ju õieti talupoegade saadikud, kes sõja puhul olid rietatud sõdurimundrisse. Tähendab, Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogud olid tõeliselt tööliste ja talupoegade saadikute Nõukogud. See tähendab, et juba oli asutatud tööliste ja talupoegade

liit tsaarivõimu vastu. Töölise ja Talupoegade Saadikute Nõukogud aga kujunesid selle liidu organiteks.

Ilma selle liiduta rahvas poleks saanud kukutada tsaari, ja revolutsioon poleks pääsnud võidule.

Revolutsioonilised töölised ja sõdurid tervitavad 3. aprillil 1917. a. Petrogradi jõudnud proletariaadi juhti V. I. Leninit.

Kaks võimu. Kodanlus oskas ära kasutada väikekodanlikke poliitikuid, vähemlasi ja sotsialiste-revolutsionääre, kelle käes oli Nõukogudes enamus, ja nende abil haaras võimu riigis enda kätte. Revolutsiooni äraandjad, vähemlased ja sotsialistid-revolutsionäärid, andsid kodanlusele võimaluse luua oma kodanlik *A j u t i n e V a l i t s u s*.

Kuid Ajutise Valitsuse kõrval keetsid edasi ka Nõukogud. Riigis kujunes kaks võimu.

Kodanlus ja Nõukogudes istuvad menševikud ja sotsialistid-revolutsionärid taotlesid sõja jätkamist Saksamaaga kuni võiduka lõpuni. Maa oli endiselt mõisnike kätes. Kapitalistid jätkasid tööliste riisumist. Venemaa rahvaste rõhumine jäi püsima.

Lenin oma välismaalt saadetud kirjades ja bolševikud, asumiselt tagasitulnud seltsimees Staliniga eesotsas, paljastasid rahva ees Ajutist Valitsust ja tegid avalikuks menševikkude ja sotsialistide-revolutsionäärade pettemängu.

1917. aasta 3. aprillil jõudis Lenin suure vaevaga välismaalt Venemaale. Leninit vastu võtma kogunes kogu revolutsiooniline Petrograd: töölisel, madrused ja sõdurid. Lenini tervitamistel polnud lõppu. Lenin astus soomusautole, hakkas rahvale kõnelema ja heitis vaikseks jäänud rahva hulka tulise üleskutse: „Elagu ülemaailmne sotsialistlik revolutsioon!“ See oli üleskutse võitlusele kodanliku Ajutise Valitsuse vastu tööliklassi võimu püstitamise, sotsialismi eest.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Venemaal.

Bolševikud valmistavad ette sotsialistlikku revolutsiooni.

Massid järgnevad bolševikkudele. Pärast Lenini päralejõudmist partei kutsus kokku bolševikkude konverentsi. Igast Venemaa nurgast sõitsid Petrogradi saadikud, kes olid 80 000 parteiliikme esindajad. Konverentsile saabusid Molotov, Vorošilov, Sverdlov, Kuibõšev, Dzeržinski ja paljud teised. Lenin ja Stalin juhtisid konverentsi tööd. Nad vihjasid sellele, et töölisklass on täitnud vaid esimese ülesande — hävitanud tsaari isevalitsuse Venemaal. Nad ütlesid, et on tarvis lahendada veel teine ülesanne — teostada sotsialistlik revolutsioon, et parteil seisab ees veel raske ja tõsine võitlus, sest kodanlus, kes asus valitsema maad, ei lahku ägeda vastupanuta võimu juurest.

Nad kutsusid parteid üles võitma enda poole enamust Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogudes, ühtlasi ka Talupoegade Saadikute Nõukogudes ja välja tõrjuma neist menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre.

Lenin ja Stalin kutsusid bolševikke organiseerima masse võitluseks sotsialistliku revolutsiooni eest. Sotsialistliku revolutsiooni võiduks, ütlesid nad, peab töölisklass tihedas liidus kõige vaesema talupojaklassiga kukutama kodanluse võimu. On tarvis taltsutada kodanlust, ära kiskuda mõisnike käest maa ja anda see talupoegadele kasutamiseks, anda vabadus Venemaa rõhutatud rahvastele, lõpetada viivitamata sõda.

Lenini ja Stalini ettepanekud võeti konverentsi poolt vastu. Bolševikud arendasid hiiglatööd töölise, sõdurite ja madruste masside hulgas. Samuti alustasid bolševikud

tööd talupoegade keskel. Nad selgitasid konverentsi otsuseid ja kutsusid rahvast võitlusse Ajutise Valitsusega, et sisse seada Nõukogude võim, lõpetada sõda ja kogu maa kohe üle anda talupoegadele.

Petrogradis algasid tööliste ja sõdurite meeleavaldused. Aprillis korraldati tööliste ja sõdurite meeleavaldus.

Talupojad nõuavad maad. Nende kodukohast päritolev madrus teeb kihutustööd mõisnike maade kiireks ja organiseeritud ülevõtmiseks.

Meeleavaldajad kandsid plakateid ja lippe bolševistlike loosungitega:

Maha sõda!

Maha ministrid-kapitalistid!

Kogu võim Nõukogudele!

Ajutine Valitsus koos menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääridega oli sunnitud vallandama rahva poolt

kõige enam vihatud ministrid-kapitalistid Gutškovi ja Miljukovi ning võtma oma koosseisu mõned menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid.

Kuid valitsuse poliitika jäi endiseks. Sõda kestis, maa oli endiselt mõisnike valduses, rõhutud rahvad jäid õigusetuiks, töölisi ähvardati lokautidega (ettevõtete sulgemisega).

Masside revolutsiooniline meeoleu kasvas. Nad jäid üha enam kuulatama bolševikkude häält. Bolševikkude partei tugevnes.

Juuni alguses 1917. aastal toimus Petrogradis I Ülevenemaaline Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogude Kongress.

Sel kongressil menševikkudel ja sotsialistidel-revolutsionääridel oli esialgu veel enamus. Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid saavutasid Nõukogude kongressi heakskiidu kodanlikule valitsusele ja pealetungile rindel.

Samal ajal algas rünnak rindel. See lõppes Vene armee purustamisega. Sõdurid ei tahtnud minna lahingusse, keeldusid võitlemast kodanluse huvide eest, nõudsid kogu võimu üleandmist Nõukogudele. Asjata mõjutas Ajutise Valitsuse sõjaminister, sotsialist-revolutsionäär Kerenski sõdureid oma verd valama neile võõra asja eest. „Sõda vajavad buržuid,“ vastasid sõdurid, „võidelgu nad siis ka ise.“ Ajutine Valitsus käskis maha lasta lahinguisse minekust keelduvad sõdurid.

Sõdurid veendusid üha enam, et menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid reedavad nende huve, ja hakkasid üle minema bolševikkude poole. Venemaa tähtsamates linnades algasid uuesti tööliste ja sõdurite meeleavaldused.

Juuli-meeleavaldus ja kindral Kornilovi mäss. Saabus 1917. aasta suvi. Ajutine Valitsus ei rahuldanud endiselt ühtegi tööliste, sõdurite, talupoegade ja Venemaa rõhutud rahvaste nõudmist.

Kuid laostumine tööstuses ja raudteedel suurenes. Tehased ja vabrikud jäid seisma, polnud toormaterjale ega kütet. Ei jätkunud leiba, liha. Lähenes nälg.

Tööliste võitlus kapitalistidega ja nende valitsusega teravnes. Streigid kestsid pidevalt. Töölised organiseerisid oma relvastatud üksused — PunaKaardi. Külades algasid talupoegade ülestõusud.

1917. a. 3. juuli meeleavaldajate tulistamine Petrogradis.

Sõdurid lahkusid tuhandete kaupa rindelt. Rõhutud rahvad, kes ei saavutanud vabastamist Ajutiselt Valitsuselt, esinesid oma õigustatud nõudmistega.

3. juulil 1917. aastal Petrogradi tööliste, sõdurite ja madruste massid astusid välja meeleavalduses bolševistlike loosungite all. Kodanlus, leppinud kokku menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääridega, kutsus frondilt välja-valitud junkrute ja kulaklike sõjaväeüksuste osad, tulistas neid meeleavaldajaid ja purustas töölisorganisatsioonid.

Junkrud ja ohvitserid ründasid ajalehe „Pravda“ toimetust. Bolševikke areteeriti ja heideti vanglasse. Bolševikud pidid uuesti kaduma põranda alla. Ajutine Valitsus käskis areteerida Lenini. Lenin hoidis end varjul partei nõudmisel. Ivanovi-nimelise töölise passiga Lenin, rietatud tööliseks, varjas end onnis Petrogadi ümbruses Sestroretski lähedal ning sõitis mõne aja pärast Soome. Asjata ajasid kodanlikud nuhid Leninit taga. Töölised kaitsesid kõigi abinõudega oma armastatud juhti.

Kodanlus märatses tagalas ja rindel. Isegi kõige mahaäänunud töölised hakkasid taipama, milleni viivad menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, kes kaitsesid kodanluse huve. Bolševikkude ridadesse astus ikka uusi ja uusi töölisi. Bolševikkude partei liikmete arv kasvas 200 000-ni.

J u u l i l õ p u l astus Petrogradis kokku bolševikkude partei VI kongress.

Leninit kongressil ei olnud. Ta viibis põranda-all. Stalin juhatas kongressi tööd. Ta kutsus parteid valmistuma relvastatud ülestõusuks.

Kongress seadis üles tähised sotsialistliku revolutsiooni võiduks ja töötas välja võitlusabinõud maa laostumise vastu.

Mööda Venemaad laiali sõitnud saadikud hakkasid töölisi ja maakehvikuid ette valmistama ülestõusuks Ajutise Valitsuse vastu, tema võimu kukutamiseks ja Nõukogude võimu — tööliste ja talupoegade võimu — kehtimapanekuks.

Siis organiseerisid kodanlus ja mõisnikud salanõu revolutsiooni vastu. Nende ülesandel kogus kindral Kornilov suured üksused ohvitseridest, kasakaist ja tagurlikest väeosadest ning suunas need Petrogadi peale, et purustada Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogud, lüüa töölisi ja talupoegi ja kuulutada ennast Venemaa piiramatuks valitsejaks.

Bolševikkude kutsel tõusid üles Petrogradi töölised ja Petrogradi sõjaväed. Kornilovi vägede vastu saadetud revolutsioonilised agitaatorid — töölised ja sõdurid — jutustasid Kornilovi sõduritele nende kindrali tõelisist kavatsusist. Kornilovi polkude sõdurid keeldusid välja astumast revolutsiooni vastu. Kodanluse salanõu nurjus. Tööliste ja talupoegade survele Kerenski oli sunnitud Kornilovi areteerima ja vanglasse paigutama.

Tööliste ja sõdurite võit Kornilovi üle kindlustas veelgi bolševikkude partei mõju.

Pärast Kornilovi mässu töölised ja sõdurid hakkasid Nõukogudest eemaldama menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre ning valima nende asemele bolševikke. 1917. aasta sügisel läks enamus Petrogradi ja Moskva Nõukogudes bolševikkude kätte. Nõukogud muutusid proletaarse revolutsiooni tõelisteks keskusteks. Nad relvastasid töölisi, asutasid Punakaarti, valmistasid ette relvastatud ülestõusu.

Oktoobri alguses Lenin, varjates end kodanliku valitsuse eest, ilmus Petrogradi, et asuda ülestõusu etteotsa. Lenin rääkis, et tööliste võit on nüüd kindlustatud, et tuleb jalamaid alustada relvastatud ülestõusu, kukutada kodanlik valitsus, menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid ning kehtima panna Nõukogude võim.

Sotsialistlik revolutsioon võitis.

Võidukas ülestõus 25. oktoobril (7. novembril) 1917. aastal. Bolševikkude partei valmistus viimaseks otsustavaks lahinguks — kodanliku võimu kukutamiseks relvastatud jõuga.

Ülestõusu aeg oli õnnelikult valitud. Maailmasõda kestis. Venemaal järgnes enamik töölisi bolševikkudele.

Kokkulepet taotlevad menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride parteid kaotasid töötajate usalduse. Paljud Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogud olid bolševikkude käes. Töölistel olid oma tugevad ametiühingud ja Punakaart. Talupojad ei tahtnud oodata Asutava Kogu kokkukutsumist, nagu seda neile soovitasid kokkuleppemehed sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud, ning läksid kaasa bolševikkudega, kes nõudsid mõisnike maade viivitamatut ülevõtmist. Nad ajasid mõisnikud mõisadest välja ja hakkasid maid üle võtma. Sõdurid ei tahtnud jätkata sõda. Nad hülgasid Kerenski käsu — sõdida võiduka lõpuni — ja nõudsid rahu. Kerenski Ajutise Valitsuse vastu tõusid üles mitte ainult vene töölisel ja talupojad, vaid ka Taga-Kaukaasia, Ukraina, Valge-Vene, Kesk-Aasia ja Soome rahvad. Bolševikud valmistasid energiliselt ette ülestõusu. Selle plaan oli hoolikalt välja töötatud.

Kuid kõige otsustavamatel ülestõusu ettevalmistamise päevadel Kamenev ja Zinovjev meelega, Trotski aga oma hoopleva lobisemisega reetsid kodanlusele ülestõusu plaanid ja tähtajad. Ajutine Valitsus, saanud reetjate kaudu ülestõusust teada, mobiliseeris kiires korras ülestõusuga võitluseks temale truuks jäänud väeosad. Kuid kodanluse võimupäevad olid loetud. Bolševikkude partei Keskkomitee moodustas ülestõusu juhtimiseks löökkeskuse sms Staliniga eesotsas. Täites Lenini korraldust, löökkeskus alustas ülestõusu **24. oktoobril 1917. aastal**. Selle juhtimisele asus Lenin.

Nagu üks mees tõusid bolševikkude partei kutsel punakaartlased, revolutsioonilised sõdurid ja Kroonlinna mere-mehed. Vaprus, revolutsiooniline pinge ja revolutsiooniliste sõdurite distsipliin sooritasid ruttu oma töö. Kõik valitsusasutused ja sõjalised punktid Petrogradis võeti üle punakaartlaste poolt. Talvepalees kindlustasid end Ajutise Valitsuse ministrid koos ohvitseride ja junkrute väeüksustega.

25. oktoobril revolutsioonilised sõjaväed piirasid palee ümber. Revolutsiooniline ristleja „Aurora“ ja kolm miinilaeva sõitsid Neeva jõele. Palee piiramine kestis öhtuni. Saabus pimedus. Ainult määratu suur Talvepalee oli valgustatud. Ööseks võitlus tugevnes. Hakkasid ragisema kuulipildujad. Kostasid kogupaugud püssidest. Algas vastas-

V. I. Lenin juhatamas ülestõusu oktoobripäevil 1917. aastal.

tikune tulistamine palees asetsevate sõjavägede ja pealetungivate revolutsionääride vahel. Punakaartlased alustasid tormijooksu paleele.

Talvepalee vallutamist juhtivad bolševikud tegid piiratuile ettepaneku alistuda. Need ei vastanud. Anti signaal. Talvepaleele avati tuli Petropavlovski kindluse kahureist. Kõmasid suurtükid ristlejalt „Aurora“. Kahurväe tuli

Revolutsioonilised madrused lähevad ründama Talvepaleed
1917. a. oktoobris.

mõjus. Kuulipildujad palees vaikisid. Revolutsioonilised väed tungisid paleesse. Ohvitserid ja junkrud jätkasid veel tulistamist, kuid varsti nad alistusid. Kitsa koridori kaudu

astusid punakaartlased lossi ümmargusse tupp. Laudade taga istusid mõned hirmunud inimesed. See oli Venemaa viimne kodanlik valitsus. Kerenskit nende seas ei olnud, ta jõudis põgeneda ja peitu pageda.

Revolutsiooni nimel kuulutati kõik ministrid vangistatuks. Vangistatud ministrid viidi kindlusse.

Proletaarse revolutsiooni võit kogu maal. Töölisklass pühitse võitu. 25. oktoobril lugesid petrogradlased sügava liigtusega Lenini kirjutatud üleskutset. Selles ta kirjutas, et Ajutine Valitsus on langenud ning võim on läinud Töölaliste ja Soldatite Saadikute Nõukogude kätte. Asi, mille eest võitles rahvas: sõja lõpetamine, mõisnike maaomandusõiguse tühistamine, Nõukogude valitsuse loomine — see kõik on kindlustatud. Nüüd võis võitluseks laostumise vastu sisse seada tööliste kontrolli vabrikuis ja tehastes.

Samaaegselt avati II Ülevenemaaline Töölaliste ja Soldatite Saadikute Nõukogude Kongress. Lenin esi-

Jakov Mihhailovitš Sverdlov
(1885—1919).

tas ja kongress kinnitas kolm esimest Suure proletaarse revolutsiooni dekreeti: rahust, maast ja võimust.

Rahudekreet tegi kõigile sõdivatele riikidele ettepaneku astuda viibimata läbirääkimistesse sõja lõpetamise ja rahu sõlmimise üle üheõigusluse alustel.

Maadekreet hävitas mõisnikuseisuse, tühistas eraomandusõiguse maale ja andis maa kõigi töötajate kasutada. Talupojad said Nõukogude võimult üle 150 miljoni hektaari maad.

Võimudekreet andis kogu võimu riigis Nõukogude kätte.

Meie maast sai Nõukogude Vabariik.

Kongress valis Ülevenemaalise Kesk-Täidesaatva Komitee ja Rahvakomissaride Nõukogu. Rahvakomissaride Nõukogu etteotsa asus sms Lenin. Rahvuste rahvakomissariks valiti sms Stalin.

Varsti pärast kongressi valiti sms Sverdlov Ülevenemaalise Kesk-Täidesaatva Komitee esimeheks.

Sõnum Petrogradi proletariaadi võidust levis kiiresti üle kogu maa. Terves reas linnades tuli töölistel pidada ägedaid lahinguid, et haarata võim enda kätte.

Moskvas vallutasid ohvitserid ja junkrud Kremli ja rea suuri hooneid. Töölistel-punakaartlastel tuli kaevata kaitsekraave ja pidada lausa sõda kontrrevolutsionääridega. Nädal aega kestsid lahingud Moskvas. Ainult suur-tükitulega sundisid tööliselised ja sõdurid ohvitserid ja junkrud alistuma.

Kõigist Venemaa linnadest lendasid Petrogradi telegrammid ja teated võimu üleminekust Nõukogudele. Siberi, Kesk-Aasia, Valge-Vene, Volgamaa ja Dnepri vasemal kaldal asetseva Ukraina rahvad vabanesid Nõukogude valitsuse abil mitme sajandi pikkusest kodanluse ja mõisnike survest.

Sotsialistliku Nõukogude revolutsiooni võit on niisiis seletatav järgmiste põhjustega:

1) Sotsialist-revolutsionäär Kerenski kodanlik valitsus oli tööliste ja talupoegade silmis lõplikult läbi kukkunud. Kerenski püüdis jätkata sõda võiduka lõpuni, kuid tööliselised, talupojad ja sõdurid nõudsid sõja lõpetamist ja rahu

Vladimir Iljits Lenin.

sõlmimist. Kerenski taotles maade säilitamist mõisnikele, töölised ja talupojad aga nõudsid mõisnike maa viivitamatut äravõtmist talupoegade kasuks. Kerenski püüdis taltsutada töölisi, töölised ja talupojad aga nõudsid vabrikantide ja töösturite taltsutamist ja töölisorganisatsioonide kontrolli teostamist nende üle.

Tööliste kontrolli sisseseadmine vabrikutesse.

2) Teine põhjus seisneb selles, et nende nõudmiste põhjal tekkis ja kujunes tööliste ja talupoegade tugev liit Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogude näol kodanliku Ajutise Valitsuse ja tema käsilaste — sotsialistide-revolutsionääride ja menševikkude — vastu, — bolševikkude partei toetuseks.

3) Kolmas põhjus seisneb selles, et töölised ja talupojad suures enamikus lahkusid kokkulepet taotlevaist sotsialistidest-revolutsionääridest ja menševikkudest ning

koondusid bolševikkude partei ümber, tunnustades selle oma juhiks ja suunajaks.

Ilma nende põhjusteta poleks Oktoobrirevolutsioon saavutanud võitu.

Bolševikkude partei organiseerib Nõukogude riiki. Suure proletaarse revolutsiooni võidu esimestest päevadest peale asusid Lenin ja Stalin organiseerima Nõukogude riiki kui kõigi rahvaste vennalikku sotsialistlikku liitu. Venemaa rahvad said Nõukogude võimult täieliku vabastamise, mida polnud ühelgi rahval maailmas.

Varsti pärast rahu- ja maadekreedi avaldamist anti välja tööliskontrolli dekreet. Tööliskontroll seati sisse kapitalistide üle vabrikuis ja tehastes saaduste tootmise üle, kõigi saaduste ja toormaterjalide säilitamise, ostu ja müügi üle.

Rahvakomissaride Nõukogu kuulutas välja, et ta keeludub välisriikidele tasumast igasuguseid võlgu.

Kuid pealinnades ja maa keskustes lüüa saanud Nõukogude võimu vaenlased — mõisnikud, kapitalistid, kindralid ja papid ning nendega ühes ka menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid — põgenesid Vene piirimaadele.

Doni ääres, läänepoolses Ukrainas, Kaukaasias, Orenburgi rohtlais, Siberis püüdsid nad endid kindlustada ja organiseerida sõjakäiku Nõukogude võimu vastu. Kuid oma jõude oli neil vähe, töölised ja talupojad ei ühinenud nendega. Mässud ja vandenõud, mida korraldasid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, kukkusid läbi. Puna-kaardist ja võitluseks kontrrevolutsiooniga asutatud *Ülevenemaalisest Erakorralisest Komisjonist* (VTŠK), mille eesotsas seisis F. E. Dzeržinski, piisas selleks, et likvideerida need sotsialistide-revolutsionääride, menševikkude ja nende liitlaste-kadettide salanõud.

Nõukogude võimu võitlus kontrrevolutsiooniliste sepiustega muutus palju raskemaks siis, kui kadettidest ja sotsialistidest-revolutsionääridest-menševikkudest mässaa-

jaile hakkasid otseselt sõjalist toetust andma kapitalistlikud riigid. See oli kapitalistlike riikide sõjaline interventsioon (vahelesegamine) Nõukogude võimu ja Nõukogude korra vastu. Nõukogude võitlus interventsiooni vastu kestis tervelt kolm aastat.

Sõjaline interventsioon. Kodusõda.

Nõukogude võitlus rahu pärast. Ukraina vallutamine sakslaste poolt.

Rahu Saksamaaga. Kuigi sõda kestis, polnud vana Vene armee enam suuteline võitluseks ja jooksis rindelt koju. Vagunite katustel, puhvreil ja rongide pidureil pöördusid sõdurid tagasi koju. Sõjaga kurnatud maa ja armee vajas hingetõmmet. Dekreedi põhjal, mis võeti vastu II Nõukogude Kongressil, pöördus Rahvakomissaride Nõukogu kõigi sõdivate riikide poole ettepanekuga sõlmida üldine rahu. Inglise ja Prantsuse valitsused, kellega siis ühinesid ka Ameerika Ühendriigid, vastasid sellele ettepanekule vaikimisega. Saksamaa ja tema liitlased, enam nõrgestatud sõja tõttu kui Inglis- ja Prantsusmaa, astusid Nõukogude võimuga rahuläbirääkimistesse. Saksamaa tahtis jätta endale osa Nõukogude-Venelt võetud maist. Upsakail saksa kindraleil tuli pidada läbirääkimisi Nõukogude maa tööliste ja talupoegade saadikutega. Sakslased seadsid Nõukogude delegatsioonile röövellikke rahu-tingimusi.

Et Vene vana armee oli lagunenu, noor regulaarne Punaarmee aga polnud veel loodud ega võinudki olla loodud nii lühikese ajaga, siis ei saanud Nõukogud enam sõda jätkata. Sellepärast kohustas Lenin delegatsiooni hulka kuuluvat Trotskit alla kirjutama rahulepingut sakslastega. Kuid Trotski, toimides ilmselt sakslaste kasuks ja provotseerides neid uuele pealetungile relvastamatu Nõukogude maa vastu, ajas nurja rahuläbirääkimised. Sakslased kasutasid seda, alustasid uut pealetungi ja vallutasid osa Nõukogude maid. Saksa väed lähenesid Petrogradile. Lenini pealekäimisel sõlmiti sakslastega Bresti linnas kiiresti rahu. See oli Bresti rahu. Peale sakslaste poolt haa-

ratud Nõukogude maade loovutamise tuli nõustuda veel teistegi järeleandmistega Saksamaale. Reetur Trotski ja tema käsilane Buhharin püüdsid igati nurja ajada Bresti rahuläbirääkimisi ja reeta noort Nõukogude Vabariiki. Lenin ja Stalin, nõustudes sellise kahjuliku rahuga, ei kahelnud selles, et saabub aeg, millal Saksamaal võidab revolutsioon, kuna samal ajal suudab Nõukogude võim Venes luua Punaarmee, suudab end kindlustada ja kaotu-

Punaarmee oma loomispäevil.

sed tagasi võita. Bresti rahu sõlmimisega sai Nõukogude võim hinge tagasi tõmmata ja asus rahvamajanduse ülesehitamisele ning Punaarmee loomisele ja tugevdamisele. Punaarmee rajati 1918. aastal.

Sakslased haaravad Nõukogude maid. Kuigi Bresti rahu kehtis kogu Nõukogude riigi territooriumil, muuseas ka Ukrainas, ei tahtnud mõned Ukraina saadikud alluda Nõukogude valitsusele ja sõlmisid sakslastega oma erilise rahu- lepingu. Selle äraandliku lepingu põhjal kuulutati Ukraina

mitte Nõukogude, vaid kodanlikuks vabariigiks. Kui aga Nõukogud oleksid sellele vastu seisnud, siis sakslased kohustusid abistama oma sõjavägedega Ukraina kodanlikku valitsust, mida siis nimetati Ukraina Raada'ks. Saksa maadeahnitsejad kasutasid seda kokkulepet ja tungisid oma vägedega Ukraina piiridesse. Nad vallutasid Ukraina ja hiljem ka Donimaa ning Gruusia.

Punaarmee jõud oli siis veel üsna nõrk, kuid ta ei loovutanud sakslastele Nõukogude maid ilma lahinguta. Donetsi kaevandustöölisist, maakehvikulist ja revolutsioonilistest madrustest moodustatud tööliste väeosade eesotsas seisis tööliste lemmik, Luganski lukusepp, uljasjulge bolševik, Lenini ja Stalini parimaid õpilasi — Kliment Jefremovitš Vorošilov. Poolteist kuud panid Vorošilovi väeosad pealetungivatele sakslastele ja valgete kasakate vägedele Donil vastu. Kasakad lõhkusid silla Donil. Valgete kasakate kuulirahe ja mürskude all tegid punased võitlejad silla üle Doni. Osa inimesi töötas, osa võitles kasakatega. Vorošilov julgustas võitlejaid ja isikliku vapruste eeskujuga sisendas väeosadele kindlust ja oskas punaseid viia üle Doni Tsaritsõni (nüüd Stalingrad).

Saksa ja Austria sõjaväge oli paigutatud kogu Ukrainasse. Sakslased seadsid Ukraina hetmaniks ukraina suurmõisniku, tsaari kindrali Skoropadski, ning andsid mõisnikele tagasi maa ja kapitalistidele vabrikud.

Töölisorganisatsioonid olid Ukrainas keelatud. Kuul, võllas ja irvitused said Ukraina tööliklassile ja talupoegadele osaks mõisnike, kapitalistide ja saksa sõdurluse poolt. Sakslased võtsid talupoegadelt loomad, tuhnisid aitadest välja teravilja. Iga päev lahkusid rongid Saksa- maale ja Austriasse Ukraina vilja, suhkru, peki, liha, söe ja rauamaagiga.

Saksa vallutajate riisumised ja vägivald kihutasid Ukraina töölisi ja talupoegi võitlusse. Eriti kuulsaks

sai oma vapruse tõttu võitluses sakslastega raudteelase poeg Nikolai Štšors. Ta võitles niisama sangarlikult Ukraina tööliste ja talupoegade vaenlastega kui vene rahva kangelane Vassili Ivanovitš Tšapajev. Kuid kaua ei pidanud sakslased Ukrainas vastu. Saksa sõdurid kaitsesid end suuri vaevu Ukraina ülestõusnud tööliste ja talupoegade vastu. Ja kui 1918. aasta lõpul Saksamaal puhkes revolutsioon, hajusid saksa sõdurid Saksamaale. Ukraina sai jälle Nõukogude maaks.

Sakslastega tehtud röövellik Bresti rahu oli tühistatud Nõukogude võimu poolt.

Nõukogude Vabariik interventsiooni ja kontrevolutsiooni rõngas.

Vabrikud ja tehased — riigi omand. Võitlus leiva pärast. Maailmasõja tõttu laostunud Venemaa alustas sotsialistlikku revolutsiooni kogu maa majanduse äärmise languse ajal. Vabrikandid ja töösturid ei tahtnud alistuda töölistekontrollile. Nad rikkusid ja lõhkusid masinaid, ei teinud neile remonti, jätsid vabrikud ja tehased ilma toormaterjali ja küttega või sulgesid oma ettevõtted hoopis. Nende vaenlastega, kes sel teel püüdsid lüüa revolutsiooni, alustas Nõukogude võim otsustavat võitlust.

Kapitalistidelt võeti pangad, raudteed ja hiljem vabrikud ning tehased. 1918. aastal muutusid kapitalistide ettevõtted Nõukogude riigi omandiks. Vabrikuisse ja tehastesse pandi direktoreiks töölistel ja nõukogude inimestel. Kuid mitmeid vabrikuid ja tehaseid ei saanud kätte ja toormaterjali puuduse pärast kohe käima panna.

Kogu maale ei jätkunud leiba. Kulakud, revolutsiooni loomastunud vaenlased, matsid vilja maa sisse, määndasid

seada, müüsid ülikõrge hinna eest spekulantidele, et ainult mitte anda leiba Nõukogude riigile ja Punaarmeele. Vilja juurdevedu viljarikastest rajoonidest Venemaa tööstuskeskustesse oli ära lõigatud Nõukogude võimu vastu ülestõusnud kontrrevolutsionääride ja interventide poolt. Nälg ähvardas revolutsiooni hävitada.

Lenini üleskutse kohaselt löid töölised toitlustamissalku, et koguda viljaülejäak külades ja võidelda kulakute vastu. Lenini ettepanekul organiseeriti külades kehvikute komiteed (kombedid). Need aitasid toitlustamissalkadel kulakuilt vilja korjata, andsid kehvi-kuile kulakuilt äravõetud hobuseid ja kariloomi.

Partei ja kehvikute komiteede poolt tõmmati ka keskmised talupojad tööliklassiga ja kehvikutega liitu ning sõprusse. Keskmise jõukusega talupojad nägid, et Nõukogude võim, kes andis neile maad, ka kaitseb neid mõisnike eest ja lööb vaenlasi, ning hakkasid üheskoos tööliklassiga ja kehvikutega võitlema Nõukogude eest.

Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapan alustavad sõjalist vahelesegamist (interventsiooni) Nõukogude maal. Välismaa kodanlus kartis, et revolutsioonilise tulikahju sädemed süütavad revolutsiooni kogu maailmas. Välismaa kapitalistid ei suutnud leppida ka sellega, et nad ei saa enam röövida Venemaa töölisi ja talupoegi, nagu see toimus enne revolutsiooni. Koos Vene mõisnike ja kodanlusega alustasid Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapani kodanlikud valitsused kodusõda Nõukogude võimu vastu. Kevadel 1918. aastal alustasid tšehhid, kes Maailmasõjas vene-
laste kätte vangi langesid, Prantsusmaa toetusel kontr-
revolutsioonilist ülestõusu Nõukogude-Vene vastu. Sotsia-
listid-revolutsionäärid ja menševikud koos tšehhidega val-
lutasid osa Volgamaad, Uurali ja Siberi. 1918. aasta suvel tegid inglased Arhangels-
kis Valge mere ääres oma sõjavägedega dessandi ja

aitasid kohalikel valgekaartlastel kukutada Nõukogude võimu. Vladivostokis teostasid dessandi jaapanlased.

Kõiki neid kodanlikke riike, kes alustasid sõda Nõukogude võimu vastu, nimetati siis Entente'iks (loe: antant), mis tähendab liitu ehk liitlasi.

Liitlased korraldasid ülestõuse mitmes Nõukogude-Vene linnas kadettide, menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride abil. Kodanlus palkas bandiite revolutsiooni juhtide tapmiseks. Tapeti bolševik Uritski ja Petrogradi tööliste lemmikoraator bolševik Volodarski. Sügisel 1918 sooritati pärast miitingut ühes Moskva tehases V. I. Leninile atentaat, mille korraldasid sotsialistid-revolutsionäärid koos buhharinlaste ja trotskistidega. Verest tühjaks jooksev Lenin viidi koju. Paljude päevade jooksul võitles Vladimir Iljitš surmaga. Kõik töötajad jälgisid Iljitši haiguse käiku. Kergendus- ja rõõmuohe pääsis töötajate hulgas valla, kui paranenud Iljitš jälle tagasi pöördus riigi valitsemise juurde.

Selleks ajaks vallutasid Entente'i riigid Valge mere kaldad, Uurali ja Siberi. Valgekasakad püüdsid vallutada Tsaritsõni — suurt linna Volga ääres — ja ära lõigata vilja juurdevedu maa keskustesse. Bolševikkude Keskkomitee saatis Tsaritsõni kaitseks sms Stalini. Siin kohtus Stalin Vorošiloviga, kes tuli Punaväe osadega Donbassist. Päevad ja ööd, ilma puhkuseta, töötas Stalin Tsaritsõni rinde kindlustamisel. Ta rookis välja reetjad, kes tungisid Punaarmee tagalasse, hoolitses sõjaväe relvastamise ja varustuse eest, saatis Volgat mööda vilja Moskva, Petrogradi ja teiste linnade töölistele. Valgekasakad püüdsid mitu korda vallutada Tsaritsõni, kuid asjata. Stalin ja Vorošilov andsid kasakaile hoobi hoobi järel ja hoidsid endi käes selle tähtsa linna Volga ääres.

Koos Tsaritsõniga võitles valgete vastu ka Astrahan,

kus Punaarmee éesotsas seisis sms Kirov. Valgetel ei õnnestunudki vallutada Astrahani.

Kodusõda Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Saksamaa aitas gruusia rahva vaenlasi — menševikke — kindlustada end Gruusias. Suure verevalamisega saavutasid menševikud võimu Gruusias. Nad lasksid maha palju töölisi ja talupoegi, kes võitlesid Nõukogude võimu eest.

Ka Armeenia töolistel ja talupoegadel ei õnnestunud end kohe kodanluse ikkest vabastada. Armeenias toetasid liitlased armeenia rahva vaenlasi — dašnakke.

Türkklased plaanitsesid Azerbaidžanis Bakuu vallutamist selle laialdase naftatööstusega. 1918. aastal oli Bakuus Nõukogude võim. Bakuu Nõukogu eesotsas seisis bolševik **Stepan Šaumjan** ja teised vanad bolševikud — seltsimees Stalini sõbrad ja õpilased. Bakuu mussavattistid, Azerbaidžani rahva vaenlased, koos menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääridega kutsusid suvel 1918 Inglise väed Bakuusse selle ettekäändega, et päästa linna türklaste käest. Vallutanud linna, inglased vangistasid Šaumjani, Azizbekovi, Džaparidze ning teised Bakuu komisarisid, viisid nad Turkmeeniasse ja lasksid seal liivalagen-dikel maha, arvult 26 inimest.

Samal ajal saatsid Inglise vallutajad oma sõjaväed Kesk-Aasiasse. Inglise hävitasid Nõukogude võimu Turkmeenias ja seadsid sisse neile igati kuuleka valgekaartlaste — sotsialistide-revolutsinääride ja menševikkude võimu.

Hiivas ja Buhhaaras aitasid inglased säilitada võimu uzbeki rahva vaenlastel — Hiiva khaanil ja Buhhaara emiiril.

Revolutsioon Lääne-Euroopas.

Novembrirevolutsioon Saksamaal. Suur proletaarne revolutsioon Venemaal jagas kogu maailma kahte laagrisse. Ühel kuuendikul maakerast, Venemaal, jäi kindlalt püsima proletariaadi — sotsialismi ehitaja — võim. Ülejäänud viiel kuuendikul maakerast jäi veel valitsema kodanlus.

Nagu tuletorn valgustas Nõukogude-Vene kapitalistlike maade tööliste teed sotsialismi võidule. Esimestena Lääne-Euroopa töölistest tõusid üles saksa proletaarlased. Saksamaa lüüasaamine Maailmasõjas kiirendas masside avalikku meelepaha. **1918. aasta novembris** puhkes Saksa linnades, tööliskeskustes, armees ja mereväes laevadel ülestõus. Ülestõus kandus varsti ka Austriasse.

Töölised tõukasid Saksamaa ja Austria-Ungari keisrid troonilt. Koos oma kindralite ja lähikondlastega põgenesid need rahva viha eest teistesse maadesse. Saksamaal ja Austrias kuulutati välja vabariigid.

Saksamaal hakati organiseerima Nõukogusid, kuid neis, nagu selgus, oli suur hulk revolutsiooni reetjaid — saksa menševikke, sotsiaaldemokraate.

Kodanlus ja tema truud teenrid — sotsiaaldemokraadid — hakkasid looma relvastatud väeosi võitluseks töölistega. Need väesalgad purustasid tööliste ülestõusud, kes võitlesid kogu võimu ülevõtmiseks Nõukogude kätte. Tööliste ülestõus Saksamaa pealinnas Berliinis, mis puhkes 1919. aasta alguses, suruti valgekaartlaste poolt maha. Hulk töölisi hävis revolutsioonilisis lahinguis, tuhandeid revolutsiooni parimaid võitlejaid heideti türmi.

Areteeriti ja tapeti saksa tööliste juhid **Karl Liebknecht** ja **Rosa Luxemburg**.

Proletariaadi ülestõus lämmatati. Kodanlus ja tema liitlased — sotsiaaldemokraadid — asusid võimule. Mõne

aasta pärast heitis kodanlus sotsiaaldemokraadid valitsusest välja.

Nõukogude vabariigid Baieris ja Ungaris. Ainult ühes Saksamaa osas, Baieris, võitsid töölised 1919. aastal kodanluse ja seadsid sisse oma võimu — Nõukogude Vabariigi.

Saksa kodanlus mobiliseeris Baieri töölisvalitsuse vastu salgad valgekaartlasi, spioone ja revolutsiooni reetureid. Kahe nädala jooksul tõrjusid Baieri töölised vaenlase rünnakud kangelaslikult tagasi, kuid nende jõud oli nõrk. Töölised said lüüa.

Samal ajal puhkes proletaarne revolutsioon Saksamaa naaberriigis Ungaris. 1919. aasta märtsis võitis Ungaris Nõukogude võim. Nõukogude Vabariigi etteotsa asus töölisvalitsus. Loodi Ungari Punaarmee. Vabrikud, tehased, kaevandused, pangad, raudteed kuulutati töölisriigi omandiks. Pimedast ja niiskeist keldreist kolisid töölisperekonnad valgeisse, avaraisse, rikastelt võetud majadesse. Seltsimehed Lenin ja Stalin ning kogu Nõukogude rahvas tervitasid soojalt Ungari Nõukogude Vabariiki. Kuid väikest Nõukogude-Ungarit ründasid igast küljest kodanlike naabermaade sõjaväed. Nõukogude-Ungari lüümatati nende poolt.

Kommunistlik Internatsionaal. Proletaarne revolutsioon Läänes sai lüüa seepärast, et Euroopas polnud veel revolutsioonilist bolševikkude parteid. Lääne-Euroopa töölised järgnesid reetureile — II Internatsionaali juhtidele. Juba enne Maailmasõda võitles Lenin nende äraandjatega. Maailmasõja ajal alustas Lenin võitlust uue, III Internatsionaali, Kommunistliku Internatsionaali loomiseks.

Revolutsiooni päevil tekkisid Läänes — tööliste streikide ja talupoegade rahutuste ajal, mis tugevnesid Maailmasõja järel — terves reas Euroopa mais kommunistlikud parteid. Nende pilgud pöördusid punase Moskva, bolševikkude ja nende juhi seltsimees Lenini poole.

2. märtsil 1919. aastal tulid paljudest maadest: Saksa- maalt, Inglismaalt, Prantsusmaalt, Poolast, Šveitsist, Iraa- nist, Norrast, USA-st, Hiinast, Koreast, — riskides eluga, varjates end jälitavate spioonide eest —, Moskvasse esi- mesele kongressile (koosolekule) kogu maailma kommu- nistlike parteide esindajad.

Ent need parteid olid veel noored, neil polnud veel suuri kogemusi, nad olid väikesearvulised. Nad asutasid Mosk- vas koos Nõukogude-Vene bolševikkudega Kommu- nistliku Internatsionaali (Kominterni) — kogu maailma töölisklassi juhtiva organi.

Kongressil valiti Kominterni Täidesaatev Komitee. Selle asukohaks määrati Nõukogude Moskva.

Kominterni asutamine oli Lenini ja Stalini töö, kommu- nismi püüete määratuks võiduks. Lääne-Euroopa prole- taarsete revolutsioonide esimestest lüüasaamistest hooli- mata kommunistlikud parteid kogu maailmas kasvasid ja jätkavad kasvamist, valmistades töölisklassi proletaarse revolutsiooni võiduks.

Koltšaki, Denikini ja Judenitši hävitamine.

Koltšak — liitlaste käsilane. Liitlaste kodanlus otsus- tas hävitada Venemaa Nõukogud. Ta saatis oma sõjaväed Põhja-Venemaale, Siberisse, Kesk-Aasiasse, Kaukaasiasse, Ukrainasse. Liitlased organiseerisid armeesid ja vene kontrrevolutsiooniliste kindralite pealetunge Moskvale.

1918. aastal kuulutasid liitlased S i b e r i s tsaari admi- rali Koltšaki Venemaa ülemvalitsejaks. Nad hankisid Koltšakile suurtükke, mürske, püsse ja sõdurite mundreid. Koltšak lõi valgearmee. Ta laskis armutult maha töölisi, peksis ja tappis talupoegi. Kõikjal Siberis seadis ta jalule tsaari korra. Igast Venemaa nurgast jooksis Koltšaki

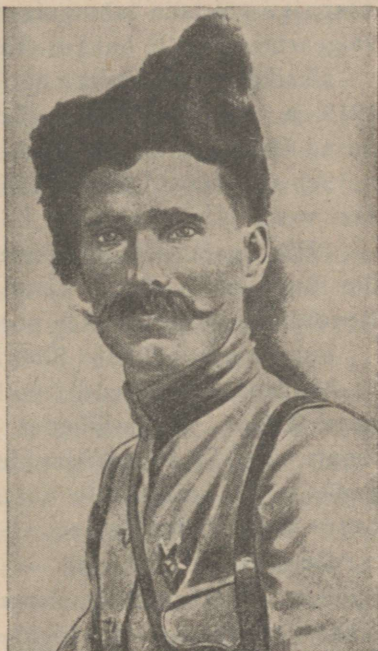
juurde kokku tsaari ohvitseri, mõisnikke, kapitaliste ja pappe, nähes temas oma huvide parimat kaitsjat. Koltšak alustas varsti pealetungi Nõukogude Venemaale. Tal õnnestus vallutada Permi linn.

Koltšaki hävitamiseks mobiliseeris bolševikkude partei ja paiskas rindele oma parimad jõud. Uuralis kindlustasid bolševikud rinde ja pidurdasid valgete armeede pealetungi.

1919. aasta kevadel alustas Koltšak liitlaste käsul sõda Nõukogude-Vene vastu. Idast ähvardas Nõukogude võimu hirmus oht. Koltšakile abiks liikus lõunast kindral Denikin, läänest suundus Petrogradi peale kindral Judevitš. Igast kaarest ähvardasid nüüd Nõukogude rahvast vaenlased. Neid varustasid välismaa kapitalistid.

Kuid tähtsaimaks vaenlaseks oli tol ajal Koltšak. Tema vastu juhiti ka Punaarmee peajõud. Punaarmee võitlejad sõdisid ennastsalgavalt Koltšaki

armeeaga. Punased komandörid ja poliitilised komissarid-bolševikud läksid koos võitlejatega rasketel silmapilkudel pealetungile ja paiskusid esimestena rünnakule koltšaklaste vastu, sütitades punaarmee lasi oma vaprust, julgust ja kartmatusega.

Vassili Ivanovitš Tšapajev,
kodusõja kangelane.

Punaarmee jõude juhtis siin M. V. Frunze. Tema juhtimisel lõi Punaarmee purustavalt Koltšakit Volgamail ja Uuralis 1919. aastal. Frunze armees hakkas silma paistma rahvakangelane Vassili Ivanovitš Tšapajev. Valged kartsid Tšapajevi diviisi nagu tuld. Koltšak saatis Tšapajevi vastu korduvalt sõjavägesid, mis ületasid mitmekordselt Tšapajevi väeosad, kuid siiski lahkus Tšapajev võitjana lahinguist valgetega. Aga kord, piiratud valgearmee poolt, hukkus Tšapajev ühes oma väesalgaga.

Üksikuist kaotusist hoolimata purustas Punaarmee 1919. a. sügisel Koltšaki lõplikult ja ajas ta armee jäänused Uurali taha, Siberisse.

Sel ajal tõusid Siberi töölised ja talupojad üles Koltšaki vastu ja moodustasid kõikjal partisanide salku.

1919. aasta detsembrikuus alustasid Irkutski töölised ülestõusu ning võtsid kinni Koltšaki ja tema ministrid. Revolutsioonilise komitee poolt lasti Koltšak maha.

Punaarmee pühitses Siberis võitu.

Välismaa intervendid-vallutajad olid sunnitud põgenema Lääne- ja Ida-Siberist. Punaarmee kihutas nad meie maalt välja Siberi partisanide — vene tööliste ja talupoegade, burjaat-mongolite, jakuutide, evenkite, oirootide ja teiste Siberi rahvaste abil.

Denikin ja Judenitš — liitlaste käsilased. Koltšaki hävitamine ei pannud seisma liitlaste võitlust Nõukogude Vabariigi vastu. Välisriigid organiseerisid uut pealetungi Nõukogude maale. Lõunas oskas kindral Denikin saavutada edu ja vallutas rea rajoone Donil ning Ukrainas. Liitlased andsid talle sõjalist abi nagu Koltšakilegi. Denikin kogus suure valgearmee mobiliseeritud elanikest ja valgekasakaist ning suunas selle kontrrevolutsiooniliste ohvitseride juhtimisel liikuma Moskva peale.

Nõukogude võim võttis kõik jõud kokku Denikini vastu. Lenin pöördus kirjaga kõikide partei organisatsioonide

poole ja kutsus neid üles: „Kõik võitlusse Denikini vastu.“ Bolševikkude partei saatis oma paremad pojad lõunarindele. Tuhanded töölised ja talupojad astusid partei ridadele ja läksid rindele. Paljud kommunistlike noorte organisatsioonid siirdusid rindele terves koosseisus. Rea kommunistlike noorte komiteede ustel võis näha kuulutusi: „Komitee on suletud, kõik läksid rindele.“ 1919. aasta sügiseks võis Punaarmee lugeda oma ridades kuni kaks ja pool miljonit võitlejat tööliste ja talupoegade hulgast.

Partei Keskkomitee tegi Denikini hävitamise ülesandeks seltsimees Stalinile. Stalin tutvus kiiresti raske seisukorraga rindel ja töötas välja Denikini valgekaartlaste hävitamise plaani. See plaan teostatigi tema vahetul juhtimisel.

Selleks ajaks Denikin oli juba vallutanud kogu Ukraina ja lähenes revolutsiooni südamele — Moskvale. See oli revolutsiooni kõige kardetavam aeg. Vallutades Nõukogude territooriumi, seadis Denikin kõikjal jalule mõisnike ja kapitalistide võimu. Ta andis mõisnikele üle maad, vabrikantidele vabrikud ja tehased, võttis elanikelt ränki makse, laskis maha kommuniste ja Nõukogude võimu eest võitlevaid töölisi ning talupoegi. Denikini ohvitserid põletasid külasid, korraldasid juutide pogromme (rüüstamisi).

Punaarmee ülesandeks oli — hävitada pealetungivad valgekaartlased. S. M. Budjonni ratsakorpus ründas **oktoobris 1919.** aastal Denikini polkuseid. Budjonni lendas oma võitmatu ratsaväega tuuleilina Voroneži peale ja hävitas valgete ratsaväe otsustava löögiga.

Ratsaväe kannul liikus Orjoli poolt valgete suunas Punaarmee — tema löökpolgud. Siin juhtis pealetungi sms Ordžonikidze. Denikini valgearmee ei suutnud punaste hävitavale survele vastu panna ja tõmbus lõuna poole.

Talvetuisus, kiilasjäljel jätkasid punaarmeeelaste polgud ja Budjonni ratsavägi peaaegu vahetpidamata valgete

Semjon Mihhailovitš Budjonõi.

jälitamist ikka kaugemale ja kaugemale Musta mere suunas. Denikinlased taganesid paanikas, nende tagalas tekkisid partisanide ülestõusud. Eriti laialt haarasid need Põhja-Kaukaasiat. Seltsimees Kirovi ja teiste bolševikkude juhtimisel sooritasid mägirahvaste töölised ja talupojad kiirrännakuid denikinlastele. Ülestõusjad võtsid valgetelt

linnu, hävitasid mõisnikke, ohvitsere. Suuremad salgad pidasid lausa lahinguid valgete vägedega.

Üheaegselt Denikiniga saatsid liitlased temale abiks Petrogradi peale kindral Judenitši armee. Judenitš lähenes Petrogradile 1919. aasta oktoobris.

Terasmüürina tõusid Petrogradi töölised revolutsiooni esimese linna kaitseks. Päevad ja ööd kaevasid töölised ja nende perekonnad kaitsekraave ja püstitasid traat-tõkkeid. Petrograd muudeti võitmatuks kindluseks. Kümned tuhanded töölised ja kommunistlikud noored asusid Petrogradi kaitsjate ridadesse. Nad asusid pealetungile ja andsid Judenitšile 1919. aasta lõpul surmava hoobi. Tema armee jäänused paisati Eestisse.

Liitlaste sõjakäik lõppes ka seekord valgete kindralite täieliku hävitamisega. Denikin ja Judenitš põgenesid välismaale. Liitlased viisid oma väed kiiresti Nõukogude maalt välja. Punaarmee kihutas nad minema Arhangeliskist ja Murmanskist. Ukraina ja Põhja-Kaukaasia rahvad said vabaks mõisnike, kapitalistide, tsaari kindralite ja välismaiste vallutajate rõhumisest. Punaarmee aitas neid muuta Nõukogude maa täieõiguslikeks kodanikeks.

Üksnes Krimmis asusid veel kindral Wrangel ja Denikini vägede jäänused. Kuid läänest koondas Poola liitlaste käsul jõude uueks Nõukogude-Vene ründamiseks.

Sõda Poola panidega. Wrangeli hävitamine.

Sõda valge Poolaga. Saabus aasta 1920. Liitlased jätkasid võitlust Nõukogude Vabariigiga. Nüüd ässitasid nad Nõukogude vastu Poola.

Iseseisva riigina oli Poola jalule seatud alles 1918. aasta lõpul. Suur proletaarne revolutsioon jättis poola rahvale õiguse lahti lüüa Venemaast. Poola panid, olles võimul

Poolas, ei hinnanud seda. Veel 1919. aastal haarasid nad endile Valge-Venes selle pealinna Minski ja osa Ukrainast.

Korduvalt pani Rahvakomissaride Nõukogu poolakaile ette loobuda vallutustest ja vägivallast Valge-Vene ning Ukraina rahuliku elanikkonna vastu ja sõlmida rahu, kuid panid ei tahtnud sellest kuuldagi. Poola panid unistasid Ukraina vallutamisest Musta mereni. Liitlased varustasid poolakaid suurtükkide, kuulipildujate ja püssidega. Prantsusmaa andis neile kuni

135 lennukit ja oma parimaid sõjaspetsialiste. 1920. aasta kevadel asusid poolakad sõjakäigule Nõukogude-Vene vastu ja vallutasid Kiievi. Läänud üle Dnepri, valmistus Poola armee ka idapoolse Ukraina vallutamiseks. Poolakad lootsid ühineda Krimmis peatuvate Denikini armee jäänustega, keda juhtis parun Wrangel — ka liitlaste käsilane.

Aleksander Jakovlevitš Parhomenko, kodusõja kangelane.

Kiiresti koondati Punaarmee mitmelt rindelt, et lüüa poola vallutajaid. Budjonnõi ratsarmee pai-

sati Kaukaasia rindelt Poola rindele. Uljad ratsaväelased tegid tuhandekilomeetrilise kiirmarsi, lahkumata sadulast. Budjonnõi ratsavägi läks poolakaile seljataha ja lõi neid Kiievi all.

Poolakad põgenesid. Punaväe osad jälitasid neid peatumatult. Punaarmee vabastas varsti Valge-Vene ja lähenes

Poola pealinnale — Varssavile. Kuid Varssavit Punaarmee ära ei võtnud. Sealt tuli taganeda.

Nõukogude vägede taandumisest hoolimata olid poolakad kaotanud sõjas nii palju jõude, et nad ei suutnud enam peale tungida ja tegid Nõukogude-Venele ettepaneku sõlmida rahu. Nõukogude valitsus nõustus rahuga ja 1920. aasta sügisel lõpetati sõda. Valge-Vene ja Ukraina said tagasi oma maad, mis varem olid vallutatud panide poolt. Kuid osa ukrainlasi ja valgevenelasi, kes elasid Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valge-Venes, jäi Poola ikke alla.

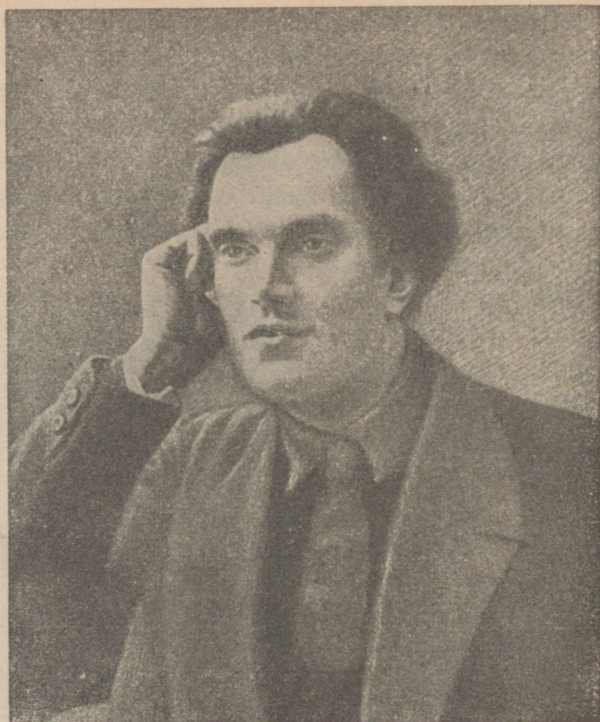
Wrangeli hävitamine.

Kuid jäi veel üks suur Nõukogude riigi vaenlane — parun Wrangel. Liitlaste abiga ehitas Wrangel tugevad kindlustused Perekopi juurde Krimmi maakitsusel. Partei ja valitsus tegid M. V. Frunzele ülesandeks hävitada Wrangel. Koos Vorošiloviga valmistus ta hoolikalt pealetungile seltsimees Stalini näpunäidete järgi.

Algasid ägedad lahingud. Ukrainas lüüa saanud Wrangel jäi varitsema oma kindlustustes Krimmis. Proletaarse revolutsiooni kolmandal aastapäeval algas M. V. Frunze käsul ööl vastu 8. novembrit tormijooks Wrangeli Perekopi kindlustuste peale. Punavägede pealetung toimus täiesti lagedal maastikul. Valgekaartlased tulistasid punaarmee-lasi vägevaist suurtükkidest ja kastsid neid kuulivihmaga

Mihhail Vassiljevitsš Frunze
(1885—1925).

Valerian Vladimirovitš Kuibõšev (1888—1935).

kuulipildujaist. Kangelased-punaarmeeelased läksid vankumatu müürina valgete betoonkindlustuste vastu. Marutule all tungisid punaarmeeelased vaenlase kaevikusse ja rabsid ta jalust. Lahing Perekopi all lõppes punavägede võiduga. Valgekaartlased põgenesid paanikas. Wrangel oma väe riisemetega asus laevadele ja pages Musta merd kaudu oma kaitsjate — liitlaste juurde.

Ei poolakad ega Wrangel aidanud liitlasil purustada Nõukogude võimu meie maal.

Kolmas ja viimne liitlaste sõjakäik lõppes samuti krahliga nagu kaks esimestki.

Nõukogude võimu maksmapanek Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias. Kesk-Aasia elanikkond kannatas kodusõja aastail hirmsat puudust. Välisvallutajad, kulakud-baid ja mullad organiseerisid bandiitlikke basmaatšide salku. Basmaatšid riisusid elanikke ja põletasid kišlakke ja auule. Lenin ja Stalin saatsid Kesk-Aasia töötajatele appi suurel arvul punaväeosi M. V. Frunze ja V. V. Kuibõševi juhtimisel. Liivakõrbedes ja kaljustes mägedes hävitas Punaarmee basmaatšide salgad, vabastades Kesk-Aasia rahvad rõhujate võimust.

1920. aastal hakkasid töötajad uzbekid Hiivas khaani võimule vastu. Nad saavutasid võidu khaani vägede üle ja panid maksma rahva võimu. Hiiva järel puhkes ülestõus ka Buhhaaras. Töötajad, kelle juurde jõudis Punaarmee, kukutasid emiiri valitsuse ja seadsid sisse rahva võimu. Samal ajal vabanesid inglise ja sotsialistide-revolutsionääride timukate võimu alt ka turkmeenid.

1920. aasta kevadel algasid **T a g a - K a u k a a s i a s**, kus valitsesid liitlaste toetusel kodanlikud rahvuslased — Gruusia menševikud, Armeenia dašnakid ja Azerbaidžani mussavatistid — tööliste ja talupoegade ülestõusud. Neile tuli appi Punaarmee eesotsas sms **O r d ž o n i k i d z e**, **K i r o v i** ja **M i k o j a n i g a**. Kodanlik võim kukutati ja Taga-Kaukaasia — Azerbaidžani, Armeenia ja Gruusia — rahvad astusid Nõukogude maa rahvaste sõbralikku perre.

Nüüd olid tööliste ja talupoegade peavaenlased võidetud ja välja aetud Nõukogude maalt. Nõukogude võim saavutas võidu välismaa ja vene kapitalistide üle sellepärast, et töötajate eesotsas seisis kommunistlik partei. Partei koondas töölistes ja talupojad võitluseks vaenlastega ja oskas ära kasutada kõik riiklikud abinõud vaenlaste hävitamiseks.

Suurt abi Nõukogude Vabariigile interventide purustamisel osutasid Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa tööli-

Grigori Konstantinovič Ordžonikidze (1886—1937).

sed. Nad takistasid raudteel ja merel relvastuse ja varustuse vedu, mida saadeti võitluseks Nõukogudega. Nad nõudsid võitluse lõpetamist Nõukogude Vabariigiga ja pidasid võitlust loosungi all: „Käed ära Nõukogude-Vene küljest!“

Võitnud intervendid, Nõukogude Liidu töötajad võisid nüüd asuda rahulikule tööle majanduslikul alal, alustada sotsialismi ülesehitamist, ravida Maailma- ja kodusõja poolt tekitatud raskeid haavu.

Üleminek rahulikule tööle maa majanduse jaluleseadmiseks.

Rahvamajanduse jaluleseadmine ja NSVL loomine.

Lenini plaan laostumisest väljapääsuks. Maailmasõda ja liitlaste ning kontrrevolutsionääride poolt pealesunnitud kodusõda viisid maa äärmise laostumiseni. Paljud vabrikud ja tehased seisid: polnud kütet ega toormaterjali. Raudteedel lebasid lõhnutud vedurid, purustatud vagunid. Sillad ja raudteeliinid olid mitmes kohas valgete poolt õhku lastud ja need tuli uuesti ehitada. Tööstus tootis 5 korda vähem kaupu kui enne sõda.

Talupoegade põllud olid puudulikult haritud. Palju loomi rekvireeriti juba tsaari sõja ajal. Palju tapeti neid ka kodusõja vältel. Põllumajandus andis kaks korda vähem saadusi kui 1914. aastal. Maal valitses nälg.

Erakaubandus oli kodusõja ajal keelatud. Talupojad, harjunud kaubandusega, väljendasid tol ajal selle keelu puhul rahulolematust. Kodanlus ja kulakud, kasutades seda rahulolematust, kihutasid mitmel pool talupoegi Nõukogude võimu vastu.

Partei ja Nõukogude valitsus otsustasid rakendada rea vahendeid maa majanduse tõstmiseks.

Vladimir Iljitš esitas 1921. aastal sellise plaani. Kodusõja ajal andsid talupojad kõik vilja ülejäägid tööstuse tarviduseks, töölistele ja Punaarmeele. Töölistel ja talupoegadel oli sõjaline liit mõisnike ja vabrikantide vastu. Nüüd nad vajasid liitu majanduse ülesehitamiseks, et üles ehitada sotsialismi. Ärgu andku talupojad riigile kogu oma saaduste ülejääki, kuid maksku täpselt määratud naturaalmaksu. Ülejäänudprodukte võivad nad kasutada kuidastahes. Selleks otstarbeks on vaja lubada erakauban-

dust. Eratöösturitel ja -kaupmeestel tuleb lubada avada väikesi ettevõtteid ja kaubelda. Las eraettevõtjad ja kaupmehed toodavad esialgu kaupu ja müüvad neid. Meie aga tugevneme jõudsalt ja tõrjume erakapitali välja. Ning kui saabub aeg, siis me hävitame lõplikult kapitalistide ja kulakute jäänused oma maalt, ütles Lenin. Lenini plaan võeti vastu. Seda nimetati uueks majanduspoliitikaks (NEP).

Et kiirendada majanduse ülesehitamist, korraldas kommunistlik partei laupäevikuid nagu kodusõja aastailgi. Neist võtsid osa kõik töötajad. Nad töötasid tasuta oma kodumaa kasuks.

Lenini plaan oli õige. Kolme-nelja aasta pärast astus maa majandus kindlale jalale: vabrikud ja tehased hakkasid tööle, paranes olukord ka raudteil. Ka põllumajandus arenes. Talupojad tõid turgudele vilja, liha ja mune. Nad hakkasid külvama peete, lina ja suurendasid puuvillakülvi. Maal hakkasid tööle suhkruvabrikud ja tekstiiltööstused.

Töölistel ja talupoegadel oli leiba, suhkrut, riiet ja palju muid aineid. Avati hulk riiklikke ja kooperatiivkauplusi. Need ettevõtted hakkasid erakaupmehi välja tõrjuma.

Vladimir Iljitš Lenin — see mägede kotkas, nagu teda nimetas Stalin, nägi kaugele ette. Ta ütles, et töölised ja talupojad võivad kergesti üle saada laostumisest ja hakata elama õnnelikku elu. Neil peab oma maa majanduses olema tehaseid, kus toodetakse masinaid, ja need masinad peavad töötama elektri abil. Lenin rõhutas korduvalt, et on vaja katta kogu maa elektrijaamade võrguga. Töötati välja maa elektrifitseerimise kava. Lenini ettepanekul alustati Volhovi jõel Leningradi (nii nimetatakse Petrogradi 1924. aastast peale) lähedal esimese suure hüdroelektrilise jaama ehitamist. 1926. aastal, pärast Lenini

surma, lõpetati selle jaama ehitus ja see hakkas andma elektrienergiat Leningradi vabrikuile ning tehastele. See soodustas maale nii tähtsa Leningradi tööstuse ülesehitamist.

Elektrijaamu ehitati ka teistes rajoonides: Uuralis, Ukrainas, Taga-Kaukaasias.

Lõpp jaapani interventidele. Sel ajal kui kogu Nõukogude maa ehtas üles majandust, hoidsid jaapanlased meie rikast maa-ala — Kaug-Ida — 1918. aastast peale endi käes. Kuid 1922. aastal Punaarmee koos Siberi partisanidega lõpetas sõja ka siin ja vabastas kogu Kaug-Ida jaapani röövlitest ja valgekaartlastest. Punased võitlejad saavutasid kuulsaid võite lahinguis valgete ja jaapanlastega Spasski ja Volotšajevka all. Volotšajevka küla alla ehtasid valgekaartlased tugevad traattõkkes. Talvel kärelda külmaga, puudulikult riides ja peaaegu jalanõudeta, tungisid punased võitlejad traattõketeni, kiskusid traati kätega ning raiusid seda mõõkadega. Kindlustused võeti ära. Valged ja jaapanlased põgenesid.

1922. a. oktoobris vabastas Punaarmee ka Vladivostoki. Jaapani ike Kaug-Idas oli kõrvaldatud.

Kuid veel kaua mäletavad Siberi ja Kaug-Ida töötajad vägivald ja rüüstamisi, mida sooritas Jaapani armee. Kunagi ei unusta töölised ja talupojad, kuidas jaapanlased põletasid vedurite ahjudes elusalt punaseid partisane. Nii hukkus Kaug-Ida vabastamisel kangelane **S e r g e i L a z o**.

NSVL loomine. Nüüd oli kogu maa puhastatud valgete vägedest ja interventidest. Oli tarvis kindlustada maad ka kodanlike riikide edaspidiste relvastatud rünnakute vastu. Oli tarvis tõsta majandust riigis ja ehitada sotsialismi. Oli tarvis abi anda kõigile Nõukogude maa rahvaile rahvusliku kultuuri tõstmises. Kõigeks selleks oli vaja luua ühendatud liitriik. Selleks otstarbeks sõitsid 1922. aastal Lenini ja Stalini ettepanekul Moskvasse liiduvabariikide saadikud

I Üleliidulisele Nõukogude Kongressile ja moodustasid seal rahvaste vabatahtliku riikliku ühenduse, liitriigi, nimega Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit (NSVL — SSSR).

Esialgul ühinesid NSVL-ks mõned Nõukogude vabariigid: Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik (VNFSV), pealinnaga Moskva, Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (UNSV), mille pealinn algul oli Harkov, hiljem — Kiiev, Valge-Vene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (VNSV), pealinnaga Minsk, Taga-Kaukaasia Nõukogude Sotsialistlikud Vabariigid Azerbaidžan, Gruusia ja Armeenia moodustasid ühise Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi (TNFSV), pealinnaga Tbilisi. Veidi hiljem organiseerusid Kesk-Aasias kolm iseseisvat nõukogude vabariiki: Uzbeki, pealinn Taškent, Turkmenei, pealinn Ašhabad, ja Tadžiki, pealinn Stalinabad. Kõik need riigid astusid samuti Nõukogude Liitu.

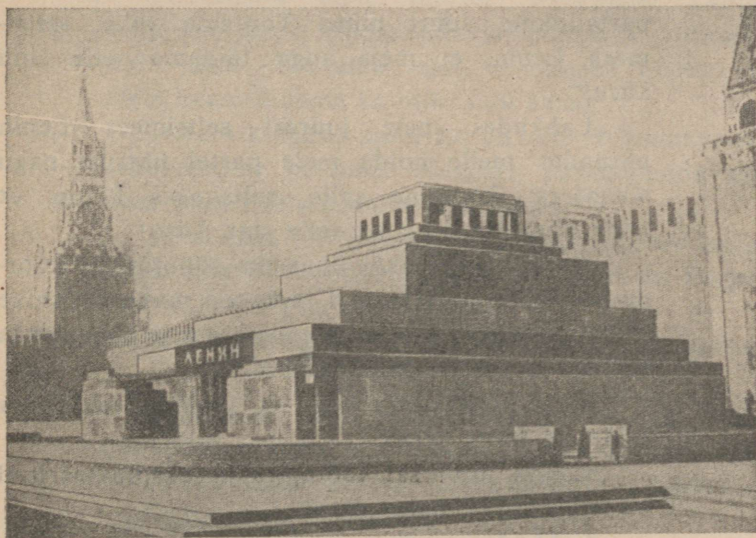
NSV Liidu rahvad hakkasid elama sõbraliku perena. Hulk tsarismi ajal väljasurevaid, tagakiusatud, kirjaoskamatu rahvusi elustus ja hakkas ehitama sotsialismi rahvaste vennalikus liidus. Rahvusliku kultuuri arenemine edenes kõigis vabariikides kiirel sammul. Avati hulk koole, ülikoole, raamatukogusid, ehitati teatreid, hakati ohtrasti trükkima rahvakeelseid raamatuid. NSV Liidu rahvad, kellel varem puudus kiri, said oma tähestiku. Rahvaste kultuur puhkes hoogsalt õitsele.

Lenin on surnud, kuid ta töö elab.

Lenini surm. 21. jaanuaril 1924. aastal, 54. eluaastal suri Gorkis Moskva ligidal suur Lenin peale pikka ja rasket haigust. Kogu maailma töötajad kaotasid oma juhi,

kes valmistas ette ja teostas proletaarse revolutsiooni ning kaitses seda rasketel aastatel loendamatute vaenlaste vastu. Suri inimene, kes on teinud inimkonna heaks rohkem kui keegi teine.

Sügavaim lein haaras miljoneid töötajaid. Käre das jaanuaripakases käisid Moskva töötajad hüvasti jätmas

Lenini mausoleum Moskva Punasel platsil.

oma geniaalse juhi põrmuga. Nad olid sügavasti kurvad, kuid otsustavalt veendunud — minna teed mööda, mida näitas Lenin.

Leinamarsi helide saatel mattis rahvas Lenini Kremli müüri juurde. Seal ta puhkab ka praegu nagu elavana marmorist mausoleumis, klaaskirstus, Punalipu orden rinnal.

Ja meie maa töötajad igast maakaarest, sõites Moskvasse, lähevad mausoleumi, et jätta mällu juhi kuju, kes viis rahva vabasse ja õnnelikku ellu.

Stalini töötusvanne. 26. jaanuaril, kui igalt poolt NSV Liidust kogunesid saadikud II Üleliidulisele Nõukogude Kongressile, andis Stalin bolševikude partei ülesandel rahva ees partei nimel töötusvande. Ta ütles:

„Lahkudes meie juurest seltsimees Lenin pärandas meile kanda kõrgel ja hoida puhtana parteiliikme suurt nime. Töötame sulle, seltsimees Lenin, et meie auga täidame selle sinu käsu!“ ...

„Lahkudes meie juurest seltsimees Lenin pärandas meile hoida meie partei ühtsust nagu silmatera. Töötame sulle, seltsimees Lenin, et meie auga täidame ka selle sinu käsu!“ ...

„Ainult meie maal õnnestus rõhutada ja kooramatud töötajate massidel raputada maha mõisnike ja kapitalistide valitsus ja selle asemele sisse seada tööliste ja talupoegade valitsus.“ ...

„Seda hiiglaslikku võitlust juhtisid seltsimees Lenin ja tema partei.“ ...

„Lenini nimi sai töötajate ja ekspluateeritud masside armsaimaks nimeks.“

„Lahkudes meie juurest seltsimees Lenin pärandas meile hoida ja kindlustada proletariaadi diktatuuri. Töötame sulle, seltsimees Lenin, et meie pühendame kogu oma jõu, et auga täita ka seda sinu käsku!“ ...

„Lahkudes meie juurest seltsimees Lenin pärandas meile kindlustada kogu jõuga tööliste ja talupoegade liitu. Töötame sulle, seltsimees Lenin, et meie auga täidame ka selle sinu käsu!“ ...

„Venelased ja ukrainlased, baškiirid ja valgevenelased, grusiinlased ja azerbaidžanid, armeenlased ja dagestanlased, tatarlased ja kirgiisid, uzbe-

kid ja turkmeenid — kõik nad on ühtviisi huvitatud proletariaadi diktatuuri kindlustamisest.“ ...

„Seltsimees Lenin kõneles meile väsimatult meie maa rahvaste vabatahtliku liidu tarvidusest, nende vennaliku koostöö tarvidusest Vabariikide Liidu raamides.“

„Lahkudes meie juurest seltsimees Lenin pärandas meile kindlustada ja laiendada Vabariikide Liitu. Töötame sulle, seltsimees Lenin, et meie auga täidame ka selle sinu käsu!“ ...

„Lenin kinnitas meile korduvalt, et Punaarmee tugevdamine ja tema olukorra parandamine on meie partei tähtsaimaks ülesandeks.“ ...

„Töötame, seltsimehed, et meie pühendame kogu oma jõu selleks, et kindlustada meie Punaarmee, meie Punalaevastikku.“

Viimasteks seltsimees Stalini töotusvande sõnadeks olid:

„Töötame sulle, seltsimees Lenin, et meie pühendame oma elu selleks, et kindlustada ja laiendada kogu maailma töörahva liitu — Kommunistlikku Internatsionaali!“

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit on võiduka sotsialismi maa.

Sotsialistlik tööstus, kollektiivmajandus põlluharimises (kolhoosid).

Sotsialistliku tööstuse ülesehitamine. Käimapandud vanad vabrikud ja tehased olid väga mahajäänud ja vananenud seadistega. Neid polnud palju ja nad tootsid väga vähe maale vajalikke kaupu. Sulatati vähe malmi. Toodeti vähe naftat, sütt. Paljusid kaupu ei toodetud meil üldse. Neid tuli välismaalt sisse vedada.

1925. aastal partei XIV kongressil teatas seltsimees Stalin partei ülesandel, et meie põllumajanduslik maa on tarvis muuta kõige lähemal ajal tööstuslikuks maaks. Selleks on tarvis ehitada hulk uusi vabrikuid, tehaseid ja elektrijaamu, uuendada kõik vanad tehased teaduse ja tehnika viimase sõna kohaselt. Meil on tarvis ehitada traktoreid, kombaine, autosid, uusi masinaid tehaste jaoks, lennukeid. Meil on vaja ette valmistada hulk hästi väljaõpetatud töölisi ja spetsialiste. Meil on vaja jõuda järele ja ette kõigist kõige edukamaist kapitalistlikest maist, „muidu nad tallavad meid puruks“. Seda nimetataksegi industrialiseerimiseks.

Kuid selle sotsialismi ehitamise plaani vastu meie maal astusid sel ajal partei ridades olevad reetjad — Trotski, Zinovjev ja Kamenev. Nad püüdsid kõigi abinõudega maha kiskuda sotsialistliku tööstuse ehitamist. Nad väitsid, et Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidus on võimatu ehitada sotsialistlikku ühiskonda.

Nad tõendasid, et töölised ja talupojad ei suuda läbi saada kapitalistideta ja kulakuteta.

Nende võitlust parteiga kasutas välismaa kodanlus lai-

Josif Vissarionovič Stalin.

muks Nõukogude Liidu vastu ja võitluseks temaga. Ta õstis ära osa vanu spetsialiste ja menševikkude ning sotsialistide-revolutsionääride jäänuseid, kellest moodustas kontr-revolutsioonilised kahjurite grupid NSVL kasvava tööstuse mahalõhkumiseks. Kahjurid rikkusid masinaid, korraldasid kaevanduste varisemisi, kus toodetakse sütt ja rauamaaki. Nad põletasid ja purustasid lõhkeainetega tehaseid, vabrikuid ja elektrijaamu. Kuid nad tabati. Kahjureid karistati karmilt. Trotskistid jätkasid siiski võitlust partei ja rahvaga. Partei heitis trotskistid oma ridadest välja. Rahvas ajas Trotski Nõukogude Liidust minema ja ta astus avalikult kodanluse teenistusse.

Seltsimees Stalini poolt maale seatud ülesannete teostamiseks töötati 1928. aastal välja suurte tööde plaan — sotsialistliku ülesehitustöö esimese viisaastaku kava.

Liidu rahvaste töötajad asusid vaimustusega suurele ülesehitusele, näidates töösangarluse eeskujuna. Nõukogude maal sai töö au ja kuulsuse, vaprust ja sangarluse asjaks. Päevad ja ööd vältas ülesehituse pinev töö suurte ülesannete kava teostamiseks.

Vabrikuis, tehaseis ja raudteil algas sotsialistlik võistlus. Töölised-ülesehitajad näitasid teistel maailma maadel saavutamatu tulemusi telliskivide ladumises, metsa raiumises ehituste tarvis, vabrikute müüride ehitamises.

1930. aastal hakati ehitama Tomi jõe tühjal kaldal Kuznetski linna lähedal, seal, kus kunagi olid Siberi-tatari khaanide omandid — hiiglaslikku Stalini-nimelist metallitehast ja lõpetati see esimese viisaastaku lõpuks.

Seal, kus olid Dnepri karestikud, kus kunagi oli Zaporozškaja Setš, ehitati võimas Lenini-nimeline elektriijaam „Dneproges“. Dneprogesi elektrienergia abil puhkesid õitsengule paljud Ukraina rajoonid. Sajad hektaarid maad muutusid viljakandvaks, karestikuline Dnepri jõgi sai

ülени laevatavaks, hulk tehaseid jõujaama ümber saab sealt energiat ja toodab palju maale tarvilikke kaupu.

Läbi veetute rohtlate ja liivakõrbede ehitati 1930. aastal Turkestani-Siberi raudtee. See ühendas rikka ja viljakandva Siberi õitsva Kesk-Aasiaga.

Eriti palju tehaseid ehitati esimesel viisaastakul rahvuslikes vabariiges. Kesk-Aasia, Taga-Kaukaasia, Ukraina ja Valge-Vene ehtasid endale kümneid uusi tehaseid.

Kõik see võimaldas ehitada sotsialistlikku tööstust — see tähendab tööstust ilma kapitalistideta.

Kolhooside (ühismajapidamiste) loomine. Talumajanduse jaoks olid valmis terashobused — traktorid. Esimesel viisaastakul ehitati võimas Dzeržinski-nimeline traktori-tehas Stalingradis (nii hakati nimetama Tsaritsõni), kombinitehased Saraatovis ja Zaporozhes.

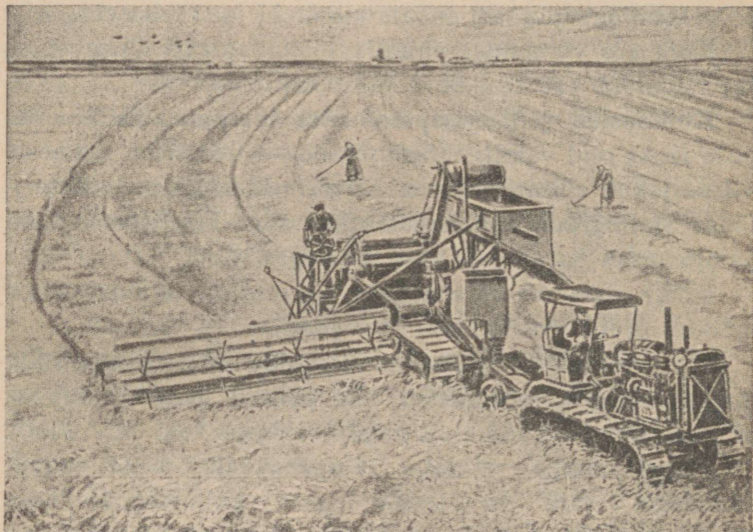
Kõike seda oli vaja selleks, et juhtida talumajandust teaduse ja tehnika viimase sõna järgi.

See võimaldas ühendada talunike väikesi üheisikumajapidamisi kolhoosidesse. See polnud kerge. Talupoeg pidas esialgu oma väikesest majapidamisest veel visalt kinni.

Partei suutis näidata talupoegadele mitte ainult sõnadega, vaid ka teoga suure kolhoosimajanduse kõrget kasulikkust ja paremusi väikesega võrreldes. Küladesse saadeti Nõukogude valitsuse poolt palju traktoreid, kombaine ja teisi masinaid. 1929. aastal hulk keskmise jõukusega talupoegi liitus hulgaliselt ühes kehvikutega kolhoosidesse. Kulak, nähes, et kolhoosidega saabub temale lõpp, hakkas hullunult kolhooside organiseerimisele vastu. Kulakud tapsid eesrindlikke kolhoosnikke, rikkusid kolhooside masinaid, põletasid kolhooside vilja. Kulakute võitlust kolhoosidega toetas armetu kamp rahvavaenlasi eesotsas Buhharini ja Rõkoviga. Ka nemad, nagu trotskistidki, olid viisaastaku plaani vastu.

Kuid bolševikkude partei hävitas need reetjad ja aitas talurahval murda kulakute vastupanu ja hävitada kulaklus.

Kolhoosid kasvasid, tugevnesid ja hakkasid kiiresti sammuma õnneliku ning jõuka elu poole. Kolhoosides hakkasid talupojad suurendama külvipinda. Vilja korjati nüüd rohkem. Külades suurenes koolide, raamatukogude,

Kombain kolhoosi põldudel vilja koristamas.

klubide arv. 1932. aastal oli juba üle poole taludest kolhoosides.

1932. aastal teostati sotsialistliku ülesehituse viis-aastaku plaan 4 aastaga.

Kõik see võimaldas ehitada sotsialistlikku põllumajandust, see tähendab põllumajandust ilma mõisnike ja kulakuteta.

Töölised ja talupojad võisid pühitseda võitu. Teostanud esimese viis-aastaku, kindlustas NSVL sotsialismi võidu.

Nüüd valmistati NSVL-s masinaid, toodeti metalli, ehitati traktoreid, lennukaid, suurendati söe- ja naftatoodangut. NSVL muutus tööstuslikuks maaks.

Nüüd toodeti kolm korda rohkem produkte kui tsaariaegsel Venemaal. 1933. aastaks jõudis NSVL järele ja ette tervest reast Euroopa riikidest. Tal oli 2. koht maailmas nafta, 2. koht terase, 3. koht malmi ja 4. koht söe tootmises.

Kuid vaenlased nii NSVL-s eneses kui ka välismaal takistasid vabrikute ehitamist meie maal. 1929. aastal ässitasid ja sundisid väliskapitalistid Hiinat sõda alustama NSVL vastu. Hiina kindralite ja valgekaartlaste väed tungisid meie Kaug-Ida piiridele. Kuid Punaarmee Kaug-Idas oli suur ja tugev, ta purustas kiiresti vaenlase. Oli kahjureid ka sisemaal. 1930. aastal avastati suur kahjurite rühm vanadest inseneridest, menševikkudest ja sotsialistidest-revolutsionäärdest. Nad tahtsid, et meie maale pöörduksid tagasi kapitalistid. Nad valmistasid uut sõda NSVL vastu. Kahjurid avastati ja neid karistati karmilt Nõukogude võimu poolt. Töölised ja talupojad hakkasid pärast seda veel enam kõvendama ja relvastama oma kallist Punaarmeed ja aitama tšekiste paljastada Nõukogude rahva vaenlasi.

Nii lõpetati töös ja lahinguis esimese viisaastaku suurte tööde kava, mida kirjutas ette bolševikkude partei.

NSVL — sotsialismimaa.

Kultuurisaavutused ja sotsialismimaa inimesed. Esimese viisaastaku ajal muutus meie maa ilme tugevasti. Teisel viisaastakul (aastail 1933—1937) toimus kogu meie elu veel põhjalikum ümbermuutmine. Ühel kuuendikul maakerast, Põhjanabast kuni Turkmeenia kuu-

made rohtlateni, Läänemerest kuni Vaikse ookeanini, oli loodud uus sotsialistlik kord, oli loodud uus elu ilma ekspluateerimise ja rõhumiseta, kapitalistideta ja mõisniketa, kaupmeesteta ja kulakuteta.

Maa hakkas uuel viisil tööle.

Nõukogude maa inimesed avastasid rikkusi, mis peitusid maapõues. Sõe, nafta, kulla, plaatina, rauamaagi ja värviliste metallide tootmine saavutas enneolematu ulatuse.

NSVL rikastes metsades hakati tootma suurel hulgal mitmesugust laadi puumaterjali.

Meie ookeanides, meredes, järvedes ja jõgedes suurendasid inimesed mereloomade ja väärtuslikemate kalaliikide saaki ennenägemata arvudeni.

Teisel viisaastakul varustab üle 220 miljoni hektaari sotsialistlikke põlde maad üha suurema ja suurema vilja, puuvilla, lina ja suhkrupeedi hulgaga.

Sotsialistlikel põldudel ja aedades kasvatatakse üha enam oma teed, oma mandariine, sidruneid, apelsine, õunu, pirne ja viinamarju.

Kümned hiiglatehased, ehitatud Nõukogude inseneride poolt teaduse ja tehnika viimase sõna järgi ja varustatud Nõukogude masinatega, laiendavad iga aastaga oma toodangut, parandades produktsiooni. On ehitatud sadu uusi tehaseid sellistel tööstusaladel, mida varem olemaski ei olnud. Meie autod, traktorid, kombainid, lennukid, vabrikute ja tehaste masinad pole milleski halvemad välismaa omadest.

Kõike, mida inimene vajab, toodavad nüüd tuhanded meie tehased ja vabrikud. Kõikjal säravad elektrituled. Üle 14 tuhande elektrijaama annab energiat neile tehastele ja vabrikutele.

Ainult kapitalistide ekspluateerimisest vabanenud NSVL töölised ja talupojad suutsid luua lühikese ajaga sellise vägeva tööstuse ja sellise jõulise põllumajanduse.

Hool inimese eest — lühim tööpäev maailmas, kõrge tööpalk, puhkekodud, sanatooriumid, töökaitse ettevõtteis, head eluasemed, tasuta õpetus tehnilistes ja teistes teadmistes — löid töö produktiivsuses ennenägematu tõusu. Töö lakkas olemast ike.

Uued erilised inimesed ilmusid Nõukogude Liidus.

Donetsi basseini söekaevanduste kaevur Aleksei Stahhanov murdis ühel vahetusel 102 tonni sütt, ületades seega normi enam kui 14-kordselt.

Gorki linna autotehases sepp Bussõgin tagus ühel vahetusel 1050 kurbliivõlli määratud normi — 675 asemel.

Naiskangrud Vinogradovid hakkasid 10 asemel töötama 144 teljel. Nende eesrindlike inimeste, keda nimetati stahhanovlasteks, eeskuju järgisid sajad ja tuhanded teised.

Stahhanovlik liikumine haaras kogu maa, minnes tehastest üle põllumajandusse.

Kolhoosnikud hakkasid korjama ennenägematuid saake. Maria Demtšenko korjas ühelt hektaarilt 500 tsentnerit suhkrupeete. Naistraktoristid Paša Angelina brigaadist künnavad suve jooksul iga üksiku traktoriga üle tuhande hektaari.

Aleksei Stahhanov —
kuulus Donbassi söekaevur.

Vabrikutes ja tehastes toodetud kaupade mäed, miljardid puudad põllumajanduse saadusi, miljonid sõitjad nõudsid parandatud ja hästi korraldatud transporti. Raudteede rahvakomissar Lazar Moissejevitš Kaganovitš korraldas lühikese ajaga raudteede töö. Töölised nimetasid teda „raudseks rahvakomissariiks“.

Kaevati kanaleid — Valge-Balti mere kanal, mis ühendab Läänemerd Valge merega, ja Moskva-Volga kanal.

NSVL pealinnas Moskvas ehitati haruldaselt kaunis, maailma parim maa-alune raudtee (metro).

Nõukogude lennukid lendavad teiste maade lennukeist kaugemale ja kõrgemale. Nad rajasid teed seni tundmatuis Arktika jääkõrbedes, vallutasid Põhjanaba, kuhu inimesed ehtasid raadiojaama. Inimkonnale avati Nõukogude lendurite poolt seni tundmatu tee üle Põhjanaba NSVL-st Ameerikasse. Kogu maa tunneb Nõukogude naba-uurijate ja lendurite — Nõukogude Liidu kangelaste — Schmidt, Tškalovi, Baidukovi, Beljakovi, Gromovi, Jumaševi, Danilini, Vodopjanovi, Molokovi, Levanevski, Slepnevi ja teiste nimesid.

NSVL-s tekkisid muinasjutuliselt ruttu uued linnad — Stalinsk Lääne-Siberis, Magnitogorsk Uuralis, Komsoomolsk Kaug-Idas ja teised. Vanu linnu ehitati ümber ja muudeti tundmatuseni.

Eriti kasvasid ja muutusid kauneiks Nõukogude vabariikide pealinnad ja suured tööstuskeskused.

Vana Moskva oma kõverate uulitsakestega muutub Nõukogude Liidu hiilgavaks pealinnaks. Moskvas ehitati sadu ilusaid maju, algas suursuguse Nõukogude Palee ehitus, mis on avaraim ja kõrgeim ehitus kogu maailmas. Palee tippu püstitatakse proletariaadi juhi V. I. Lenini kuju, kõrgusega kuni 100 meetrit.

Kapitalistlik kord oli rahva talentide hauaks. Ainult üksikutel õnnestus siis tungida loomingu ja teaduse juurde.

Selliseks oli I. V. M i t š u r i n — meie maa suur aednik. Ta aretas hulga uusi puuviljaliike. Need ei karda külma. Mitšurini õunapuud õitsevad ja painduvad vilja raskuse all külmas Siberis ja Äärmises Põhjas. Tema teaduslikke avastusi hindas ainult Nõukogude võim.

Teine talent — vene lennuasjanduse vanaisa K. E. T s i o l k o v s k i — esitas lennuki projekti 13 aastat enne seda, kui esimene lennuk õhku tõusis. Ta leiutas metal-

Uus Moskva.

list dirižaabli pool aastat enne Saksamaa esimest dirižaablit. Kuid kõiki neid leiutusi ei hinnatud tsaari-Venemaal. Alles Nõukogude maal leidsid Tsiolkovski tööd rakendamist.

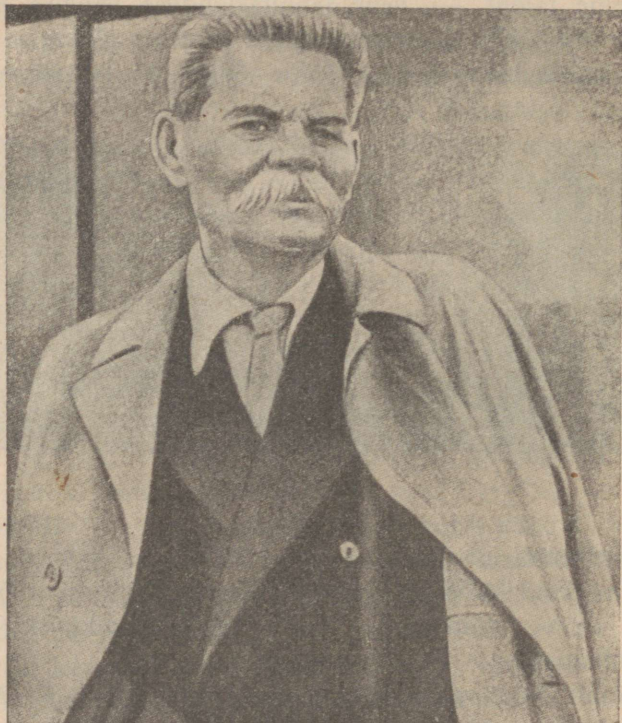
Ainult Nõukogude võimu ajal akadeemik I. P. P a v l o v arendas laialt oma teaduslikke töid.

Ümbritsetud Nõukogude rahva hoolest, toetatud Nõukogude Valitsuse poolt, tegi I. P. Pavlov inimelust palju uusi avastusi.

Tuhandeid uusi õpetlasi tööliste ja talupoegade hulgast kasvatas meie maa oma rohkearvulistes koolides ja ülikoolides. Iga kooliõpilane-laps võib saada selleks, kelleks ta tahab.

Kõik Nõukogude Liidu rahvad said võimaluse õppida oma emakeeles.

Üheski teises maailma riigis ei ilmu nii palju raama-

Maksim Gorki (1868—1936).

tuid, ei trükita nii palju ajalehti kui NSVL-s. Kuskil pole nii palju raamatukogusid kui meil.

Rahvalooming leidis NSVL-s kõige laiemat arendamist. Puhkesid õitsele rahvatalendid teatris, kirjanduses, kinos.

Neid talente arendas ja kasvas partei juhtimisel suur proletaarne kirjanik Maksim Gorki, Lenini ja Stalini isiklik sõber. Sütitatud sotsialistlikust ehitustööst meie maal, lõi Gorki tuliseid, unustamatuid kirjanduslikke teoseid. Koos kogu rahvaga ehitas Gorki meie maal õnneliku elu.

Nõukogude muusikud ja artistid on esmajärgulised meistrid-kunstnikud. Rahvusvahelistel võistlustel said Nõukogude pianistid ja viiuldajad esimesi auhindu.

Ainult sotsialismimaal võisid areneda niisugused julged inimesed, kes, armastades oma kodumaad, ei säästa oma elu võitluses selle eest.

1934. aastal ütles rahvaste juht suur Stalin XVII bolševikkude partei kongressil: „Kõik näevad, et partei joon on võitnud,“ see tähendab, et partei poolt näidatud tee oli õige tee võitudele.

Ja miljonid töötajad Nõukogude Liidus ja piiri taga kordasid Stalini sõnu: „Partei joon on võitnud.“

Hävitati parasiitide klassi jäänused — kapitalistid ja kulakud. Võeti võimalus neil uuesti kasvada.

Partei teostas Lenini suure päranduse. Selle juhtimisel lõi rahvas uue sotsialistliku korra.

Meie vaenlased ja meie sõbrad NSVL piiride taga.

NSVL on rahu poolt, kapitalistid — sõja poolt. Nõukogude Liidu rahvad peavad sangarlikku võitlust kogu inimkonna õnne eest. NSVL-s on üles ehitatud sotsialism. Nõukogude maa ei taha võõrast maad, ei taha sõda.

Meie valitsus ajab vankumatut rahupoliitikat kõigi maailma rahvastega. Ta on sõlminud rea rahulepinguid paljude maadega.

„NSVL,“ ütles sms Stalin, „ei mõtle kedagi ähvardada, kes see ka oleks, veel enam — kedagi rünnata, kes see ka oleks. Meie seisame rahu eest ja kaitseme rahu.

Sergei Mironovitš Kirov (1886—1934).

Kuid meie ei karda ähvardusi ja oleme valmis vastama löögiga sõjasüütajate löögile.“

Valmistades ette maailmasõda, saadavad kapitalistid kõigisse riikidesse oma salakuulajaid.

Ka Nõukogude Liitu tungivad välismaiste salaluurete spioonid. NSVL-s nad leidsid endile agaraid abilisi Trotski

ja Rõkovi näol. Rahva vihaseim vaenlane Trotski ja tema põlatud sõbrad Zinovjev, Kamenev, Rõkov ja Buhharin organiseerisid NSVL-s mõrtsukate, kahjurite ja spioonide jõugu. Nad tapsid roimarlikult tulise bolševiku S. M. Kirovi. Jälgid maod surmasid hiljem suure vene kirjaniku Maksim Gorki, V. V. Kuibõševi ja V. R. Menžinski. Nad valmistasid ette ka teiste proletariaadi juhtide tapmisi. Need kurjategijad — trotskistid ja rõkovlased — korraldasid NSVL-s raudteekatastroofe, kaevanduste ja tehaste plahvatusi ja süütamisi, rikkusid masinaid, mürgitasid töölisi, kahjustasid kuidas aga suutsid. Neil rahvavaenlastel oli kava — jalule seada NSVL-s kapitalistide ja mõisnike ike, hävitada kolhoosid, loovutada sakslastele Ukraina, jaapanlastele — Kaug-Ida, valmistada ette NSVL sõjalist lüüasaamist. Bändiidid tabati ja neid karistati.

Kuid seni, kui NSVL on ümbritsetud maadest, kus võimutsevad kapitalistid, ei lakka spioonid ja kahjurid püüdmast meie maale tungida ja kahjustamast meid.

Spioonid tungivad tehastesse ja vabrikuisse, suurtesse linnadesse ja küladesse.

Valvas peab olema meie tööliste ja talupoja silm.

Valvsalt peavad kõik Nõukogude maa elanikud — kõik, väikesest suureni, kaitsma oma piire.

Punaarmee ja meie sõbrad NSVL piiride taga. Nõukogude Liit on tugev ja jõuline nagu mitte ükski teine riik maailmas.

Ta on tugev oma Punaarmee tõttu, mis on relvastatud tehnika ja teaduse viimase sõna järgi. Ta on kuulus oma marssalite ja komandöride, oma sangarlike võitlejate-punaarmeelaste poolest.

Veel tugevam on ta selle poolest, et kogu rahvas kui üks mees, mehed ja naised, lapsed, täiskasvanud ja raugad, on valmis kaitsma rinnaga viimse veretilgani oma armsat ja kallist kodumaad.

Kliment Jefremovitš Vorošilov.

Nõukogude Liit on kogu maailma töötajate sotsialistlik isamaa. Ikka suurem ja suurem arv välismaa töölisi, talupoegi ja intelligente ühineb võitluseks kapitalistide vastu. Kogu maailma töölised tunnevad kaasa NSVL-le ja soovivad talle edu. Nad on NSVL tööliste sõbrad ja seltsimehed võitluses rahu eest, võitluses sõjasüütajate vastu. Nende toetus teeb NSVL veel võimsamaks.

NSVL uus Konstitutsioon.

Kuidas on ehitatud meie riik. Suur proletaarne revolutsioon purustas ja hävitas vihatud tsaari monarhia ühes selle seadustega, mis aheldasid töölisi ja talupoegi.

Vabanenud töölised ja talupojad ehtasid oma riigi vana Venemaa väremeile. See oli maailmas ennenägematu tööliste-talupoegade riik, mida nad nimetasid Venemaa Nõukogude Föderatiivseks Sotsialistlikuks Vabariigiks (VNFSV).

Kolme aasta jooksul tõrjus Nõukogude Vabariik tagasi talle kõikjalt pealetungivad vaenlased. Ta lõi mõisnikke ja kapitaliste, venelasi ja välismaalasi, kes organiseerisid ta vastu kodusõda. Ta aitas kõiki vana Venemaa rõhutud rahvaid heita eneselt mõisnike ja kapitalistide vägivalla iket. Ta aitas neid luua oma vabastatud maal Nõukogude võimu. Tekkisid ja kindlustusid Nõukogude vabariigid Ukrainas, Valge-Venes, Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias. Kõigi nende vabariikide ühisel jõul löödi puruks valgekaartlaste jõugud ja välismaa kapitalistide armeed. Vabastatud rahvad asusid sõja tõttu laostunud majanduse ülesehitamisele. 1922. aastal nad asutasid bolševikkude partei juhtimisel suure Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu. Algul astus NSV Liitu 4 liiduvabariiki, hiljem lisandus neile veel 3.

Kuskil maailmas polnud rahvaste vahel sellist sõprust ega vastastikust rahvaste usaldust kui NSVL-s. 1924. aastal võtsid NSVL vabad rahvad vastu esimese NSVL konstitutsiooni (riigi põhiseaduse). Selles nad kinnitasid neid võite, mis maa oli saavutanud. Sellest ei möödunud palju aega — ja NSV Liidus ehitati üles ning kasvas hiiglaslik tööstus, loodi kolhoosid ja sovhoosid, kultuur puhkes lopsakalt õitsele, roogiti välja ja hävitati mõisnike, kapitalistide, kulakute jäänused, kaotati tööta-

jate ekspluaterimine. See tähendab, et NSVL-s võitis sotsialism.

1936. aastal töötas sms Stalini komisjon välja uue NSVL Konstitutsiooni. See anti rahvale laialdaseks läbiarutamiseks ja kinnitati hiljem Liidu kõrgema võimuorgani — Üleliidulise Nõukogude Kongressi — poolt.

NSVL vapp.

Konstitutsiooni kinnitamise päev, 5. detsember, kuulutati rahvapühaks. Konstitutsioonis on väljendatud kõik olulisem, mis Nõukogude maa oli saavutanud oma 19-aastase olemasolu jooksul.

Eelmises Konstitutsioonis tähendati, et meie vabariiki nimetatakse sotsialistlikuks sellepärast, et seal asub võimu juures töölisklass ning et see püüab ehitada sotsialismi.

Uues Konstitutsioonis nimetatakse meie riiki sotsialistlikuks tööliste ja talupoegade riigiks sellepärast, et NSVL-s on sotsialism juba põhiliselt teostatud.

NSVL-s kuulub kogu võim linna ja maa töötajaile —
Töötava Rahva Saadikute Nõukogudele.

Maa, maapõuevarad, vabrikud, kaevandused, tehased, raudteed, suured majad, nõukogude põllumajandused (sovhoosid) — kõik see on riigi, kogu rahva omand.

Kõrvuti riikliku omandiga esineb kooperatiivne-kolhooslik omand, üksikute kolhooside ja kooperatiivsete ühingute omand.

Konstitutsioonis on öeldud, et NSVL-s on võimaldatud ka väike-käsitöölise ja üksiktalu väikemajandus, kuid ainult tingimusel, et see väike-käsitööline või üksikisik töötaks ise ega ekspluateeriks võõrast tööjõudu.

Kõike seda saavutas meie riik sellepärast, et ta hävitas mõisnikud ja kapitalistid, hävitas kulakluse, hävitas inimese ekspluateerimise inimese poolt.

NSVL-s peavad töötama kõik töövõimelised inimesed.
„Kes ei tööta, see ei söö.“

NSVL on vabatahtlik ja sõbralik üheõiguslike rahvaste ühendus. „Ja see sõprus on suur asi: kuni ta kestab, jäävad meie maa rahvad vabaks ja võitmatuks,“ ütles Stalin.

NSVL-ks on ühinenud vabatahtlikult 16 üheõiguslikku Nõukogude vabariiki:

**Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik,
Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Valge-Vene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Azerbaidžani Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Gruusia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Armeenia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Turkmeeni Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Uzbeki Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,**

**Tadžiki Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Kazahhi Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Kirgiisi Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Moldaavia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Leedu Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.**

Riigi kõrgemaks organiks NSVL-s on NSVL Ülemnõukogu. NSVL-s omab ainult Ülemnõukogu õigust anda seadusi. Ta moodustab NSVL valitsuse — Liidurahvakomissaride Nõukogu.

Koha peal on kõikjal võimuorganeiks Töötava Rahva Saadikute Nõukogud. Kõik kohapealsed Nõukogud, liiduja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogud, nagu ka NSVL Ülemnõukogu, valitakse NSVL kodanike poolt salajasel hääletusel üldise võrdse ja otsese hääleõiguse põhjal. Kõigil NSVL kodanikel, nii meestel kui naistel, 18. eluaastast peale, on õigus — rassi, rahvuse, usu, hariduse, sotsiaalse päritolu, varandusliku seisu ja endise tegevuse peale vaatamata — valida saadikuid ja olla valitud, välja arvatud vaimuhaiged ja need, kes kohtu poolt on karistatud hääleõiguse kaotamisega. Selliseid valimisi nimetatakse üldisteks. Valimistel kõigil kodanikel on võrdsed õigused. Valimised Töötava Rahva Saadikute Nõukogudesse toimetakse kodanike poolt vahetult otsese valimiste teel.

Hääletamine valimistel toimub salaja, iga kodanik hääletab selle poolt, keda ta soovib Nõukogudesse valida.

NSVL kodanikel on kindlustatud õigus tööle, puhkusele, haridusele ja materiaalsele kindlustatusele vanaduses.

Need õigused kindlustatakse kõigile kodanikele meie riigi poolt. Sotsialismimaal pole tööpuudust, mille all kannatavad miljonid töölised kapitalistlikel mail.

Ainult meie maal kehtib maailma lühim tööpäev.

Mihhail Ivanovitš Kalinin.
NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimees.

Töötajaile on avatud tuhanded puhkekodud ja sanatooriumid. Igal aastal saavad kõik NSVL töölised ja ametnikud puhkust. Ainult NSVL-s võivad töötajad õigesti õppida ja omandada haridust. Paljusid õppureid kindlustab riik õpingute vältel.

NSVL-s hoolitsetakse iga inimese eest ta sünnist kuni kõrge vanaduseni. Lastele korraldatakse sõimi, lasteaedu. Vanade ja haigete eest hoolitseb riik. Kõigil NSVL koda-

Vjatšeslav Mihhailovitš Molotov.
NSVL Rahvakomissaride Nõukogu esimees.

nikel on sõna-, trüki-, koosolekute ja välisdemonstratsioonide vabadus.

Kuid peale õiguste on igal NSVL kodanikul ka kohustus riigi vastu. Kõik kodanikud on kohustatud valjult täitma Nõukogude Liidu seadusi, hoidma distsipliini, ausalt suhtuma töösse, hoidma ja tugevdama sotsialistlikku omandit. Kes rikub või hävitab sotsialistlikku omandit, see on NSVL rahvaste vaenlane.

Isamaa kaitsmine kõigi ja igasuguste NSVL vaenlaste vastu — see on NSVL kodaniku ülim kohus. Kui keegi läheb vaenlase poole üle, annab vaenlasele üle NSVL sõjasaladusi — siis reedab ta oma kodumaad, oma rahvast ja teda karistatakse kui NSVL vaenlast.

Meie suure sotsialistliku riigi eesmärk on ehitada kõigile kodanikele kultuurset, jõukat, vaba ja õnnelikku elu.

Selline on Suur Stalinlik NSVL Konstitutsioon.

NSVL-s on sotsialism põhiliselt loodud, meil töötavad kõik töötajad ühiskonna heaks vastavalt oma võimeile ja saavad selle eest tasu vastavalt tööle.

Meie maal seisab ees ülesanne luua kommunism, kus iga töötaja töötaks ühiskonna kasuks oma võimete kohaselt, see tähendab, töötaks nii palju, kui ta suudab, aga saaks ühiskonnaltprodukte oma tarviduste kohaselt, see tähendab nii palju, kui ta vajab.

NSVL võitlus rahu eest teise imperialistliku sõja tingimustes.

NSVL rahupoliitika. Bolševikkude partei XVIII kongressil 1939. aasta märtsis seltsimees Stalin nägi ette järgmised Nõukogude Liidu välispoliitika alused:

„Meie seisame rahu ja asjalike suhete kindlustamise eest kõigi maadega, seisame ja jääme püsima sel seisukohal, kuivõrra need maad hoiavad niisamasuguseid suhteid Nõukogude Liiduga, kuivõrra nad ei püüa rikkuda meie maa huve.“ NSVL — ütles kongressil seltsimees Stalin — seisab rahulike, lähedaste ning heanaaberlike suhete eest kõigi naabermaadega, kel on ühine piir NSVL-ga; NSVL seisab rahvaste toetuse eest, kes on saanud kallaletungi ohvriks ja võitlevad oma iseseisvuse eest.

Kuid kõrvalekaldumatult teostades oma rahupoliitikat meie kodumaa ei karda ähvardusi. Seltsimees Stalin tähendas, et Nõukogude Liit on valmis „vastama sõjasüütajate löögile, kes püüavad rikkuda Nõukogude piiride puutumast, kahekordse löögiga“. Selles veendus kogu maailm, kui 1938. aastal jaapanlased ületasid Kaug-Idas Hassani järve rajoonis meie piiri. Punaarmee andis neile Jaapani väesadele võimsa löögi.

Kõik teavad, kui kindlalt NSVL täidab oma kohustusi, mis ta võtab endale lepinguis teiste maadega. Kõik mäletavad, kuidas Punaarmee aitas Mongoolia Rahvavabariigil minema kihutada jaapani riisujaid, kes 1939. a. tungisid Mongoolia vabariigi maa-alale Halhõn-Goli jõe rajoonis.

Püüdes kindlustada rahu Nõukogude Valitsus sõlmis 1939. aasta augustis Saksamaaga mittekallaletungi-lepingu. NSVL ja Saksamaa — need on kaks kõige suuremat riiki Euroopas. Selle lepingu sõlmimine aitab NSV Liidul veel edukamalt teostada oma rahupoliitikat.

Lääne-Ukraina UNSV-ga ja Lääne-Valge-Vene VNSV-ga taasühendamine. 1939. aasta septembris algas sõda Saksamaa ja Poola vahel. Poola panid ja nende sõjavägi purustati. Poola valitsus põgenes maalt ning jättis elanikkonna saatuse hoolde. Poola riik faktiliselt lakkas olemast. Poola muutus soodsaks tegevusväljaks igasugustele ootamatustele, mis oleksid võinud luua ohu meie kodumaale. Samuti ei võinud Nõukogude Valitsus osavõtmatult suhtuda Poola maa-alal elutsevate ukrainlaste ja valgevenelaste saatusse, kes olid Poola valitsuse poolt juhuse meelevalda jäetud.

Nõukogude Valitsus tegi Punaarmee ülemjuhatusese korralduse üle piiri minekuks ning Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene elanikkonna elu ja vara enda kaitse alla võtmiseks. Nende oblastite töötav rahvas võttis Punaarmee vastu rõõmuhõisetega. Töötava rahva poolt valitud

Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene Rahvuskogud kuulusid oma territooriumidel välja Nõukogude võimu ja pöördusid NSVL Ülemnõukogu poole palvega Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene rahvad Nõukogude rahvaste suurde perre vastu võtta. NSVL Ülemnõukogu oma istun-geil 2. ja 3. novembril 1939. a. rahuldab selle palve. Lääne-Ukraina ühines uuesti Ukraina Nõukogude Sotsialistliku Vabariigiga ja Lääne-Valge-Vene — Valge-Vene Nõu-
kogude Sotsialistliku Vabariigiga.

NSVL piiride julgeoleku kindlustamine. Inglise ja Prantsuse imperialistid kuulutasid Saksamaale Poola abis-
tamise ettekäändel sõja. Teine imperialistlik sõda võttis
üha tugevamini hoogu. Seepärast Nõukogude Valitsus
otsustas teha kõik, mis tarvis, et kindlustada meie riigi-
piiride julgeolekut.

Selle eesmärgiga sõlmis Nõukogude Liit 1939. aasta
oktoobris vastastikuse abistamise lepingud Eesti, Läti ja
Leeduga. Kõik need maad osutusid juurdepääsuteeks meie
kodumaale Balti mere poolt, ja nende maade kodanlus võis
kergesti oma maa-aladest läbi lasta vaenlaste vägesid, kel
aga oleks tekkinud soov Nõukogude Liidule kallale tun-
gida. Sõlmides Leedu, Läti ja Eestiga vastastikuse abista-
mise lepingud Nõukogude Liit seega ühtlasi kindlustas oma
läänepiiride julgeoleku.

Et kindlustada ka loodepiire, meie kodumaa esitas Soo-
mele ettepaneku niisamasuguse lepingu sõlmimiseks, nagu
oli NSVL ja Balti riikide vahel.

NSVL suuruselt teine linn — Leningrad, elanike
arvuga 3,5 miljonit, s. o. peaaegu niisama suure elanikkon-
naga kui kogu Soome, asetses suurtüki laskekaugusel
Soome piirist. Seepärast Leningrad oli kogu aja vaenlaste
kallaletungi ohus. Nõukogude Liit pani Soome valitsusele
ette vahetada osa territooriumi niiviisi, et Soome piiri
saaks Leningradist kaugemale nihutada. Inglise ja Prant-

suse kodanlus ässitas Soome kodanluse NSVL vastu ning Soome keeldus Nõukogude Valitsuse ettepaneku arutamisest. Püüdes tekitada sõda Soome ja NSVL vahel, hakkas Soome kodanlus rikkuma meie piire; Soome sõjaväeosad isegi tulistasid Nõukogude Liidu piirivalve väeosi Leningradi all.

Soome kodanlus, ajades sellist poliitikat NSVL vastu, lootis sellele, et Soome kindlustused Karjala maakaelal on vallutamatud ning võitmatud. Soomlased nimetasid neid kindlustusi Mannerheimi liiniks, ühe oma kontrrevolutsioonilise kindrali nime järgi. Need ehitati hulga aastate jooksul mitme maa kodanluse abiga. Nõukogude Liit vastas soomlaste kallaletungidele võimsa löögiga. Vahva Punaarmee purustas tugevad Mannerheimi liini kindlused, mida kodanlus pidas võitmatuks. Punaarmee kindlustas Leningradi, Murmanski ja Muurmani raudtee julgeoleku, meie loodepiiri julgeoleku.

Karjala-Soome Liiduvabariigi moodustamine. 1940. a. märtsis kirjutati alla rahulepingule NSVL ja Soome vahel. Selle rahulepingu järgi lülitusid NSVL koosseisu kogu Karjala maakael Viiburi linna ja Viiburi lahega, rida saari Soome lahes, Laadoga järve lääne- ja põhjarannik, osa Kesk- ja Kalastaja poolsaart. NSVL sai samuti 30 aastaks rendile Hango poolsaare, mis kaitseb sissepääsu Soome lahte. NSVL Ülemnõukogu VI istungjärk 1940. aasta märtsis, väljudes Karjala-Soome rahva palavast soovist, otsustas liita need uued territooriumid Karjala Autonoomse Nõukogude Sotsialistliku Vabariigiga ja luua Karjala-Soome Liiduvabariik. Nõnda NSVL vennalike liiduvabariikide perre ilmus uus, kaheteistkümnes liiduvabariik.

Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina taasühendamine NSVL-ga ja Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi loomine. 1918. aasta alguses oli meie maa raskes seisu-

korras; tal tuli võidelda arvukate vaenlastega mitmetel kodusõja rinnetel. Kasutades meie maa tookordset sõjalist nõrkust Rumeenia haaras Inglismaa ja Prantsusmaa toetusel Bessaraabia, mis üle saja aasta oli kuulunud meie kodumaa koosseisu. Nõukogude Valitsus ei tunnustanud seda maadehaaramist kunagi. 1940. aasta juunis Nõukogude Valitsus tegi Rumeenia valitsusele ettepaneku Bessaraabia NSV Liidule tagasiandmiseks ja Põhja-Bukoviina Nõukogude Liidule üleandmiseks.

Rumeenia valitsus nõustus meie valitsuse ettepanekuga. Konflikt Nõukogude Liidu ja Rumeenia vahel, mis oli veninud 22 aastat, lahendati rahulikul teel. Nõukogude Liidu piirid, ühenduses Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina taasühendamisega NSVL-ga, nihkusid edasi lääne poole ning ulatusid Doonau jõeni, mis on Volga järel suurim jõgi Euroopas. Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina töötav rahvas astus suure rõõmuga Nõukogude kodanike ridadesse.

Teostades leninlik-stalinlikku rahvuspoliitikat võttis NSVL Ülemnõukogu VII istungjärk 1940. aasta augustis vastu seaduse kolmeteistkümnenda liiduvabariigi — Moldaavia Sotsialistliku Liiduvabariigi moodustamiseks. Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi koosseisu lülitati Moldaavia Autonoomne Nõukogude Sotsialistlik Vabariik ja suur osa Bessaraabiast. Istungjärk võttis samuti vastu seaduse Bukoviina põhjapoolse osa ja Bessaraabia Hotini, Akermani ja Izmaili maakondade lülitamise kohta Ukraina Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi koosseisu.

Leedu, Läti ja Eesti vastuvõtmine NSV Liitu. Leedu, Läti ja Eesti kodanlus ei tahtnud ausalt ellu viia vastastikuse abistamise lepinguid, mis olid sõlmitud NSVL ja nende maade vahel. Leedu, Läti ja Eesti kodanlikud valitsused rikkusid jämedalt neid lepinguid. Nad sõlmisid salaja NSVL eest endi vahel sõjalise liidu meie kodumaa vastu. Nad organiseerisid punaarmeeleste piinamisi ja röö-

vimisi Punaarmee garnisonidest, mis asetsesid vastavalt vastastikuse abistamise lepinguile kindlaks määratud punktides Leedus, Lätis ja Eestis. Sellist olukorda edasi sallida osutus täiesti võimatuks. Nõukogude Valitsus esitas nõudmised Punaarmee täiendavate osade saatmiseks nende riikide maa-aladele ja Leedus, Lätis ja Eestis säärase valitsuste loomiseks, kes ausalt täidaksid vastastikuse abistamise lepinguid.

Leedu, Läti ja Eesti uued valitsused, sõbralikud meie kodumaale, teostasid 1940. aasta juulis vabad valimised Baltimaade parlamentidesse. Kui rahva poolt valitud saadikud ilmusid oma istungeile, siis esijoones otsustasid nad üksmeelselt Leedus, Lätis ja Eestis kehtima panna Nõukogude võim ja paluda NSVL Ülemnõukogu võtta need maad Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu koosseisu.

Väljudes Leedu, Läti ja Eesti rahvaste sellisest soovist, tegi NSVL Ülemnõukogu VII istungjärk oma istungeil 1940. a. augustis üksmeelse otsuse Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide vastuvõtmiseks Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu. Sel kombel NSVL piirid viidi Balti mere rannikule. Nõnda meie kodumaa muutus 16 üheõigusliku vennaliku sotsialistliku vabariigi liiduks, elanike arvuga 193 miljonit inimest. Alates 1939. a. septembrist, s. o. ühe aasta jooksul, suurenes NSVL rahvastik Nõukogude Valitsuse välispoliitika tulemusena 23 miljoni töötava inimese võrra, kes said üheõiguslikeks NSVL kodanikeks. Kõik need edusammud NSVL saavutas rahulikul teel, Bessaraabia, Põhja-Bukoviina, Leedu, Läti ja Eesti rahvaste tulisel toetusel.

Targa stalinliku poliitika tulemusena Liit saavutab iga päevaga uusi võite, muutub iga päevaga üha kindlamaks ning tugevamaks.

Kronoloogiline tabel.

- 911 Olegi leping kreeklastega.
988 Ristiusu toomine Venemaale.
1147 Esimene mäрге ajaraamatus Moskva kohta.
1240 Batu-khaan vallutab Vene vürstiriigid.
1242 Aleksander Nevski võit saksa rüütlite üle (Jäälahing).
1328—1341 Ivan Kalita — esimene Moskva suurvürst.
1380 Kulikovo lahing.
1462—1505 Ivan III, Moskva suurvürst.
1480 Vene riigi vabanemine tatari-mongoli ikke alt Ivan III ajal.
1547 Ivan IV võtab endale tsaari tiitli.
1581 Jermaki retk Lääne-Siberisse.
1606—1607 Talupoegade ja kasakate ülestõus Bolotnikovi juhtimisel.
1612 Poolakate väljakihutamine Moskvast.
1648 Kasakate ja talupoegade ülestõus Ukrainas poola surve vastu Bogdan Chmielnicki juhtimisel.
1649 Talupoegade lõplik maa külge kinnistamine.
1654 Ukraina liitmine Venemaaga.
1670—1671 Talupoegade ülestõus Razini juhtimisel.
1682—1725 Peeter I valitsemisaeg.
1703 Peterburi (praegune Leningrad) asutamine.
1707 Kasakate ja talupoegade ülestõus Bulavini juhtimisel.
1709 Peeter I purustab rootslased Poltava all.
1721 Peeter I võtab endale Vene imperaatori (keisri) tiitli.
1773—1775 Talupoegade, kasakate ja Volgamaade ning Uuralimaa rahvaste ülestõus Pugatševi juhtimisel.
1789 Prantsuse kodanliku revolutsiooni algus.
1801 Gruusia liitmine Venega.

- 1812 Venemaa sõda Napoleon I-ga.
- 1818—1883 Elas proletariaadi geniaalne juht Karl Marx.
- 1820—1895 Elas proletariaadi geniaalne juht Friedrich Engels.
- 1825 Dekabristide ülestõus.
- 1848 Kodanlikud revolutsioonid Prantsusmaal, Saksa-
maal ja Austria-Ungaris.
- 1853—1856 Krimmi sõda.
- 1861 Talurahva reform.
- 1864 Marx ja Engels asutavad I Internatsionaali.
- 1870—1924 Elas proletariaadi geniaalne juht Vladimir
Iljitš Lenin.
- 1871 Pariisi Kommuun.
- 1885 Morozovi vabriku tööliste streik Orehhovo-Zujevos.
- 1903 Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei loomine.
- 1905—1907 Esimene kodanlik revolutsioon Venemaal.
- 1912 Tööliste tulistamine Leena kaevandusis.
- 1912 Vene sotsiaaldemokraatliku bolševikkude partei for-
meerumine.
- 1914—1918 Esimene imperialistlik Maailmasõda.
- 1917 Veebruar. Teine kodanlik revolutsioon Venemaal.
- 1917 Oktoober. Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon
Venemaal.
- 1917 Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vaba-
riigi loomine.
- 1918 Punaarmee organiseerimine.
- 1918 Saksa interventide purustamine Ukrainas.
- 1918 Revolutsioon Saksamaal ja Austria-Ungaris.
- 1919 Kommunistliku Internatsionaali asutamine.
- 1919 Koltšaki, Denikini ja Judenitši purustamine.
- 1920 Sõda Poola panidega ja Wrangeli purustamine.
- 1922 Jaapani interventide purustamine Kaug-Idas.
- 1922 Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu loomine.
- 1928—1932 Esimene viisaastak.

- 1933—1937 Teine viisaastak.
- 1934 S. M. Kirovi mõrvarlik tapmine rahvavaenlaste-trotskistide poolt.
- 1936 NSVL uue Konstitutsiooni vastuvõtmine.
- 1939 **September.** Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene vabastamine Punaarmee poolt.
- 1939 **November.** Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene ühendamine NSVL-ga.
- 1940 **Märts.** NSVL ja Soome vahelise rahulepingu allakirjutamine. Autonoomse Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi muutmine Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlikuks Liiduvabariigiks.
- 1940 **Juuni.** Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina vabastamine Rumeenia bojaaride ikke alt.
- 1940 **August.** Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Liiduvabariigi loomine ja Põhja-Bukoviina ning Bessaraabia kolme kreisi ühendamine Ukraina Nõukogude Sotsialistliku Vabariigiga.
- 1940 **August.** Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide NSVL koosseisu vastuvõtmine.

Sisukord.

Lk.

Sissejuhatus.

Meie kodumaa	3
Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit — sotsialismimaa — 3. Mida õpetab see raamat — 4.	

I. Meie isamaa kauges minevikus.

Kuidas elasid inimesed kauges minevikus	5
Kust saame teateid inimeste elu kohta kauges minevikus — 5. Esiajalooliste inimeste elu — 5.	
Sugukonnast riigini	6
Sugukonnad ja suguharud — 6. Riik — 7.	
Vanimad riigid meie maal	8
Esimesed riigid Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias — 8. Vanal ajal Siberis ja Ida-Euroopas elanud rahvad — 9.	
Slaavlased	10
Slaavlased ja nende naabrid — 10. Slaavlaste elatusviisid — 10.	

II. Kiievi riik.

Kiievi vürstiriigi tekkimine	12
Varjaagide vallutused — 12. Vürstid Rjurik ja Oleg — 12. Vürst Igor — 14.	
Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav	15
Vürstinna Olga — 15. Vürst Svjatoslav — 16.	
Kiievi vürstid panevad maksma uue usu ja seadused	17
Vürst Vladimiri sõjaretked — 17. Ristiusu maksmapanek — 18. Vürst Jaroslav Tark — 18.	
Rahva ürgjõulised ülestõusud Kiievi vürstiriigis	19
Kuidas vürstid ja bojaarid valitsesid Kiievi vürstiriiki — 19. Vürstid ja bojaarid pärisorjastasid vabu talupoegi — 20. Ürgjõulised ülestõusud vürstide ja bojaaride vastu linnades — 20.	
Novgorodimaa	21
Kiievi vürstiriigi killunemine — 21. Novgorodimaa valitsus — 21. Novgorodlaste võitlus rootslaste ja sakslastega — 23.	

Suzdali Vene	Lk. 23
Rostovi-Suzdalimaa — 23. Vladimiri-Suzdali vürstiriik — 24.	

III. Ida-Euroopa mongoli vallutajate võimu all.

Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike	26
Mongolid XII sajandil — 26. Tšingis-khaan vallutab Kesk- Aasia ja Kaukaasia — 26. Batu-khaan ja Vene vürstiriikide vallutamine — 27.	
Moskva ja esimesed Moskva vürstid	28
Moskva — 28. Ivan Kalita — 28. Leedu ja Poola — Moskva riigi vaenlased — 30.	
Tamerlan ja Kuld-hordi langus	31
Tamerlan — 31. Uzbekid Kesk-Aasias — 32.	

IV. Vene rahvusriigi loomine.

Vene riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp	33
Novgorodi liidendamine ja Vene riigi vabastamine tatari khaani võimu alt — 33. Ivan III sõda Leedu ja Poola- laga — 34. Ivan III — „kogu Venemaa valitseja“ — 35.	
Kuidas rõhuti talupoegi Vene riigis XV sajandil	35
Teeorjus ja obrok (kruntrent) — 35. Talupoegade kinnis- tamine maa külge (sunnismaisus) — 37.	

V. Vene riigi laienemine.

Ivan IV ja Volga-äärsete tatarlaste purustamine	39
Tsaar-isevalitseja — 39. Kaasani ja Astrahani valluta- mine — 40.	
Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad	41
Opritšnina — 41. Talupojad ja kasakad — 43. Sõda Balti- maade pärast — 43. Siberi riigi vallutamine — 44.	

VI. Talupoegade sõjad ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil.

Esimene talupoegade sõda Vene riigis	45
Tsaar Boris Godunov ja talupoegade ülestõusude al- gus — 45. Poola panide esimene katse Vene riiki orjas- tada — 45. Talupoegade juht Ivan Bolotnikov — 46.	

	Lk.
Võitlus Poola maadevallutajatega	48
Poola maadevallutajad ja nende Moskvast väljakihutamine — 48. Talurahvaliidumise purustamine — 50.	
Linlaste ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil	51
Ülestõusud linnades — 51. Baškiiria ülestõus — 53.	
Ukraina võitlus Poola valitsusega ja tema ühendamine Venemaaga	54
Bogdan Chmielnicki ja ukraina talupoegade sõda poola panidega — 54. Ukraina ühendamine Venemaaga — 55.	
Razini sõda bojaaride ja mõisnikega	55
Doni kasakad — 55. Razin ja ta võitlus bojaaride ja mõisnikega — 56. Talupoegade liikumise purustamine ja Razini hukkamine — 57.	
Ida-Siberi rahvaste alistamine	58
Ida-Siberi alistamine — 58. Siberi rahvaste rõhumine — 59.	
Majandus ja halduslik kord Venes XVII sajandi lõpul	60
Mõisamajandus — 60. Tööstus ja kaubandus — 60. Riigi valitsemine — 62.	
Kultuur Venes XVII sajandil	63
Kultuur — 63. Eluviisid ja kombed — 64.	

XVIII sajandi Venemaa — mõisnike ja kaupmeeste impeerium.

Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud	65
Sõda türklastega ja Peeter I reis välismaale — 65. Sõja algus rootslastega — 66. Rahva ülestõusud — 67.	
Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega	68
Rootslaste purustamine — 68. Peeter I võitlus Kaspia mere ranniku pärast — 69.	
Peeter I reformid	70
Reformid riigi valitsemises — 70. Reformid majanduselus — 70. Haridus — 71.	
Aadli-impeerium XVIII sajandil	72
Aadlivalitsus — 72. M. V. Lomonossov — 73. Keisrinna Katariina II — 74.	
Talupoegade sõda Pugatševi juhatusel	75
Talupoegade sõja algus ja käik — 75. Talupoegade sõja lämmatamine — 78.	

Uute maade vallutamised ja rahvaste orjastamine Katariina II poolt	78
Krimmi võitmine ja Ukraina alistamine — 78. Poola jagamine — 79. Vallutused Kazahstanis ja Kaug-Põhjas — 80.	

Tsaari-Venemaa — Euroopa sandarm.

Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal, Katariina II ja Paul I võitlus sellega	82
Kuningavõimu kukutamine Prantsusmaal — 82. Katariina II ja Paul I võitlus kodanliku revolutsiooniga — 85.	
Tsaar Aleksander I. 1812. aasta sõda	86
Gruusia liitmine — 86. Soome ja Bessaraabia vallutamine — 87. 1812. aasta sõda Napoleon I-ga — 87.	
Dekabristid	89
Aadlike revolutsionääride salaseltsid — 89. Dekabristide ülestõus — 90.	
Sandarmite ja ametnike riigis	93
Nikolai I — 93. Suured vene kirjanikud. Suur ukraina luuletaja Ševtšenko — 94.	
Kaukaasia vallutamine	96
Armeenia vallutamine — 96. Mägilaste iseseisvusvõitlus Šamili juhtimisel — 97. Kaukaasia lõplik vallutamine — 97.	
1848. aasta revolutsioon Euroopas. Karl Marx ja Friedrich Engels	98
1848. aasta revolutsioon ja Nikolai I — 98. Karl Marx ja Friedrich Engels — 100.	
Tsaristlik Venemaa enne 1861. aasta reformi	101
Tööstuse arenemine — 101. Krimmi sõda — 102. A. I. Herzen — 103.	

Kapitalismi kasv tsaari-Venemaal.

Pärisorjuse kaotamine Venemaal	104
Aleksander II 1861. aasta 19. veebruari manifest — 104. N. G. Tšernõševski — 105. Luuletaja N. A. Nekrasov — 106. Muutused valitsemises — 106.	

	Lk.
Poolakate võitlus iseseisvuse eest. Aleksander II sõjad	107
Poola ülestõus 1863. aastal — 107. Kesk-Aasia vallutamine — 108. Sõda Türgimaaga — 110.	
Esimene Internatsionaal ja Pariisi Kommuun	110
Esimene Internatsionaal — 110. Pariisi Kommuun — 111.	
Kapitalism Venemaal	116
Töölise ja talupoegade elu kapitalistliku korra juures — 116. Narodnikud — 118. Kirjanik L. N. Tolstoi ja kunstnik I. J. Repin — 119.	
Töölisliikumine 70.—90. aastatel. V. I. Lenin	121
Esimesed töölisühingud — 121. Rühm „Töö vabastus“ — 123. V. I. Lenin — töölisklassi juht ja bolševismi looja — 123.	

Esimene kodanlik revolutsioon Venemaal.

Revolutsiooni eelõhtul	127
Obuhhovi kaitsmine ja Rostovi streik — 127. Talupoegade liikumine — 128. Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei loomine — 128.	
Revolutsioon on alanud	131
Sõda Jaapaniga — 131. Verine pühapäev ja esimene töölisaadikute Nõukogu — 131. Talurahva-liikumine — 133. Venemaa sotsiaaldemokraatliku töölispartei III kongress — 134.	
Relvastatud ülestõusu ettevalmistamine	136
Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin“ — 136. Oktoobrikuu üldstreik — 137.	
Detsembri relvastatud ülestõus	139
Moskva tööliste relvastatud ülestõus — 139. Talupoegade võitlus mõisnikega — 141. Venemaa rõhutatud rahvaste relvastatud ülestõusud — 141.	
Revolutsiooni mahasurumine	143
Revolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumine — 143. Riigiduuma — 144. Riigi majandus pärast revolutsiooni — 145.	
Uus revolutsiooniline tõus	147
Lenini ärasõit välismaale. Stalin põrandaalusel töö Venemaal — 147. Tööliste tulistamine Leena jõel — 148. Bolševikud — iseseisev Venemaa sotsiaaldemokraatlik töölispartei — 149.	

Teine kodanlik revolutsioon Venemaal.

Imperialistlik Maailmasõda	152
Venemaa lüüasaamine sõjas — 152. Bolševikud sõja-aastail — 154. Revolutsiooniline liikumine sõja-aastail — 154.	
Tsarismi kukutamine 1917. aasta veebruarikuus	156
Ülestõus Petrogradis — 156. Kaks võimu — 158.	

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Venemaal.

Bolševikud valmistavad ette sotsialistlikku revolutsiooni . . .	160
Massid järgnevad bolševikkudele — 160. Juuli-meeleavaldus ja kindral Kornilovi mäss — 162.	
Sotsialistlik revolutsioon võitis	165
Võidukas ülestõus 25. oktoobril (7. novembril) 1917. aastal — 165. Proletaarse revolutsiooni võit kogu maal — 169. Bolševikkude partei organiseerib Nõukogude riiki — 173.	

Sõjaline interventsioon. Kodusõda.

Nõukogude võitlus rahu pärast. Ukraina vallutamine sakslaste poolt	175
Rahu Saksamaaga — 175. Sakslased haaravad Nõukogude maid — 176.	
Nõukogude Vabariik interventsiooni ja kontrerevolutsiooni rõngas	178
Vabrikud ja tehased — riigi omand. Võitlus leiva pärast — 178. Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapan alustavad sõjalist vahelesegamist (interventsiooni) Nõukogude maal — 179. Kodusõda Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias — 181.	
Revolutsioon Lääne-Euroopas	182
Novembrirevolutsioon Saksamaal — 182. Nõukogude vabariigid Baieris ja Ungaris — 183. Kommunistlik Internatsionaal — 183.	
Koltšaki, Denikini ja Judenitši hävitamine	184
Koltšak — liitlaste käsiline — 184. Denikin ja Judenitš — liitlaste käsilased — 186.	
Sõda Poola panidega. Wrangeli hävitamine	189
Sõda valge Poolaga — 189. Wrangeli hävitamine — 191. Nõukogude võimu maksmapanek Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias — 193.	

Üleminek rahulikule tööle maa majanduse jaluleseadmiseks.

Rahvamajanduse jaluleseadmine ja NSVL loomine	195
Lenini plaan laostumisest väljapääsuks — 195. Lõpp jaapani interventidele — 197. NSVL loomine — 197.	
Lenin on surnud, kuid ta töö elab	198
Lenini surm — 198. Stalini töotusvanne — 199.	

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit on võiduka sotsialismi maa.

Sotsialistlik tööstus, kollektiivmajandus põllumajanduses (kol- hoosid)	202
Sotsialistliku tööstuse ülesehitamine — 202. Kolhooside (ühismajapidamiste) loomine — 205.	
NSVL — sotsialismimaa	207
Kultuurisaavutused ja sotsialismimaa inimesed — 207.	
Meie vaenlased ja meie sõbrad NSVL piiride taga	213
NSVL on rahu poolt, kapitalistid — sõja poolt — 213. Punaarmee ja meie sõbrad NSVL piiride taga — 215.	
NSVL uus konstitutsioon	217
Kuidas on ehitatud meie riik — 217.	
NSVL võitlus rahu eest teise imperialistliku sõja tingimustes . .	223
NSVL rahupoliitika — 223. Lääne-Ukraina UNSV-ga ja Lääne-Valge-Vene VNSV-ga taasühendamine — 224. NSVL piiride julgeoleku kindlustamine — 225. Karjala- Soome Liiduvabariigi moodustamine — 226. Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina taasühendamine NSVL-ga ja Moldaa- via Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi loomine — 226. Leedu, Läti ja Eesti vastuvõtmine NSV Liitu — 227.	
Kronoloogiline tabel	229

Originaali tiitel:

История СССР. Краткий курс. Под редакцией проф. А. В. Шестакова. Москва 1940.

Vastutav toimetaja V. Orav. Korrektor A. Miller. Tehniline toimetaja H. Treumann. Laduda antud: 15. IV 1941. Trükki antud: 24. IV 1941. Trükitähtede arv trükipoognas: 29,38 tuhat. Trükipoognate arv: 15. Autori arvutuspoognate arv: 8,99. Trükiarv: 13150 eks. Kaust: D 5. Paber: 56:79 cm $\frac{1}{32}$. Trükikoja tellimise nr. 616. MB-4264. Trükikoda: „Punane Täht“, Tallinn, Pikk 54/58.

Печатано на эстонском языке. ГИЗ Педагогическая Литература, Таллин.
Типография „Пунане Тэхт“, Таллин, уллица Пикк 54/58.

Rbl. 5.50

A-1237